

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Människor och män

En studie om jämställdhetsarbete på förskolan i Göteborg bestående av tre delstudier, en textanalys, en kvantitativ- samt en kvalitativ undersökning

Göteborg våren 2010

Författare: Petra Mossberg och Sara Frisell

Handledare: Daniel Uhnöo

Socionomprogrammet, C-uppsats

Abstract:

Människor och män – En studie om jämställdhetsarbete på förskolan i Göteborg bestående av tre delstudier, en textanalys, en kvantitativ- samt en kvalitativ undersökning

Författare: Petra Mossberg och Sara Frisell

Nyckelord: Jämställdhet, kön, genus, heteronormativitet.

Det finns sedan 1998, i läroplanen för förskolan, formuleringar som beskriver att förskolan har ett ansvar att främja jämställdhet samt att motverka traditionella könsroller bland barnen. Idag, tolv år senare, är dessa frågor dock anmärkningsvärt inte på något vis en självklarhet på förskolorna i Sverige.

Vårt syfte är att undersöka hur jämställdhetsarbete bedrivs inom förskolan idag. Mer preciserat innebär detta att vi granskar innebörder av begreppet jämställdhet i två olika sammanhang, dels det som framkommer i förskolans läroplan, dels det som avspeglas i förskolepedagogers uppfattningar. Underlaget till denna diskussion har vi valt att hämta utifrån relevant litteratur, förskolans läroplan samt ifrån intervjuer med och enkäter till förskolepersonal i Göteborg. Vi kombinerar i denna uppsats Butlers begrepp *performativitet* och den *heterosexuella matrisen* med Hirdmans teori om *genussystemet* och anser att dessa två teorier, som kan uppfattas som motsägelsefulla, snarare kompletterar varandra och berikar vår diskussion. Samt utgår vi ifrån Fanny Ambjörnssons beskrivning av queerteori.

Vi utgår båda från perspektivet att kvinnor i dagens samhälle är underordnade män och att detta förhållande bör ändras. Vi är övertygade om föreställningen att världen är patriarkalt ordnad och motsätter oss den del av postmodernismen som ifrågasätter just detta. Den postmoderna synen på människors natur, att det inte finns någon universell sådan, har tilltalat oss, då vi sällar oss till skaran som vill utveckla tanken om köns natur som socialt konstruerad. Vi utgår från att köns natur är en konstruktion skapad i ett specifikt socialt och historiskt sammanhang, vilket på så vis väl ändå motsvarar ett postmodernistiskt perspektiv.

Den textanalys vi genomfört visar att begreppet jämställdhet kan tolkas på skilda, ibland motsägande, sätt. Förskolans läroplan beskriver en skyldighet att motverka traditionella könsroller bland barnen, vilket vi tolkar som att läroplanen utgår ifrån könsroller som sociala konstruktioner som således är möjliga att förändra. Vår kvalitativa undersökning, i form av intervjuer med förskolepersonal, visar att det finns ett flertal metoder att tillgå i arbete med jämställdhet på förskolan, varav reflektion över sig själv och sitt eget agerande som pedagog kan lyftas fram som en viktig beståndsdel. Vår kvantitativa undersökning i form av enkäter, visar att pedagogerna på Göteborgs centrala förskolor är medvetna om jämställdhetsuppdraget i läroplanen, men att pedagogerna inte har utvecklat några egentliga metoder för detta arbete. Lagen, som utifrån litteratur och väl insatta har presenterats som god, anser vi efter närmare granskning, måste stärkas!

Tack

Först och främst Stort tack till Kottens förskola, rektorn och Er fyra informanter som delade med Er av Er kunskap och Era erfarenheter. Det var oerhört spännande att få komma ut och besöka Er och få tillfälle att suga i oss av Er kunskap!

Tack alla Ni som tagit Er tid att svara på vår enkät, utan Er hade vår kvantitativa undersökning förstås inte varit möjlig.

Tack alla Ni som ställde upp i pilottesten av vår enkät, Ni bidrog alla med värdefulla synpunkter!

Tack Hållbar Jämställdhet i Torslanda för att vi fick komma ut och besöka Er och ta del av Era kunskaper och Erfarenheter. Särskilt tack till Lisa Andersson Tengnér, som tålmodigt och snabbt alltid svarat på alla våra frågor vi har ställt via mail, samt försett oss med viktigt material och bra tips! Tack också Elsie Averlid för den information du bidrog med.

Tack Nationella sekretariatet för genusforskning för att ni svarat på frågor via mailkonversation och tipsat oss vidare i vårt sökande.

Stort Tack Daniel Uhnöo, som trots att du egentligen inte var vår handledare, alltid försökte hjälpa oss genom att svara snabbt och utförligt på alla våra frågor. Tusen tack för att du dessutom hoppade in akut sista dygnet, då vår ordinarie handledning tyvärr aldrig fungerat. Ditt oerhörda engagemang, dina synpunkter och åsikter har varit ovärderliga.

Tack Fredrik och Håkan, våra käraste, för att Ni har stått ut med oss under denna tid då vi ägnat all vår kraft, dag och natt, energi och tankeverksamhet åt denna uppsats.

Sist men inte minst Tack kära, underbara, fantastiska barn för att Ni stått ut med en mamma som varit klistrad vid datorn och inte pratat om något annat än genus, jämställdhet, patriarkat och feminism den senaste tiden.

Innehållsförteckning

1. Inledning	sid 5
2. Syfte	sid 8
3. Frågeställningar	sid 9
3.1 Frågeställningar delstudie 1 - vår textanalys	sid 9
3.2 Frågeställningar delstudie 2 - vår kvalitativa undersökning	sid 9
3.3 Frågeställningar delstudie 3 - vår kvantitativa undersökning	sid 9
3.4 Förförståelse	sid 10
4. Bakgrund.....	sid 11
4.1 Målen för Sveriges jämställdhetspolitik.....	sid 11
4.2 Jämställdhetsarbete inom förskolan	sid 12
4.3 Förskolans läroplan samt skollagen	sid 12
4.4 Gävleprojektet – startskott för jämställdhetsarbete inom förskolan....	sid 13
4.5 Kompensatorisk pedagogik	sid 13
4.6 Normkritiskt perspektiv.....	sid 14
5. Begreppsdefinitioner	sid 15
6. Teoretisk referensram.....	sid 18
6.1 Teorier om kön och genus	sid 18
6.2 Hirdmans definition av begreppet genus	sid 19
6.3 Butlers definition av genus och kön - Performativitet.....	sid 19
6.4 Hur vi kombinerar Butler med Hirdman.....	sid 20
6.5 Genussystem	sid 21
6.6 Heteronormativitet	sid 22
6.7 Queerteori – för att lösgöra kategorier och övermannas gränsväktare....	sid 22
6.8 Social inlärningsteori	sid 23
7. Tidigare forskning.....	sid 24
7.1 Delegationen för jämställdhet i förskolan.....	sid 24
7.2 Aktionsforskning	sid 26
7.3 Pedagogers uppfattningar om begreppet jämställdhet	sid 26
7.4 Pedagogers föreställningar om flickor och pojkar	sid 27
7.5 Pedagogers kunskap.....	sid 27
7.6 Analys av fyra kommuners jämställdhetsarbete	sid 27
8. Metod och material	sid 28
8.1 Materialinsamling	sid 28
8.2 Textanalys av begreppet jämställdhet.....	sid 28
8.3 Kvalitativ undersökning – intervjuer	sid 29
8.4 Kvantitativ undersökning – enkäter	sid 31
8.5 Avgränsningar.....	sid 35
8.6 Etik och etiska dilemman.....	sid 37
8.7 Validitet och reliabilitet	sid 37

9. Textanalys – Begreppet jämställdhet – Vad säger förskolans läroplan?.. sid 39

9.1 Feminism	sid 40
9.2 Tre jämställdhetsdiskurser	sid 42
9.3 Definitioner av jämställdhet inom skola och förskola	sid 42
9.4 Kvantitativ, kvalitativ, formell och reell jämställdhet	sid 43
9.5 Särartstänkande och likhetsperspektiv	sid 44
9.6 Språk – språket är ojämnt	sid 45
9.7 Analys av begreppet jämställdhet i förskolans läroplan	sid 46

10. Resultat och analys av vår kvalitativa undersökning ..... sid 49

10.1 Hur jämställdhetsarbetet började i Torslanda	sid 49
10.2 Lokal arbetsplan för Kottens förskola	sid 50
10.3 Resultat och analys av intervjuer	sid 51
10.3.1 Kort presentation av de fyra informanterna	sid 51
10.3.2 Vad innebär jämställdhet för informanterna?	sid 53
10.3.3 Strategier, teorier och metoder för jämställdhetsarbete	sid 55
10.3.4 Svårigheter och motstånd.....	sid 64
10.3.5 Hur tror informanterna jämställdhetsarbete kan påverka på sikt?	sid 67
10.3.6 Vad krävs för att kunna arbeta med jämställdhet på förskolan.....	sid 69

11. Resultat och analys av vår kvantitativa undersökning..... sid 72

11.1 Jämställdhetsintegrering i Göteborg	sid 72
11.2 Resultat och analys av enkätundersökning	sid 73
11.2.1 Hur aktivt arbetar Göteborgs centrala förskolor med jämställdhet?sid	74
11.2.2 Jämställdhetsarbetets prioritet i förskolan	sid 75
11.2.3 Hur arbetar Göteborgs förskolor för att främja jämställdhet?	sid 77

12. Diskussion ..... sid 82

13. Slutdiskussion – Sprätt upp kostymsömmarna ..... sid 85

14. Referenser ..... sid 89

15. Bilagor ..... sid 92

1. Enkäten till vår kvantitativa undersökning
2. Resultatredovisning av enkätfrågor
3. Minienkät för pilottest
4. Påminnelsebrev om enkätundersökning
5. Intervjufrågorna vi ställde till fyra personal på Kottens förskola i Torslanda.
6. Informationsbrev med samtyckeskrav till informanterna på Kottens förskola.

---

1. Inledning

”Barn är alltid utan skuld och kan bara formas av och växa upp till det som en omgivning förväntar sig. Följ med på två resor – flickornas och pojkarnas – och häpnas över hur olika vi gör och hur olika det blir” (Gens 2002).

I romanen *Dårfinckar och dönickar* från 1984, som också filmatiserades av Rumle Hammerich 1989, klipper huvudrollsinnehavaren flickan Simone av sig håret innan hon går iväg till sin första skoldag i den nya skolan. När lärarinnan ropar upp hennes namn ropas Simone upp som Simon, den nye pojken i klassen. Eftersom Simone, med sin nya frisyr, på alla vis liknar en pojke, blir hon i de andras, klasskamraternas och lärarinnans, ögon en pojke. Detta tycker vi är ett tydligt exempel som väl gestaltar hur vi i praktiken faktiskt *gör* kön, bara genom att ändra frisyr eller använda oss av ett visst namn. Våra föreställningar om kön påverkar, oftast omedvetet, våra förväntningar. Dessa förväntningar påverkade Simone, vilket i sin tur inverkar på Simones eget handlingsutrymme. Simone anpassar sig i berättelsen till sin nya roll, sin nya kategori pojke, och börjar plötsligt bete sig och agera på ett annat sätt, än det hon tidigare varit van att göra, bara genom det faktum att andra tror att hon är pojke.

Frågan man kan ställa sig utifrån detta exempel är om Simone nu är flicka eller pojke? Biologiskt skulle hon utan hinder definieras som flicka, men hon beter sig, liknar och uppfattas av andra som pojke (Stark 1989).

”Den heteronormativa genusordningens gränsväktare utgörs av hela samhällskollektivet. De kan vara vem som helst. ”Ballet, din jävla bög!” vrålar brodern ut sin ilska i den engelska filmen Billy Elliot. Plötsligt sliter han tag i Billy och ställer upp honom på köksbordet: ”Du säger att du kan dansa. Kom igen då! Dansa din lilla skit! Om du är en jävla balettdansör, så få se nu då! Dansa för fan!” Billy står paralyserad på bordet. Till slut ger brodern upp. ”Inte! Stick då och kom inte dragandes med en massa skit om någon jävla balett. Annars får du på käften!” I inledningen till Judith Butlers *Könet brinner* ställer Tiina Rosenberg frågan varför Billys dansdrömmar är så provocerande? Hon skriver också att förutom att väcka oro och osäkerhet i omgivningen krockar Billys dansdrömmar med den mest grundläggande av alla mansmyter, nämligen den om heterosexuell maskulinitet vars grundbult är avståndstagandet från såväl femininiteter som homosexualitet. Det är uppenbarligen viktigt för oss att tydligt kunna skilja kvinnor och män från varandra (Rosenberg i Butler 2005, sid 11-12).

Den allra första frågan vi ställer om en nyfödd liten människa är vilket kön hon har. Detta frågar vi innan vi frågar hur förlossningen har varit för mamman, om barnet är friskt etc. Könet tycks uppenbarligen oerhört viktigt för oss. Ingemar Gens beskriver att *det är svårt att alls stå ut* med att inte veta könet på ett litet barn man har i sin famn (Gens 2002).

Vi har efter noga övervägande döpt vår uppsats till *människor och män* och detta är inte alls av någon slump. Diskussionerna bakom detta namn har grundats i tankarna om att män skulle kunna definieras som en avvikande kategori till människor, på samma sätt som kategorin kvinnor i alla tider har gjorts till en avvikande kategori i förhållande till kategorin män. Nordberg tar i sin bok *Manlighet i fokus* (2005) upp att de diskurser som är knutna till kategorin pojke ofta innebär mycket snävare ramar än de diskurser som är samhörande med kategorin flicka. Man skulle kunna uttrycka det som att pojkar inte har samma handlingsutrymme som flickor har, eftersom det finns så mycket som direkt eller i alla fall underförstått är förbjudet dem. Att vara en feminin pojke innebär att vara en avvikande pojke, medan det idag i mycket högre grad accepteras att en flicka är pojkelig. Hon anses då vara tuff och framåt, vilket både accepteras och uppmuntras av de allra flera i vuxenvärlden idag. Även om det, när flickorna blir något äldre, samtidigt innebär att vara ”pojkelig” på rätt sätt eller till en viss gräns. Nordberg (2005) tar också upp hur problematiskt det blir för pojkar att leka med feminint kodade leksaker, eller i alla fall berätta om att de har gjort det, medan flickor, även om de benämner leksakerna som pojkleksaker inte har några problem att berätta att de lekt med dessa. Femininitetens hotelse internaliseras hos pojkar, genom oss vuxna, redan så tidigt som på BB. Kajsa Svaleryd exemplifierar detta med en berättelse om hur hennes vänner med utsträckta armar skall ta emot sin nyfödde son som precis blivit badad av personalen på BB. Precis när de skall ta emot sonen i sina utsträckta armar ursäktar sig barnmorskan att hon gjort fel, vänder om med pojken, som ligger invirad i en rosa babyfilt och återvänder sedan med pojken i en blå istället. Svaleryd kommenterar ”*det var precis som den rosa filten kunde smitta med någonting otäckt som små pojkar inte ska ha*” (Svaleryd i Nordberg 2005, sid 191). Detta förtydligar hur feminint direkt är förknippat med något som innebär lägre status. Tjejbaciller smittar! Att rulla in en flicka i blått innebär omvänt en statushöjning, kanske kan vi fantisera om att hon en dag kan bli chef.

Ylva Elvin-Nowak och Helene Thomsson säger i sin bok *Att göra kön* (2003) att jämställdhetsidealet idag säger att kön inte får spela roll och att samhället idag är mer jämställt än det var för till exempel hundra år sedan. Det finns idag också ett större utrymme för både flickor och pojkar att ta mer plats på varandras arenor än de tidigare kunnat göra. För att få den könsmissiga bekräftelsen råder dock fortfarande det under- och överordnade systemet. För att bli bekräftad som flicka måste man fortfarande hålla sig relativt underordnad pojkar, i alla fall då man når skolåldern. Man kan ägna sig åt samma aktiviteter som pojkar gör och fortfarande vara flicka på rätt så länge man inte gör det mer eller bättre än vad pojkar gör (Nowak 2005). För pojkar handlar det om att undvika positioner som förknippas med kvinnligt och feminint eftersom detta direkt gör att de förlorar sin status som pojke eller blivande man (Nowak/Thomsson 2003).

Hur kan vi göra för att bli mer jämställda? Vilka vägar finns och hur kan vi nå dit? Vår hypotes är att jämställdhetsarbete måste börja redan i tidig ålder, för att vi alla människor i samhället på sikt skall kunna bli jämställda. Vi är övertygade om att ett jämställdhetsarbete som vill nå verkliga och hållbara resultat, måste börja redan i späda ålder, med att ge barn fler möjligheter än bara två.

På Skolverkets hemsida står att läsa att verket fått i uppdrag av Regeringen att genomföra en rad jämställdhetsinsatser i skolan. Det står att förskolans och skolans arbete för ökad jämställdhet behandlas i skollagen, läroplanerna, jämställdhetslagen och FN:s barnkonvention. I skollagen står också uttryckligen att den som arbetar inom skolan "*särskilt skall främja jämställdhet mellan könen*". I läroplanen för förskolan står att förskolan har ett *ansvar att motverka traditionella könsroller*.

Vi har i denna uppsats undersökt hur jämställdhetsarbetet inom förskolan idag ser ut. Detta har vi gjort genom tre olika delstudier. Den första delstudien är en analys av begreppet jämställdhet utifrån litteratur samt av hur begreppet definieras i förskolans läroplan. Den andra delstudien består av intervjuer med personal på en förskola i Göteborg som arbetar aktivt med jämställdhet bland barnen. Den tredje delstudien består av att vi på ett ytligt plan har undersökt hur jämställdhetsarbetet ser ut inom förskolan i Göteborg idag. För att fördjupa denna studie har vi utfört en enkätundersökning av Göteborgs centrala förskolor.

---

2. Syfte

Vårt syfte är att undersöka hur jämställdhetsarbete bedrivs inom förskolan idag. Mer preciserat innebär detta att vi granskar och diskuterar innebörder av begreppet jämställdhet i två olika sammanhang, dels det som framkommer i förskolans läroplan, dels det som avspeglas i förskolepedagogers uppfattningar. Underlaget till denna diskussion har vi valt att hämta utifrån relevant litteratur, förskolans läroplan samt ifrån intervjuer med och enkäter till förskolepersonal i Göteborg.

Det finns sedan 1998, i läroplanen för förskolan, utförliga formuleringar som beskriver att förskolan har ett ansvar att bedriva jämställdhetsarbete bland barnen, som bland annat innebär att motverka traditionella könsroller.¹ Vi har utfört tre parallella delstudier, som alla kompletterar varandra, för att kunna besvara våra frågeställningar nedan.

---

¹ Vi har även ambitionen med vår uppsats att den ska komma till någon form av praktiskt nytta. Detta betraktade vi tidigt i uppsatsarbetet som uppsatsens bakomliggande syfte. Med bakomliggande menar vi att det är en ambition som möjligen kan anses ligga inom ramen för uppsatsarbetet, men kanske inte ”platsar” inom ramen för ett akademiskt syfte. Vi hoppas kunna påverka de förskolor vi undersöker, som inte arbetar aktivt med jämställdhetsfrågor bland barnen på sin förskola, genom att få dem uppmärksamma på den skyldighet de har enligt läroplanen - att arbeta för jämställdhet bland barnen på förskolan. Vår förhoppning är också att kunna sprida den kunskap vi fått tillgång till från Kottens förskola, vilka arbetar aktivt med jämställdhetsfrågor bland barnen på sin förskola, till övriga skolor i Göteborg som ännu inte riktigt kommit igång. Vi känner oss angelägna att hålla jämställdhetsfrågor ständigt närvarande och vår förhoppning är att vi kan bidra med ännu en påminnelse.

---

3. Frågeställningar

Vi har genomfört tre olika delstudier för att kunna besvara våra frågeställningar, och vi presenterar här dessa utifrån respektive delstudie.

3.1 Frågeställningar delstudie 1

Hur definieras begreppet jämställdhet i litteraturen?

Hur kan begreppet jämställdhet som det formuleras i läroplanen tolkas?

För att besvara dessa frågeställningar har vi gått igenom litteratur som handlar om jämställdhet och undersökt olika definitioner av begreppet. Med hjälp av denna litteratur har vi sedan tolkat det jämställdhetsuppdrag som formuleras i förskolans läroplan. Vi kallar denna delstudie för ”textanalys”.

3.2 Frågeställningar delstudie 2

Vad innebär ett aktivt jämställdhetsarbete bland barn inom förskolan?

Vilka metoder används i ett aktivt jämställdhetsarbete?

Vilka svårigheter stöter förskolepersonal på i arbete med jämställdhet?

Dessa frågeställningar har vi valt att besvara med hjälp av en kvalitativ undersökning. Vi har intervjuat personal på en förskola i Torslanda i Göteborg, som arbetar aktivt med jämställdhet bland barnen.

3.3 Frågeställningar delstudie 3

Hur vanligt förekommande är det att personalen på Göteborgs centrala förskolor anser att de arbetar med jämställdhet i sitt dagliga arbete med barnen?

Vilka verktyg är vanligast att personalen uppger att de använder i ett sådant arbete?

Initialt undersökte vi vilka jämställdhetsprojekt som idag pågår inom Göteborg. För att besvara våra frågeställningar har vi genomfört en kvantitativ undersökning i form av enkäter till personal inom Göteborgs centrala förskolor.

3.4 Förförståelse

Vi har båda två, sedan lång tid tillbaka, ett brinnande intresse för genus- och jämställdhetsfrågor. En av oss har skrivit debattartiklar i ämnet feminism och har också haft två av sina barn på en förskola som arbetar aktivt med jämställdhetsfrågor och genuspedagogik. En av oss har tidigare gjort praktik inom skolan, vilket väckte många tankar kring hur man tillämpar genusperspektiv i skolan idag. Den andre av oss gjorde sin praktik på en Familjemottagning, vilket på samma vis väckte tankar kring hur oreflekterat man arbetade just kring ämnet genus och jämställdhetsfrågor, speciellt i bemötandet med barn. Vårt intresse har nog varit av särskild stor betydelse för den vänskapsrelation som utvecklats mellan oss genom studietiden på socionomprogrammet i Göteborg. Vi började tidigt under programmet att prata om att vi en dag ville skriva något om feminism eller jämställdhet tillsammans och det känns därför väldigt naturligt att det äntligen blev av nu. Vi utgår båda från perspektivet att kvinnor är underordnade män och att detta förhållande bör ändras. Vi är övertygade om föreställningen att världen är patriarkalt ordnad och motsätter oss den del av postmodernismen som ifrågasätter just detta. Den postmoderna synen på människors natur, att det inte finns någon universell sådan, har tilltalat oss, då vi sällar oss till skaran som vill utveckla tanken om könens natur som socialt konstruerad. Vi utgår från att könens natur är en konstruktion skapad i ett specifikt socialt och historiskt sammanhang, vilket på så vis väl ändå motsvarar ett postmodernistiskt perspektiv (Gemzöe 2006).

---

4. Bakgrund

Lagstiftning och historik för jämställdhetsarbete inom förskolan

---

Först introducerar vi för läsaren Regeringens mål med nuvarande jämställdhetspolitik samt aktuell lagstiftning för förskolan. Vi har också sammanställt en historisk beskrivning av hur jämställdhetsarbetet har utvecklats i förskolan och skolan i Sverige. I detta får Gävle anses som startskottet för ett mer genomgripande jämställdhetsarbete på förskolor i Sverige och vi presenterar detta kort. Vi avslutar med en beskrivning av två perspektiv som vi funnit framträdande inom jämställdhetsarbete i förskolan.

4.1 Målen för Sveriges jämställdhetspolitik

SCB säger följande om Regeringens mål för Sveriges jämställdhetspolitik:

”Det övergripande målet för jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män skall ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Jämställdheten i Sverige har förbättrats, men kvinnor och män har fortfarande inte lika möjligheter. Regeringens politik syftar till att motverka och förändra system som konserverar fördelningen av makt och resurser ur ett könsperspektiv. En av de grunder jämställdhetspolitiken vilar på är strävan mot ekonomisk självständighet för både kvinnor och män, dvs. att kvinnor och män ska ha samma förutsättningar till arbete och egen försörjning.”... ”Både kvinnor och män ska kunna kombinera familjeliv med arbetsliv.”... ”Mäns våld mot kvinnor är en prioriterad fråga för Regeringen. Kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet.” (SCB 2008).

Riksdagen antog år 2006 nya mål för jämställdhetspolitiken. Det övergripande målet för Sveriges jämställdhetspolitik är att kvinnor och män ska ha samma makt att utforma samhället och sina egna liv. Detta mål innehåller fyra delmål; jämn fördelning av makt och inflytande, ekonomisk jämställdhet, jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet samt att mäns våld mot kvinnor ska upphöra (Wedin 2009).

Jämställdhetsintegrering är en strategi som infördes av Regeringen i början av 2000-talet. Denna innebär att jämställdhetsarbete skall finnas på alla nivåer, i alla verksamheter i hela samhället. Ett jämställdhetsperspektiv ska finnas med i allt från dokument, ledningsarbete till dagliga rutiner. I förskola och skola har rektorn ett särskilt ansvar för att integrera jämställdhetsarbete i verksamheten (Wedin 2009).

Ansvariga för det offentliga jämställdhetsarbetet

Jämställdhetsministern är ansvarig för att samordna regeringens jämställdhetspolitik.

Jämställdhetsenheten lyder under jämställdhetsministern och arbetar med att samordna regeringens jämställdhetsarbete samt med att utveckla metoder för att genomföra jämställdhetspolitiken.

I varje länsstyrelse finns en person som är *särskilt sakkunnig i jämställdhet* (SCB 2008). I Västra Götaland innehas denna tjänst för närvarande av Lillemor Dahlgren, som dock är tjänstledig hela året ut, var god se mer om detta i bakgrund nedan.

4.2 Jämställdhetsarbete inom förskolan

Från och med 1970-talets början byggdes förskolan ut i stor omfattning. Detta som ett resultat av att den statliga politiken anpassades till att kvinnor deltog i arbetslivet, samt efter ett engagemang från feminister för en utbyggd förskola (Tallberg Broman i Wernersson 2009). Jämställdhetsarbete i den pedagogiska verksamheten inom förskolan växte fram under 1980- och 90-talen, med hjälp av stöd från så kallad ”skolmyndighetsfeminism”, det vill säga tjänstemän inom skolverket och utbildningsdepartementet samt även forskare och lärare, som var engagerade i denna fråga (Tallberg Broman i Wernersson 2009).

1998 övergick förskolan från att ha varit daghem till att bli en del av skolan. Detta innebar att förskolan fick en egen läroplan, förordningen Lpfö98. Förskolan lyder i och med detta under skollagen. Både läroplanen och skollagen är juridiskt bindande dokument som alla som arbetar i förskolan skall följa. Ytterligare en lag som styr verksamheten i både förskola och skola stiftades 2006, det är lagen mot förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever, även kallad barn- och elevskyddslagen. Enligt denna lag skall varje förskola ha en likabehandlingsplan (Henkel/Tomicic 2009).

4.3 Förskolans läroplan samt skollagen

Både skolan och förskolan har ett uppdrag att verka för jämställdhet. Förskolan styrs av delar av skollagen och läroplanen (Lpfö 98). En läroplan är en förordning som utfärdas av Regeringen och som ska följas (www.skolverket.se 100306).

I förskolans läroplan står bland annat följande (1998 års läroplan för förskolan Lpfö 98): *”En viktig uppgift för verksamheten är att grundlägga och förankra de värden som vårt samhällsliv vilar på. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan könen samt solidaritet med svaga och utsatta är värden som förskolan skall hålla levande i arbetet med barnen”. ”Inget barn skall i förskolan utsättas för diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning hos någon anhörig eller funktionshinder eller för annan kränkande behandling”. ”Alla som verkar i förskolan skall hävda de grundläggande värden som anges i denna läroplan och klart ta avstånd från det som strider mot dessa värden. Vuxnas sätt att bemöta flickor och pojkar liksom de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma flickors och pojkars uppfattning om vad som är kvinnligt och manligt. Förskolan skall motverka traditionella könsmonster och könsroller. Flickor och pojkar skall i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller.”*

4.4 Gävleprojektet – startskott för jämställdhetsarbete inom förskolan

I Sverige har det genomförts olika projekt och åtgärder riktade till vuxna i syfte att arbeta för jämställdhet. Till exempel kan nämnas kvoteringar, föräldradagar som öronmärkts till pappor etc. Men den ständiga frågan är om detta ger några hållbara förändringar på sikt?

Vi ställde oss frågan om man inte måste börja redan med de små barnen för att kunna uppnå jämställdhet på sikt, varför vårt undersökande arbete förankrats just i förskolan. Flera förskolor i Sverige arbetar idag med jämställdhetsfrågor. Vi försökte ta reda på var allt började och precis alla vägar ledde oss till Gävle. Ingemar Gens, som alltid haft ett intresse för genusfrågor blev 1994 jämställdhetsexpert vid Länsstyrelsen i Gävleborg. Det var under denna tid som han initierade den idag så berömda förskolepedagogiken ”Tittmyran och Björntomten”. 1995 skrev Gens ett brev, till förvaltningschefen för förskolan, om att han ville starta ett jämställdhetsprojekt för förskolebarn. Han beskrev i detta brev problemet med att många projekt som till exempel Länsstyrelsen genomfört med kvinno- och mansgrupper, för att öka jämställdheten i länet, visserligen var bra, men att de sällan gav några varaktiga förändringar. Brevet lästes upp av förvaltningschefen, på ett möte i Gävle, i november 1995 för cirka 70 förskolechefer. Brevet innehöll Ingemar Gens orubbliga övertygelse om att en varaktig förändring måste börja redan i förskolan. Förvaltningschefen ställde, efter uppläsandet, frågan till åhörarna i lokalen om det fanns någon som var intresserad av att, tillsammans med nämnsordförande och förvaltningschef, möta länets övriga politiker och förskolechefer för att prata om jämställdhetsarbete på förskolorna. Av de cirka 70 förskolecheferna på mötet var det bara en enda som sträckte upp sin hand och det var Kajsa Wahlström, som då var förskolechef för Tittmyran och Björntomtens förskoleavdelningar i Gävle (Wahlström 2003 + Gens 2002).

Kajsa Wahlström blev tillsammans med sin personal på förskolan ordentligt överraskade hur de agerade som pedagoger, efter att de gjort observationer och reflektioner, genom att filma varandra. Ojämställdheten fanns även på deras skola. De kunde plötsligt tydligt se hur till exempel flickor berövades möjligheter att utveckla mod, egen vilja, initiativförmåga, att tro på sig själva eller att vara huvudrollsinnehavare etc. De kunde också se att pojkar på samma sätt berövades möjlighet att utveckla empati, hjälpsamhet, närhet, positiv kroppskontakt, relationer och språk med mera (Wahlström 2003).

4.5 Kompensatorisk pedagogik

Begreppet kompensatorisk har utvecklats av den danska pedagogen Anne Mette Kruse. Pedagogiken går ut på att kompensera för det som vanligtvis inte uppmuntras i flickors eller pojkars traditionella könsmonster (SOU:2006:75). Anne Mette Kruse skiljer mellan två olika kategorier inom denna pedagogik, nämligen *1. autonomi-självständighet* och *2. intimitet-samhörighet*. Flickor uppfostras traditionellt, enligt Anne Mette Kruse, så att de tillägnar sig mer av intimitet, medan pojkar får mer av autonomi (Wedin 2009). Man arbetar inom den kompensatoriska pedagogiken för att bredda flickors och pojkars könsroller. Målet är att ge dem samma möjligheter, så att de inte begränsas av de traditionella könsmonstren (Rapport möt mig 2009). Kompensatorisk pedagogik innebär oftast att man delar in barnen i skilda

flick- och pojkgrupper . Målet med detta är att flickor och pojkar skall ges erfarenheter och kunskaper som de annars inte fått möjlighet att utveckla. Detta är tänkt som en metod för att motverka stereotypa bilder av kvinnligt respektive manligt och att variationer inom till exempel gruppen flickor skall bli synliga (Svaleryd i Nordberg 2005).

Erfarenheter att arbeta med separata flick- och pojkgrupper visar att det kan ge barnen möjligheter att prova aktiviteter som normalt inte ses som traditionella för respektive kön. Men det finns dock alltid en risk med att dela upp flickor och pojkar i olika grupper. Man riskerar att förstärka skillnader mellan dem om detta arbetssätt används oreflekterat. Segregerade grupper startas ofta tyvärr med föreställningen om att barnen per automatik skall bli mer jämställda. Uppdelningen blir alltså en metod i sig för jämställdhetsarbete, vilket riskerar att istället motverka ett jämställdhetsarbete om man inte samtidigt medvetet arbetar med kompensatoriska metoder inom grupperna. Arbetet med könssegregerade grupper kräver en tydlig målsättning och en klar struktur (Svaleryd i Nordberg 2005).

I utredningar som föregick 1962 års läroplan slogs det fast att könen skulle samundervisas, mot bakgrund av en skola som istället länge varit uppdelad efter kön under större delen i historien. Bakom denna tanke att samundervisa, enligt Anne-Mette Kruse, fanns en tanke om att flickor och pojkar skulle lära av varandra. Kruse menar dock att denna tanke inte har fungerat, utan att undervisning i gemensamma klasser huvudsakligen lett till pojkars fördelar och att traditionella könsmonster reproducerats. Under 1990-talet växte idéer om att se skillnader och intresset för könsuppdelade grupper återkom (Tallberg Broman 2002). Tankar om segregerade grupper eller tankar om integrering har pendlat under olika perioder och efter olika idéströmningar.

4.6 Normkritiskt perspektiv

Hur kan man då på förskolan förändra ojämlika könsmaktförhållanden? Ett sätt är att rannsaka sig själv, reflektera över det man själv bär med sig och på så sätt göra sig medveten om de normer som råder. *”Självvärdering och reflektioner bör också handla om de normer man är med om att skapa eller upprätthålla som eventuellt kan hindra likabehandling av barn och elever. Normomvandlingen bör ske av just de normer som skapar underordning, exkludering och verkar förtryckande”* (Skolverket 2009, sid 99). Svaleryd beskriver att förankringen av normer och förväntningar på flickor respektive pojkar till stor del sker kollektivt och när barn delar en vardagstillvaro, vilket de gör i förskolan. Flickors och pojkars lek är till stor del styrd av de sociala och kulturella förväntningar som är knutna till hur man skall vara som flicka respektive pojke. Flickor och pojkar möts sällan i dessa lekar (Svaleryd i Nordberg 2005).

---

5. Begreppsdefinitioner

Vi har här samlat några viktiga begrepp vi använder oss av i uppsatsen, vilka vi här ger en mer allmän förklaring till, men senare också en mer specifik definition: **Förskola, jämställdhet, feminism, kön/genus, jämställdhetspedagogik/ genuspedagogik, norm.**

Efter en kort förklaring av vad vi avser med begreppet förskola beskriver vi begreppet jämställdhet ytligt. Under rubriken textanalys gör vi dock en större beskrivning och analys av begreppet. Vi beskriver i samband med jämställdhet också begreppet feminism, som vi funnit betydande för att återge en vidare förklaring till vad begreppet jämställdhet innebär. Kampen för jämställdhet härstammar från feminismen, liksom diskussionen om begreppen kön och genus, varför ett feministiskt utgångsperspektiv blir mycket relevant i vår förklaring av dessa begrepp. Kön och genus ges i detta avsnitt en allmän definition, men kommer att definieras mer specifikt genom hela arbetets gång. Under rubriken teoretisk referensram presenteras läsaren av ytterligare begrepp som vi använt oss av för att analysera det material vi samlat in genom våra undersökningar.

Förskola

När vi använder oss av begreppet förskola avser vi den verksamhet som beskrivs om Göteborgs förskolor på Göteborgs Stads hemsida. På denna hemsida står beskrivet att förskolan är en verksamhet som vänder sig till barn i åldrarna 1-5 år. En del av de förskolor vi har besökt har haft konstellationen barn mellan 1,5 - 5 år, medan andra har haft barngrupper som inneburit barn mellan 3 – 5 år. Det år barnet fyller 6 år går barnet över från förskoleverksamhet till förskoleklass (Göteborgs Stads hemsida 100316). De förskolor vi har besökt i samband med enkätöverlämnandet har haft olika pedagogisk inriktning, bland andra Montessori och Reggio Emilia. Den påverkan Montessoripedagogiken kan tänkas ha haft på vårt studieobjekt, jämställdhet, presenterar vi under vårt metodkapitel.

Jämställdhet och Feminism

Jämställdhet skulle kort kunna beskrivas som alla människors lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter oavsett kön. Men begreppet har ett mer mångfacetterat definitionsspektra än så och diskuteras utifrån olika synvinklar i en mängd litteratur och forskning. Vi har varit tvungna att avgränsa oss och har valt ut ett antal olika definitioner som vi tycker är relevanta för vår uppsats. Begreppet är unikt för Sverige och började användas i början av 70-talet. Det myntades från början av Folkpartiet, men har senare kommit att användas som strategi för att uppnå jämlikhet mellan kvinnor och män (SOU:2010:10).

Under vårt arbete har vi förstått att det inte är självklart att alla vet skillnaden mellan *jämställdhet* och *jämlikhet* varför dessa begrepp känns viktiga att förklara skillnaden mellan, om än bara med en mycket kortfattade förklaring. Ordet jämlikhet syftar på likvärdiga villkor för olika människor, t ex funktionshindrade och icke-funktionshindrade. Ordet jämställdhet

syftar endast på det som har med kön att göra, alltså likvärdiga villkor mellan män och kvinnor.

Vetenskapsrådet beskriver skillnaden mellan begreppen feminism och jämställdhet. Dessa begrepp har mycket gemensamt, men har samtidigt också skillnader. Feminism innebär ett maktperspektiv och ett antagande om att kvinnor är underordnade män och att detta måste förändras. Detta innebär att feminism oftast innehåller mål om jämställdhet, medan arbete för jämställdhet inte alltid är feministiskt. Begreppet jämställdhet kan innebära även andra tolkningar och problemfokus än manlig överordning (Wernersson 2007). Vi utgår i vår uppsats ifrån ett feministiskt perspektiv, när vi diskuterar jämställdhet på förskolan, då vi sällar oss till skaran som anser att vårt samhälle är patriarkalt strukturerat. Under rubriken textanalys finner läsaren en mer utförlig beskrivning av begreppet feminism.

Allmän definition av kön/genus

Kön betecknar enligt Nationalencyklopedin den egenskap hos en individ som beror på vilken typ av könsceller som den producerar. Honan producerar de största och energimässigt mest kostsamma köncellerna, äggcellerna, medan hanen producerar mindre och rörliga könsceller, spermier. Hos en del djurarter och många växtarter förekommer tvåkönade individer, så kallade hermafroditer (NE 100322).

I svenskan finns kön endast som substantiv och adjektiv. Vi saknar engelskans verbform av ordet kön, *doing gender*, att göra kön. Det vi kommit fram till i vårt arbete gör att vi önskar denna verbform även i vårt svenska språk, vilket vi kommer att diskutera nedan under vår specifika definition av genus och kön i vår teoridel (Elvin-Nowak, Ylva/Thomsson, Heléne 2003).

Genus kommer från engelskans *gender*. Begreppet används för att förstå och urskilja de föreställningar, idéer och handlingar som sammantaget formar människors sociala kön. Begreppet genus infördes i humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning på 1980-talet. Relationen mellan könen samt varierande uppfattningar om vad som uppfattas som manligt och kvinnligt betonas (NE 100322).

Enligt Gemzöe har begreppet genus införts för att beskriva kön somt socialt och historiskt skapat i likhet med det som feminismens konstruktivistiska uppfattning av kön betonar. Ordet kön används då endast för att beskriva det biologiska könet (Gemzöe 2006). I artikeln ”*Kön eller genus?*” säger författaren att begreppen *biologiskt kön/genus* används för att beskriva att relationen mellan könen, kvinnors och mäns beteenden, och vad som anses kvinnligt respektive manligt, är sociala och kulturella konstruktioner (Gothlin 1999).

När vi använder begreppen ”flicka” och ”pojke” eller ”kvinna” och ”man” syftar vi i denna uppsats på både biologiskt kön och genus. Anledningen till detta är att vi anser att dessa begrepp är svåra att skilja åt, så som vårt samhälle ser ut idag, då det biologiska könet på alla vis får konsekvenser för vår identitet och vårt handlingsutrymme som präglar våra levnadsvillkor.

Jämställdhetsperspektiv/pedagogik i jämförelse med genusperspektiv/pedagogik

Jämställdhetsperspektiv används som en samlingsbeteckning för olika metoder och mål som man kan använda sig av, i vårt fall i förskolan, för att arbeta mot det överordnade målet jämställdhet. Jämställdhetsperspektiv kan, men behöver inte, innehålla ett genusperspektiv (Mark 2007). Men för att förstå hur ojämställdhet genereras och därmed förstå hur vi kan förändra är det viktigt att ha ett genusperspektiv (Henkel 2006). Delegationen för jämställdhet i förskolan har gått igenom olika handböcker som handlar om hur man kan använda jämställdhets- och genusperspektiv i förskolan. I dessa böcker finns skillnader mellan hur jämställdhetspedagogik och genusedagogik beskrivs. De skillnader som kan urskiljas är att jämställdhetspedagogik ofta inriktar sig på att skapa särskilda aktiviteter med syftet att bryta traditionella könsmonster. Genusedagogiskt arbete är mer inriktat på att bemöta flickor och pojkar på ett likadant sätt för att inte återskapa könsrelaterade mönster. Undersökningen visar på att de som arbetar med jämställdhetspedagogik kanske har en något mer essentialistisk grundsyn, där det finns grundläggande skillnader mellan pojkar och flickor som pedagogerna skall kompensera. De som använder sig av begreppet genusedagogik anser däremot att flickors och pojkars egenskaper är konstruktioner och att det är vuxenvärlden som återskapar stereotypa könsmonster (SOU:2006:75). Skillnaderna mellan begreppen är svårtydliga och olika teoretiker och praktiker både beskriver begreppen på olika sätt och lägger därmed in olika betydelser. Enligt Henkel innebär ett genusperspektiv att vi lyfter fram de idéer, tankar och föreställningar som finns om det som är typiskt flickigt och det som är typiskt pojkgigt och granskar dessa ur ett maktperspektiv. I alla relationer finns en maktstruktur. Henkel (2006) använder sig av begreppet könsmaktsordning då hon tycker det är viktigt att påminna sig om att ojämställdhet handlar om ojämställda maktförhållanden där gruppen pojkar/män är överordnade gruppen flickor/kvinnor. Hon förtydligar dock att detta inte innebär att varje enskild pojke/man är överordnad varje enskild flicka/kvinna. Henkel beskriver det som att pojkar/män får kollektiva fördelar genom just det faktum att de är just pojkar/män och inte flickor/kvinnor (Henkel 2006). Ett genusmedvetet förhållningssätt innebär enligt Delegation för jämställdhet i förskolan att vara medveten om hur människor i vårt samhälle bemöts på skilda sätt beroende på vilket kön de *uppfattas* ha samt att vara uppmärksam på detta i sitt eget arbete med barnen.

Begreppet *könsroll* används enligt Delegationen till vardags för att förklara de skillnader som man uppfattar finns hos flickor och pojkar. Könsrollsbegreppet utvecklades på 50-talet för att förklara att flickor och pojkar uppfostras till olika beteenden. Begreppet *genus* har enligt Delegationen likheter med begreppet könsroll, men med skillnaden att genus mer tydligt förklarar att skillnader mellan flickor och pojkar beror på föreställningar och tolkningar om hur flickor och pojkar är utifrån sitt kön. Dessa föreställningar kommer att påverka hur vi handlar. Delegationen säger att begreppet genus är relaterat till ett könsmaktsystem eller en genusordning, som strukturellt sätt innebär att olika sociala mönster i samhället särskiljer män och kvinnor (SOU:2006:75).

Kajsa Svaleryd beskriver att *jämställdhetsarbete* handlar om att upptäcka och försöka lösgöra sig från effekterna av det sociala och historiska arvet av traditionell manlighet och kvinnlighet (Svaleryd i Nordberg 2005, sid 205).

Vi kommer att använda begreppet genus för att analysera hur kvinnligt och manligt görs och hur föreställningar om kön inverkar på människors handlande samt hur personalen på förskolan på så vis är delaktiga i skapandet av genussystemet. För oss innebär ett genusperspektiv att kritiskt granska hur vi gör kön.

Norm

I Nationalencyklopedin står att norm betyder det "normala"; det godtagna eller ideala till exempel i en social grupp; konvention, praxis; det vartill man bör anpassa sig (NE 100324). Normer är informella och osynliga regler för hur vi ska bete oss emot varandra. Det representerar det vi anser vara det normala och kan sägas vara ett slags sociala kontrollmekanismer, vilket vi i vårt arbete benämner som gränsväktare. En norm är ofta inte något vi lägger märke till utan den blir oftast synlig först när någon bryter mot den (Wedin 2009).

---

6. Teoretisk referensram

Analysredskap vi ska använda i form av teorier eller begrepp.

Vi har i vår uppsats utgått från tre olika teoretiker, som vi funnit mycket relevanta för vår uppsats; Judith Butler, Yvonne Hirdman och Fanny Ambjörnsson. Vi kombinerar i denna uppsats Butlers begrepp *performativitet* och den *heterosexuella matrisen* med Hirdmans teori om genussystemet och anser att dessa två teorier, som kan uppfattas som motsägelsefulla, snarare kompletterar varandra och berikar vår diskussion. Av Hirdmans begrepp använder vi oss av *isärhållande* och *hierarki*. Av Butler använder vi oss främst av hennes begrepp *den heterosexuella matrisen* samt begreppet *performativitet*. Vi tycker att Butlers och Hirdmans begrepp kompletterar varandra väl och är mycket relevanta alla fyra för att besvara våra frågor i uppsatsen. För att röra om, luckra upp och lösgöra kategorier samt övermanna gränsväktare anser vi att också queerteori måste få ett utrymme i vår uppsats. Slutligen har vi ansett det nödvändigt att också presentera social inlärningsteori, som har varit betydelsefull för att förstå arbetet inom förskolan.

6.1 Teorier om kön och genus

Det finns bland teoretiker olika sätt att definiera och förhålla sig till begreppen kön/genus. Inom kvinnoforskning brukar Gayle Rubin anses vara den som införde begreppen sex/gender (kön/genus), genom en artikel från 1975 (Gothlin 1999). Hon skriver i denna artikel att "*gender är en socialt skapad uppdelning av människor i två skilda kategorier som grundas på de sexuella och reproduktiva relationerna*". Vi kommer nedan att beskriva begreppen kön/genus mer ingående, utifrån Judith Butler och Yvonne Hirdmans definitioner av dessa begrepp.

6.2 Hirdmans definition av begreppet genus

Yvonne Hirdman beskriver genus som en process, där ”kvinnligt” och ”manligt” skapas samtidigt med hierarkier och olikheter mellan kvinnor och män. Genus är således relaterat till makt (Gothlin 1999). Till svenska har gender översatts till genus, men en del föredrar översättningen socialt kön. Hirdman är dock kritisk till att använda begreppet socialt kön, vilket hon jämför med något av en ”slaskhink”. Hon menar att begreppet socialt blivit något urvattnat och kritiserar att det till exempel inte inbegriper kultur, utan att allt endast blir just socialt. Hirdman funderar över om det är meningen att man skall utgå ifrån att kulturellt automatiskt ingår i begreppet socialt kön (Hirdman 2007). I en artikel från 1998 skriver Hirdman att *”Jag föreslår att vi med genus sätter namn på den alltmer komplicerade kunskap vi har om ”manligt” och ”kvinnligt”, vår allt större förståelse av hur manligt och kvinnligt görs. Och insatt i denna process kan ordet ses som en utveckling från begreppet ”könsroll” via ”socialt kön” till genus, där graden av invärdhet hela tiden stegras. D.v.s: genus kan förstås som föränderliga tankefigurer ”män” och ”kvinnor” (där den biologiska skillnaden alltid utnyttjas, vilka ger upphov till/skapar föreställningar och sociala praktiker, vilka får till följd att också biologin kan påverkas/ändras – med andra ord, det är en mer symbiotisk kategori än ”roll” och ”socialt kön”* (Hirdman 2007, sid 212).

6.3 Butlers definition av genus och kön - Performativitet

Begreppet kön kan kanske tyckas vara enkelt att definiera, men både det självklara i detta begrepp liksom antagandet om att det finns ett enkelt samband mellan kön och genus har ifrågasatts av både teoretiker och av antropologisk- och medicinsk forskning.

En antropologisk forskare beskriver exempelvis att det hos vissa nordamerikanska indianer fanns människor som varken kategoriserades som män eller kvinnor. Berdacher var människor med manliga könsorgan, men som levde som kvinnor, och där de sysslor dessa människor utförde var det som bestämde genus. Ett annat exempel som Don Kulick beskrivit är ett samhälle på Nya Guinea, där genus istället bestäms av kroppsvätskorna sperma och blod. Dessa exempel ifrågasätter således att det är självklart att biologiskt kön är det som bestämmer genus, eller att det endast finns två kön/genus. Likaså finns det medicinsk forskning som visar på att ett ”tvåkönat” samhälle inte är en självklarhet. Till exempel tar Gemzöe upp Salvatore Cucchiari som också betonar detta. Det är inte självklart att ens biologiskt urskilja två kön eftersom en del människor, 1,7 % av jordens befolkning, föds som hermafroditer, vilket innebär att man inte kan urskilja vilket kön personen är född med. Det finns dock inga kulturer, enligt Cucchiari, som erkänner dessa människor som betingade med ett tredje kön (Gemzöe 2006).

Uppdelningen kön/genus har som begreppspar starkt ifrågasatts av bland annat Judith Butler. Enligt vår tolkning föreslår Butler att begreppet ”kön” faktiskt skall strykas och att endast ”genus” skall användas, då uppdelningen kön/genus skapar en föreställning om att kön är något orubbligt och fast som inte är påverkat av samhälle och kultur. Enligt Butler måste även kön ses som en social och kulturell konstruktion.

Butler införde begreppet performativitet för att beteckna att genus iscensätts genom handlingar och tal. Vi förknippar till exempel ett visst kroppsspråk med manligt och ett annat med kvinnligt. Att klia sig i skrevet, sitta bredbent och spotta på marken etc är i denna betydelse en manlig handling och räknas inte som någon kvinnlig (Gemzöe 2006).

Enligt vår tolkning av hur Judith Butler ser på genus, är genus liksom kön något som konstrueras i och genom våra handlingar. ”*Genus är den upprepade stiliseringen av kroppen, ett antal återkommande handlingar inom en ytterst rigid regulativ struktur som med tiden stelnar och kommer att te sig som en substans, en naturlig form av varande*” (s. 88 i Butler 2007). Genus görs genom upprepade handlingar, genom kulturella förställningar som ”imiteras”, och som gör att vissa identiteter med tiden kommer att ses som naturliga. Detta handlande är dock styrt av begränsningar, genom att det finns ”regler” eller normer som styr både vårt tänkande och hur vi handlar, och gör att vi uppfattar vissa sätt att handla som självklara, medan andra inte ens ses som möjliga (Butler 2007). Vi tänker oss till exempel att vi i vårt samhälle idag ser det som självklart att det finns två kön och att alla människor kan placeras in i någon av dessa kategorier. Detta kan vi omöjligt tänka eller handla bortom.

I konstruktionen av genus skapas en föreställning av kategorierna *kvinn*a och *man* som fasta och naturliga. Samtidigt innebär det att det finns en möjlighet till förändring och till att handla på ett annat sätt. Butler ifrågasätter begreppet kön, och därmed begreppen ”kvinna” och ”man”, som enhetliga och fasta kategorier, då detta synsätt befäster normativa ideal, och innebär ett förnekande av lokala variationer. I och med att dessa ”kategorier” konstrueras genom handlingar, varierar betydelsen av vad en kvinna respektive man är. En kvinna kan till exempel definieras på olika sätt och denna konstruktion är således föränderlig (Butler 2007).

6.4 Hur vi kombinerar Butler med Hirdman

Butler har fått kritik för att hon beskriver kön/genus som ett iscensättande, och kategorierna kvinna och man som föränderliga, och därmed bortser från sociala maktstrukturer. Detta har hon dock själv hävdad är ett missförstånd. Butler försvarar sig med att det naturligtvis inte innebär någon enkelhet för till exempel en kvinna att plötsligt börja bete sig manligt, utan att samtidigt utsättas för sociala sanktioner. Lena Gemzöe menar dock att det finns en ”motsättning” inom den feministiska debatten mellan en betoning på genus som å ena sidan föränderligt och å andra sidan på hur denna föränderlighet begränsas av sociala och ekonomiska strukturer. Ett synsätt som till exempel lyfter fram skillnader mellan olika kvinnor innebär ett ifrågasättande av denna fasta struktur som begreppet patriarkat utgör (Gemzöe 2006). Hirdman har å andra sidan fått kritik för sitt begrepp genussystem, vilket vi kommer att beskriva i texten som följer, på grund av att hon gör en *hierarki* mellan könen till en del av begreppet. Hon framställer därmed genussystemet som oföränderligt och lämnar på så vis inte något utrymme för variationer (Gemzöe 2006). Vår utgångspunkt är att vårt samhälle idag består av ett genussystem som bygger på en manlig överordning respektive en kvinnlig underordning. Vi anser dock att begreppet *att göra kön* går att kombinera med synsättet att det finns en strukturell ojämlikhet mellan könen, då begreppet att göra kön fokuserar hur vi på en aktörsnivå i vardagen reproducerar och omformar detta system genom våra handlingar.

6.5 Genussystem

Nedan kommer vi att beskriva tre principer som styr hur genus formas, de första två är Yvonne Hirdmans begrepp *isärhållande* och *hierarki*, den tredje är *heteronormativitet*, då vi främst har valt att utgå från Judith Butler.

Begreppet genusystem eller genusordning har alltmer kommit att användas, som substitut för begreppet patriarkat och som en beskrivning av det system i samhället som bestämmer relationerna och maktförhållandet mellan kvinnor och män (Gemzöe 2006).

Hirdman beskriver genusystemet som en ordningsstruktur av kön. Systemet innebär ett nätverk av processer, fenomen, föreställningar och förväntningar. Systemet bygger på två lagar, 1.*isärhållandets tabu*; kvinnligt och manligt bör inte blandas. Den andra lagen är 2.*hierarkin*; att det är mannen som är normen för det normala och allmängiltiga. Den manliga normen legitimeras genom isärhållandets lag. Denna lag beskriver Hirdman som att den strukturerar sysslor, platser och egenskaper. Isärhållandet uttrycks i arbetsdelning mellan kvinnor och män och föreställningen om vad som är kvinnligt respektive manligt. Dessa grundläggande områden där könen isärhålls legitimerar och förstärker varandra (Hirdman 2007). Till exempel det faktum att många kvinnor arbetar inom omsorgen skulle kunna legitimera en uppfattning om att kvinnor är omhändertagande, precis som att föreställningen om kvinnor som omhändertagande, skulle kunna legitimera att de är bäst lämpade för ett omhändertagande yrke. Denna uppdelning blir meningsskapande, på så sätt att den blir till ett sätt att förhålla sig till världen på, eftersom man orienterar sig i världen efter platser, sysslor och sorter. Att delas upp i två sorter blir ett maktskapande, vilket legitimeras enligt urskiljandet (Hirdman 2007).

Vi tolkar Hirdman som att i formandet av genus eller två kön reproduceras och uttrycks av makt. Vi anser att begrepp som makt och social överordning och underordning är mycket viktiga teoretiska begrepp till vår analys om jämställdhet, då förhållandet mellan kvinnor och män bygger på en maktomjämlikhet. För att förstå den rådande samhällsstrukturen och också genusbegreppet, som är av största vikt för jämställdhetsarbete, är begreppen makt och under-/överordning högst relevanta.

Genussystemet kommer till uttryck i genuskontrakt, som är ett osynligt kontrakt mellan könen och som talar om hur kvinnor och män ska förhålla sig till varandra. Genuskontrakten varierar mellan tid och plats, och ärvs mellan generationer. Genus reproduceras på tre olika nivåer; *kulturellt*, genom *social integration*, samt genom *socialisering* (direkt inläring). Genuskontraktet finns på alla dessa tre nivåer, på den kulturella genom föreställningar om hur relationen mellan kvinnor och män ska vara, på den sociala nivån genom till exempel arbetsdelningen mellan kvinnor och män, samt på individnivå (Hirdman 1998 i Hirdman 2007). Simone Beauvoir beskrev detta förhållande i boken *Det andra könet* redan 1949. Beauvoir beskriver i denna bok hur kvinnan skapas i förhållande till mannen, där mannen är den naturliga normen (Beauvoir 1949). Konstruktionen av genus utgår från ett dualistiskt tänkande där kategorierna män och kvinnor skapas genom att göras till varandras motsatser. I boken *det andra könet* inleder Beauvoir med ett citat av Pytagoras; *Det finns en god princip*

som skapat världsordningen, ljuset och mannen och en ond ande som skapat kaos, mörkret och kvinnan (Beauvoir 1949).

6.6 Heteronormativitet

Det finns en mängd forskning och litteratur kring heteronormativitet och könsens isärhållande för att upprätthålla densamma. Vi har varit tvungna att avgränsa oss rejält, då diskussionen tenderat att bli alltför stor och att vi glidit ifrån ämnet ”jämställdhet bland barn på förskolan” en del, även om ämnet är högst relevant och definitivt bör studeras för att på ett ordentligt sätt kunna förhålla sig till jämställdhetsbegreppet. Dock kan vi understryka att vi varken har haft eller har ambitionen att göra begreppet någon ordentlig rättvisa genom den kortfattade definition vi har möjlighet att ge här. Att begreppet måste finnas med och att det är viktigt är vi dock rörande överens om.

En del teoretiker tar upp hur skapandet av genus är sammanbundet med skapandet av människans sexualitet. Exempelvis Gayle Rubin tar upp att genussystemet inte bara handlar om hur genus formas, utan samtidigt innebär skapandet av en heterosexuell norm. Även Butler, som är en förgrundsfigur inom ”*queer theory*”, har visat att det västerländska binära genussystemet är förbundet med en föreställning om heterosexualitet (Gothlin 1999). Butler menar att konstruktionen av kvinnligt och manligt, som två dikotomiserade kategorier, upprätthåller den normativa heterosexualiteten och att detta är en fundamental del av själva konstruktionen av genus (Gemzöe 2006). Vi tolkar detta som att vi människor ofta strävar efter att upprätthålla ett i särhållande just för att vi är rädda att en upphävning av skillnader skulle kullkasta vår heteronormativa ordning, den absoluta normen i vårt samhälle.

Ambjörnsson tolkar i Butler *Vad är queer* (2006) att Butler inte ser idéen, om att det finns ett naturligt kön, som en neutral sanning, utan som ett sorts normsystem som föreskriver regler, både för hur man skall vara som kvinna eller man och att man *skall* vara kvinna eller man. Själva poängen är alltså att kategorierna man och kvinna endast kan existera inom en heterosexuell förståelseram som Butler benämner *den heterosexuella matrisen*. Förenklat innebär den sexuella matrisen att de enda kategorier som existerar för oss är kvinna eller man, alltså två separata kön, som sätts i motsats till varandra. Dessa separata kategorier *kvinna* och *man* förväntas åtra varandra i vårt heteronormativa förgivetta tagande (Ambjörnsson 2006).

6.7 Queerteori – för att lösgöra kategorier och övermannas gränsväktare

Fanny Ambjörnsson redogör för begreppet queer i sin bok *Vad är queer* (2006). Begreppet innebär framför allt ett kritiskt förhållningssätt till det som anses som det normala. Det som står i fokus inom detta begrepp är brottet mot sexuella normer, strukturer och identiteter. Ambjörnsson beskriver att Queer är ett svårdefinierat begrepp, men att det också är en del av poängen. Hon lyfter Tiina Rosenbergs resonemang kring queer, vilket handlar om att begreppet främst fungerar som ett redskap för att röra om, störa och bryta upp kategorier, inte att själv förvandlas till en. Dessa tankar anser vi mycket relevanta för vår uppsats, då man ur ett queerteoretiskt perspektiv och med sådana glasögon på skulle kunna lösgöra människor ur kategorierna ”kvinna” eller ”flicka” och ”man” eller ”pojke” vilket skulle kunna vara användbart i arbetet med att aktivt motverka traditionella könsroller på förskolan idag.

Ambjörnsson menar att en del av queerperspektivet handlar om att visa hur våra föreställningar om kvinnligt och manligt är historiskt och kulturellt beroende av en normerande heterosexualitet (Ambjörnsson 2006).

6.8 Social inlärningsteori

För att knyta an till vår inledningsfras *"Barn är alltid utan skuld och kan bara formas av och växa upp till det som en omgivning förväntar sig....!"* (Gens 2002) samt att genus reproduceras på tre olika nivåer, som vi beskrivit ovan, varav en nivå är socialisering, och kunna bygga vidare på denna i vår analys krävs också slutligen en presentation av social inlärningsteori.

Social inlärningsteori går ut på att människor lär sig av varandra. Inom denna teori betonas begreppen *observationsinlärning* och *modellinlärning* vilket vi i vardagligt tal oftast kallar för imitation och härmning. För att klara dessa processer behöver vi människor vägledning genom en förebild, vi måste ha en modell att utgå ifrån. Om vår modell eller förebild bestraffas för ett visst beteende, motiverar detta individen enligt denna teori, att inte ta efter ett sådant beteende. Precis som vi tvärt om motiveras att ta efter ett beteende som belönas (Helkama/Myllyniemi/Liebkind 2000, sid 81). Föräldrar, pedagoger och vuxna fungerar som modeller och förebilder för barn i alla åldrar och när barn vistas stora delar av dagen på förskolan påverkar naturligtvis pedagogerna denna inlärning hos barn. Vuxnas agerande har alltså stor betydelse för barns möjligheter att forma sin identitet. Av denna anledning tycker vi att social inlärningsteori är viktig att ha med. Det finns dock kritik riktad mot denna teori som vi också anser viktig att ta upp. Bronwyn Davies säger till exempel att teorin, utifrån ovanstående resonemang, beskriver människor som passiva mottagare. Davies betonar att barn själva är aktiva i att forma sin identitet. Hur barn väljer att agera begränsas dock av de sociala strukturer som finns i samhället. Davies tar till exempel språket som exempel, att det är uppbyggt efter att det finns två kön, var god se mer utförlig förklaring under vår textanalys. Barn formar sin identitet inom ramen för de nuvarande språkliga och sociala strukturerna. När barn har lärt sig vårt språk använder de detta för att forma sin identitet, med utgångspunkt i om de utifrån könsorganens utseende placerats i kategorin kvinna eller man. Så länge tudelningen i kvinnligt och manligt är centralt i människors identitet kommer barn att ta avstånd från det som inte hör ihop med deras egna biologiska kön (Davies 2003).

---

7. Tidigare forskning

Vi har främst utgått från SOU-rapporten ”*Delegationen för jämställdhet i förskolan*” från 2006, då vi tycker att denna rapport ger en bra översikt över hur jämställdhetsarbetet inom förskolan ser ut idag. Vi har kompletterat denna med ytterligare relevant forskning inom ämnet.

7.1 Delegationen för jämställdhet i förskolan

Delegationen för jämställdhet i förskolan skriver i sin SOU-rapport att frågan om hur många förskolor som aktivt arbetar med jämställdhet är svår att besvara. Det finns inte någon skyldighet för förskolor att rapportera om de arbetar aktivt med jämställdhet eller inte, även om det är en skyldighet enligt läroplanen att arbeta med jämställdhet. Situationen på en förskola kan också snabbt förändras, och ett påbörjat projekt helt avstanna, då en engagerad person till exempel slutar på förskolan. En förskola som inte tidigare arbetat med jämställdhet kan också plötsligt börja arbeta med sådana frågor. Delegationen drar dock ändå slutsatsen att intresset för att arbeta med jämställdhet inom förskolan generellt sett har ökat. Faktorer som tyder på detta är bland annat att föreläsare inom ämnet har fått fler uppdrag och att delegationen, som haft i uppdrag att dela ut pengar till sådana projekt, uttrycker att deltagarna i dessa projekt har upplevt att politiker har visat ett större intresse efter att pengar har delats ut från delegationen (SOU 2006:75).

Delegationen har även kommit fram till att det finns ett stort behov av kunskap bland både rektorer, barnskötare, förskollärare och kommunalpolitiker när det gäller arbete med jämställdhet inom förskolan. Det finns bra lagar och förordningar, men det finns samtidigt brister i kunskapen om lagarna och hur man skall kunna tillämpa dem. Delegationen menar att förskolan har svårt att leva upp till sitt uppdrag att motverka traditionella könsroller. Att förskolan inte lever upp till läroplanens mål för jämställdhetsarbete skulle kunna förklaras med att de som inte har kunskap eller aldrig har funderat över jämställdhetsfrågor omöjligen kan se de mönster som finns. Dessa mönster som är tydliga för den som har kunskap och rätt glasögon på sig. För den med ”genusglasögon” på räcker det oftast att kliva in i *hallen* för att upptäcka ojämställdheten på en förskola (SOU:2006:75).

Placering av material inom förskolan följer Hirdmans teori

Delegationen skriver i sin rapport att placering av material inom förskolan och mönstren i barnens lek tydligt följer Yvonne Hirdmans teori om genusystemets två principer *isärhållande* och *manlig överordning*. Lekar och material som förknippas med ett visst kön hålls separerade och det material som förknippas med pojkar värderas ofta högre än det som förknippas med flickor. Det är också mer accepterat när flickor ägnar sig åt lekar som traditionellt anses som pojklekar, än tvärt om. Delegationens åsikt är att det i ett genusmedvetet arbete är viktigt att utmana dessa båda principer, det vill säga att bryta

isärhållandet samt synsättet att pojkars lekar och material värderas högre än flickors (SOU:2006:75).

Inom förskolan finns en utbredd uppfattning om att man kan och bör behandla alla barn som individer. Detta skulle då innebära att barnen automatiskt behandlas rättvist och likvärdigt, men vid närmare granskning har det dock visat sig att ett tillsynes lika bemötande utifrån ett individperspektiv ofta negligerar en könsstruktur som delar in barnen i flickor och pojkar iallafall. Exempelvis har personalen olika förväntningar på flickor respektive pojkar, trots ett ”medvetet” individperspektiv. De förväntningar som pedagogerna har påverkar barnens bild av vad som är typiskt för det egna könet (SOU:2006:75).

Pedagoger uppmuntrar omedvetet pojkars initiativ

Delegationen har också funnit att många pedagoger uttrycker att pojkar dominerar under till exempel morgonsamlingar. Detta kan dock kopplas samman med hur pedagogerna själva agerar. Pedagogerna uppmuntrar omedvetet pojkars initiativ genom till exempel frågor och blickkontakt, till skillnad från flickors initiativ som inte ges samma uppmärksamhet. Ett exempel, från en förskola som tas upp i rapporten, visar att en av pedagogerna där besvarade pojkarnas frågor med hög och tydlig röst, medan hon till flickorna viskade fram sitt svar. Det finns till exempel en föreställning om att pojkar är mer bråkiga och denna förväntan påverkar direkt hur pedagogerna handlar. Pedagogerna vill undvika det bråkiga och därför låter de inte pojkarna vänta, utan bemöter direkt. Detta blir till ett ekorrhjul, där man istället för att dämpa, i längden istället förstärker ett bråkigt beteende. Föreställningar och förväntningar kan på så vis bidra till att man förstärker olika bemötande av flickor och pojkar i förskolan.

Delegationen konstaterar att det väcker mer motstånd att uppmuntra pojkar att ägna sig åt aktiviteter som förknippas med flickor än tvärt om. Många förskolor berättar om att det finns en rädsla hos barnens föräldrar för vad jämställdhetsarbetet skall leda till. Ofta är det pojkarna som föräldrarna oroar sig mest för. Många är rädda för att pojkar som bryter mot de manliga idealen och ägnar sig åt ”flickaktiviteter” skall betraktas som svaga. Det finns även en rädsla för att pojkarna skall bli homosexuella om de ägnar sig åt typiska ”flickaktiviteter”. En pojke som ägnar sig åt ”flickiga aktiviteter” bryter inte bara mot *isärhållandet* och den *manliga överordningens principer* utan även mot den heterosexuella normen. Oron har alltså även homofobiska förtecken. Till detta kan även läggas att jämställdhetsåtgärder ofta kommer att innebära att det är flickorna som skall förändras genom att lära sig att ta för sig och på så sätt kunna konkurrera med pojkarna (SOU:2006:75). *”Genus är ett av de kategoriseringsverktyg som finns för att vi ska känna oss trygga med våra sätt att handskas med vardagen. Detta blir uppenbart när vi i delegationen under detta första år fått många frågor, främst från män, kring vad vi vill uppnå med vårt arbete. Kommer jämställdhet i förskolan att leda till att flickor och pojkar blir lika, är en av de frågor vi får. Förskollärare har också fått frågor om arbetet kommer att leda till att pojkar kommer att bli homosexuella. Frågor som dessa tyder på en stark oro för vad som kan ske om vi förändrar de genusmönster vi befinner oss i”* (Delbetänkande av delegationen för jämställdhet i förskolan 2004, sid 35).

Jämställdhetsprojekt inom förskolan

Delegationen tar upp exempel på jämställdhetsprojekt som har bedrivits i olika kommuner och nämner här bland annat Gävleprojektet, som vi redogjort för under rubriken Bakgrund. Delegationen beskriver detta projekt som framför allt förknippat med könsuppdelade grupper och kompensatorisk pedagogik. Grundbulten i den kompensatoriska pedagogik som utvecklades i Gävle, inspirerad av en Isländsk förskola, skulle kunna beskrivas som sprungen ur tanken om att traditionella könsroller förstärks i grupper där flickor och pojkar är tillsammans. Med bakgrund av detta är det enligt denna kompensatoriska pedagogik nödvändigt att dela in flickor och pojkar i skilda grupper för att barnen skall få möjlighet att utveckla nya intressen och förmågor. En förutsättning är då att pedagogerna medvetet arbetar för att motverka traditionella könsroller inom varje grupp (SOU:2006:75). Personalen på Tittmyrans och Björntomtens förskola var till en början kritiska till att i arbetet använda sig av könsuppdelade grupper. Efterhand upplevde dock personalen att det i en del fall var svårt att bryta traditionella könsroller hos flickor och pojkar när barnen var tillsammans. Ett sådant tillfälle var måltiderna, där flickorna fungerade som "hjälpfröknar" till pojkarna, medan pojkarna fick nästan all uppmärksamhet från pedagogerna. När personalen försökte bryta detta genom att uppmuntra flickorna att ta för sig, ledde det dock till att pojkarna krävde ännu större uppmärksamhet från pedagogerna, medan flickorna fortsatte att vara tysta. Personalen prövade då att låta flickorna och pojkarna äta vid olika bord, vilket i sin tur ledde till att flickorna vågade ta för sig mer medan pojkarna fick möjlighet att utveckla sitt språk samt förmågan att se till andras behov. Förskolorna arbetade dock endast med könsuppdelade grupper vid något eller några tillfällen per vecka (SOU 2006:75).

7.2 Aktionsforskning

I en rapport från Myndigheten för skolutveckling (2003) beskrivs Aktionsforskning som en metod där praktiker och forskare samarbetar för att åstadkomma en förändring. Metoden används bland andra av Britt-Marie Berge, som handleder personal i förskola och skola i att förändra könsroller. Målet är att synliggöra villkor och handlingar som skapar skillnader och maktrelationer mellan barn i till exempel förskolan. Man har kunnat konstatera att pedagoger, trots ett medvetet arbete för att motverka traditionella könsroller, ofta faller tillbaka i ett gammalt könsstereotypiskt tänkande och agerande. Berge kallar detta för *normalisering*, vilket innebär att både barn och pedagoger medvetet eller omedvetet strävar efter att återskapa inrotade handlingsmönster. När detta sker leder det dock till att normerna för hur man får agera som till exempel flicka eller pojke blir tydliga. Berge har i sin forskning funnit att det finns två områden där det väcker ett extra stort motstånd att förändra det som anses vara ett "flickigt" respektive "pojkit" beteende. Det första är ett motstånd mot flickor som tar stort utrymme och kräver uppmärksamhet och det andra är ett motstånd mot pojkar som inte är tävlingsinriktade eller visar vilja att dominera (Myndigheten för skolutveckling 2003).

7.3 Pedagogers uppfattningar om begreppet jämställdhet

Inga Wernersson har undersökt hur pedagoger inom förskola och grundskola uppfattar begreppet jämställdhet. Hon drar slutsatsen att skollag, läroplan samt kursplaner lämnar

mycket öppet för tolkning av vad jämställdhet innebär. Wernersson har funnit två mönster i pedagogernas svar; det ena mönstret bygger på ett antagande om skillnader mellan könen (i makt och biologi) – och kan sägas spegla uppfattningen att ”jämställdhet är att balansera olikhet”. Det andra mönstret bygger på uppfattningen att ”jämställdhet handlar om likhet”. Wernersson skriver att dessa två mönster motsvarar två typiska antaganden om grunden till genusordningen; *särart* respektive *likhet* som förvridits av traditionen. Två av tre av pedagogerna instämmer i att ett inslag i jämställdhet är att kvinnors och mäns biologiska särart ska bejakas (Wernersson i Wernersson 2009).

7.4 Pedagogers föreställningar om flickor och pojkar

Ann-Sofie Holm har gjort en avhandling som heter *relationer i skolan – en studie av femininiteter och maskuliniteter i år 9* (2008) innefattande observationer och intervjuer, med totalt 42 elever och ett tiotal lärare från två olika skolor. Denna studie beskriver hur maskulinitet och femininitet skapas i mötet mellan lärare och elever. Holms studie visar att lärarna över lag hade stereotypa föreställningar om flickor och pojkar. Lärarna beskrev i denna studie flickorna som lugna, tysta, ordentliga och försiktiga och pojkarna som stökiga och högljudda. Dessa föreställningar blev synliga i klassrummet, där lärare bemötte flickor och pojkar på olika vis. Holms observationer visade bland annat att lärarna var mer på sin vakt mot pojkarna och var mer måna om att få med dessa i diskussioner. Flickorna behövde inte kontrolleras lika hårt och de anpassade sig till bilden av att vara tysta och ordentliga (Holm i Nordberg 2008).

7.5 Pedagogernas kunskap

En enkätundersökning som genomförts bland lärare inom förskola och grundskola inom ramen för projektet ”*Förändrade köns/genusordningar i skola och utbildning*” som pågick mellan år 2003 och 2006, visar att en majoritet av pedagogerna anser att deras kunskap angående jämställdhetsfrågor är god. Eva Gannerud, en av forskarna i projektet, anser dock att svaren på den öppna fråga som ställts i slutet av enkäten (och som besvarats av 370 deltagare) tyder på att många pedagoger har en bristande kunskap om vad begreppet innebär. Många deltagare i enkätstudien anser också att det finns ett behov av manliga förebilder i skolan, detta trots att forskning har visat att lärarens kön inte har någon större betydelse för barns resultat i skolan (Gannerud i Wernersson 2009).

7.6 Analys av fyra kommuners jämställdhetsarbete

Slutligen tar vi här upp Charlotta Edströms analys av hur fyra kommuners arbete med jämställdhet i förskolan ser ut, vilken också blir relevant till vår analys. Edström är en annan av forskarna i projektet vi presenterat ovan. Hennes analys grundas på bland annat intervjuer med personer som arbetar inom kommunen. En slutstats som hon drar utifrån dessa intervjuer är att den kommunala politiken inte generellt anser sig ha något större ansvar för att arbeta med jämställdhet i förskolan, utan att jämställdhetsarbete inom förskolan främst är något som bedrivs av intresserade ute på förskolorna (Edström i Wernersson 2009).

---

8. Metod och material

Vi har i vår forskning valt att kombinera en undersökning av begreppet jämställdhet i form av en textanalys tillsammans med en kvalitativ undersökningsmetod samt en kvantitativ. Dessa tre undersökningsmetoder anser vi väl kompletterar varandra, samt har varit nödvändiga för att kunna besvara våra frågeställningar. De undersökningsinstrument vi använt oss av är hermeneutisk tolkning, intervjuer samt en enkät. Vi presenterar här metod och material för dessa tre delstudier.

8.1 Materialinsamling

Vi tog kontakt med Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet, där Kajsa Ruuth gav oss tips om sidor att söka på; Kvinnsam, GENA och GREDA för att få fram relevant forskning. Vi har också sökt litteratur på Universitetsbiblioteket, GUNDA, och har då använt oss av sökorden: jämställdhet, jämställd förskola, genus förskola, göra kön, doing gender, norm, performativitet, genuspedagogik, genusperspektiv, jämställt språk, queer, heteronormativitet. De böcker vi har lånat i omgångar har var och en fört oss vidare till nästa, vilket inbegripit många biblioteksbesök. Det har funnits en mängd litteratur som både varit intressant och relevant för vårt ämnesval, vilket gjort det svårt att välja bort intressant litteratur. Vi har också inhämtat material och information från Elsie Averlid, chef för Hållbar Jämställdhet i Torslanda, genuspedagog Lisa Tengnér Andersson, genuspedagog i Hållbar Jämställdhet, rektorn för Kottens förskola, som vi intervjuat, skolchef Bo-Staffan Josefsson för SDN Majorna, Sandra Moberg, projektledare för jämställdhetsprojektet i Majorna med flera, som alla har bidragit till vår beskrivning av jämställdhetsarbetet i Göteborg, vilket vi presenterat under rubriken Bakgrund.

8.2 Textanalys av begreppet jämställdhet

Något som blev klart för oss genom arbetets gång var att begreppet jämställdhet inte var något självklart begrepp för våra informanter som skulle besvara enkäten. Vi fann till exempel att jämställdhet kunde förväxlas med begreppet likabehandling och utifrån detta ansåg vi att begreppet var relevant att förklara och reda ut vidare i vår uppsats. Vi insåg också att det var nödvändigt att göra en analys av hur begreppet beskrivs i läroplanen för att kunna besvara vår fråga hur väl informanternas uppfattning om begreppet stämmer överens med de formuleringar som finns i läroplanen.

Hermeneutiken baseras på ytterligare en kunskapskälla utöver empiri och logik, nämligen inkännande (Thurén 2007). Vi har försökt förstå hur läroplanen definierar jämställdhet. Begreppet härstammar från grekiskan och betyder tolka eller uttolka. Hermeneutiken har länge ansetts vara ett verktyg för att just tolka texter, men har efter hand blivit en större disciplin än så och betraktas numera som en allmän teori om tolkning. *”Hermeneutikens uppgift är just att redogöra för vad förståelse är, och därmed blir den grunden för alla humanvetenskaper”* (Thomassen 2007, sid 181).

Vi fann en mängd litteratur som beskrev begreppet jämställdhet på olika vis och har inom detta begrepp varit tvungna att avgränsa oss. Vi har dock låtit begreppet, utifrån vår frågeställning, få ett stort utrymme i vår uppsats och har sammanfattat olika definitioner av jämställdhet under rubriken *Textanalys av jämställdhet*.

Utifrån den mängd litteratur vi insamlat, enligt beskrivning under rubrik 8.1, valde vi sedan ut relevant litteratur till vår textanalys. Urvalet grundade sig i ett aktivt sökande efter olika definitioner av begreppet jämställdhet. Vi fann i den litteratur som diskuterar jämställdhet i förskolan att hela vårt språks uppbyggnad har en stor betydelse i diskussionen om jämställdhet. Den uppbyggnad vårt språk har, har betydelse för, och kan också försvåra ett jämställdhetsarbete. Vi ansåg därför att det var nödvändigt att även göra en analys av språket och dess uppbyggnad, för att kunna analysera vårt insamlade material. Med hjälp av denna textanalys har vi sedan gjort en tolkning av det jämställdhetsuppdrag som forumleras i förskolans läroplan.

8.3 Kvalitativ undersökning - intervjuer

Vi bestämde oss tidigt för att göra intervjuer med en förskola som arbetar aktivt med jämställdhetsfrågor bland barnen och tog initialt kontakt med Kvinnofolkshögskolans Montessoriskola, vilken var den enda vi egentligen kände till vid det laget. Dessa hade tyvärr, till vår stora besvikelse, inte möjlighet att ta emot oss under våren. Nu i efterhand kan vi dock se att detta ledde in oss på mer intressanta informationskällor än vi hade fått tillgång till om vi blivit mottagna på detta första ställe vi hade i tankarna. Även om det förstås hade varit mycket intressant att få intervjua Kvinnofolkshögskolans Montessoriförskola också.

Vi började söka på nätet efter förskolor som arbetar aktivt med jämställdhetsfrågor, genusperspektiv eller liknande, men fann inga, förutom ovan nämnda förskola, som arbetade specifikt med dessa frågor. Många skolor beskriver att de arbetar efter likabehandlingsplanen, vilket också innebär jämställdhet, men inte mer specifikt än så. Vi tog efter ett idogt och resultatlöst letande kontakt med ”Jämt i skolan” som hänvisade oss till en genuspedagog. Denna tipsade med en gång om Torslanda och vi började söka där. Vi fann så Kottens förskola. Denna skola kändes med en gång mycket intressant, men inte riktigt så intressant som vi senare förstod att den faktiskt var.

Vi började söka litteratur på alla tänkbara sökord vi kunde komma på. Efter att ha sökt litteratur på egen hand tog vi kontakt med Nationella sekretariatet för genusforskning som har till uppgift att administrera och informera om senaste forskning, inom allt som rör genusfrågor. Genom dessa fick vi tips om olika sökmotorer för att finna relevant forskning. Vi fick också informationen att det är Lillemor Dahlgren som är sakkunnig i jämställdhetsfrågor i Västra Götaland, vilket var ett namn vi tidigare sökt förgäves på internet. När vi försökte nå Dahlgren fick vi dock informationen att hon skulle vara tjänstledig resten av året och hade inte fått någon ersättare. Det kändes som att vi körde fast lite, då vi för att komma vidare behövde svar på ett antal frågor ifrån henne. Dahlgrens chef var vid det laget också omöjlig att få tag på. Efter ny kontakt med Nationella sekretariatet för genusforskning fick vi telefonnumret till en kollega till Lillemor Dahlgren. Tyvärr var denna person inte särskilt

insatt i de frågor Dahlgren haft på sitt bord, men vi fick i alla fall en del värdefull information. Via Nationella sekretariatet för genusforskning fick vi kontakt med genuspedagog, Lisa Tengnér Andersson, som är genushandledare inom Hållbar jämställdhet i Torslanda. Vi bokade då ett möte med Lisa och hennes kollegor och fick ytterligare information om jämställdhetsarbetet i Torslanda som redde ut en del frågor för oss inför intervjuerna med personalen på Kottens förskola. Detta samtal fungerade på så vis som ett slags pilottest och ökade på så sätt validiteten i våra intervjufrågor till Kottens förskola. I intervjun/diskussionen med Hållbar Jämställdhet fick vi en del bakgrundshistorik till hur allt började i Torslanda. Vår diskussion med genuspedagogerna visade sig vara ett viktigt möte. Vi fick lite mer kött på benen och kunde så justera en del av våra frågor något i vår intervjuguide inför vår kvalitativa undersökning, samt lade vi till ytterligare en fråga.

Det kändes efter detta besök som att vi hamnat helt rätt i valet att intervjua just Kottens förskola och ett från början lite trögt arbete började plötsligt känna pusten av medvind. Torslanda kommun visade sig ha kommit långt inom jämställdhetsarbete och just Kottens förskola var en av de allra första att arbeta med dessa frågor. Torslanda skulle bli vår allra viktigaste informationskälla till hur man aktivt kan arbeta med jämställdhetsfrågor bland barn i förskolan. Genom Lisa Tengnér Andersson fick vi ytterligare tips och också information om till exempel ett pågående jämställdhetsarbete i SDN Majorna som ledde oss vidare i frågan hur långt man kommit med detta arbete i Göteborg.

Vi har valt att intervjua fyra personal från Kottens förskola i Torslanda, som arbetar aktivt med jämställdhetsfrågor bland barnen i sin dagliga verksamhet. Efter att vi hade varit i kontakt med skolans rektor sammanställde vi ett brev med etiska överväganden, ett samtyckeskrav och information om ämnet samt syftet med vår uppsats och hur intervjuerna skulle genomföras, t ex att vi skulle använda oss av bandspelare och vad våra frågor skulle innehålla. Detta brev mailade vi först ut till rektorn på skolan föra att alla i personalen skulle få en möjlighet att läsa igenom brevet innan intervjutillfället, då vi hade med oss brevet i pappersformat för informanternas påskrift.

Transkriberade intervjuer

Kvale (1997) beskriver i sin bok *Den kvalitativa forskningsintervjun* hur vi alla hör olika och också skriver ut olika när vi transkriberar intervjumaterial från bandupptagningar till skrift. Två forskare som lyssnar till samma bandupptagning kommer alltså att skriva ut dessa på något olika vis. Vi beslöt oss efter genomläsning av Kvale att, för att säkra reliabiliteten lyssna igenom samtliga intervjuer tillsammans. Vi stannade bandet med jämna mellanrum och kontrollerade att vi båda två skrivit samma. I de fall våra tolkningar skilde sig åt eller om vi blev osäkra, spolade vi tillbaka bandet och lyssnade noga igen. *Att göra en utskrift innebär att översätta från ett talspråk, med sin egen uppsättning regler, till ett skriftspråk med en annan uppsättning regler* (Kvale 1997 sid 152). Utskrifter är, enligt Kvale, inte kopior av det som sagts, utan tolkade konstruktioner. Vi anser att reliabiliteten måste vara ganska hög i vårt transkriberade textmaterial, då vi i alla fall utgjorde två olika uppsättningar regler för skrift- och talspråk som vi sedan satte ihop till en. Intervjuskrifter blir dock, som Kvale uttrycker det ”tråkiga” att läsa. De innehåller upprepningar och pauser, som visserligen i ett talspråk

betyder mycket och sätter ton på det som sägs, men som i text blir mycket svårläsligt. Vi har med utgång från dessa tankar tagit bort alla slags pauser och upprepningar och gjort om vårt transkriberade textmaterial till ett läsligt och mer korrekt skriftmaterial. De gånger vi har använt citat, där vi tyckt att det varit nödvändigt att ändra något ordval, har vi tagit kontakt med den informant det berört och frågat om det varit ok att ändra, vilket vi fått klartecken till.

Analys och bearbetning

Vi har sammanställt samtliga fyra informanternas svar under varje tema, då vi såg att dessa svar var mycket lika varandra. Detta blev tydligt när vi klippte isär våra utskrifter och samlade alla under respektive tema. Då de skilde sig från varandra, tyckte vi att de fungerade som komplement till varandra för att beskriva verksamheten. På detta vis hade vi naturligtvis redan påbörjat ett analysarbete i och med temaindelningen och sammanställningen (Kvale 1997). Det har i vårt analysarbete inte varit viktigt att jämföra informanternas enskilda svar. För att beskriva det jämställdhetsarbete Kottens förskola utför idag tyckte vi att en sammanställning av samtliga fyra informanternas svar blev mest relevant för vårt syfte och våra frågeställningar.

8.4 Kvantitativ undersökning - enkäter

Till vår kvantitativa undersökning har vi sammanställt en enkät med 33 frågor. En del av dessa frågor kan upplevas mycket likvärdiga. Jan Trost beskriver i sin *Enkätboken* (2007) detta som kongruens, alltså en likhet mellan frågor som avser att mäta samma sak, vilket han beskriver som relevant för enkätundersökningar. Vi har, precis som Trost beskriver det, medvetet ställt ett antal frågor om samma företeelse för att fånga upp olika nyanser (Trost 2007). Till vår enkät sammanställde vi ett missiv, vilket vi fäste vid enkäten. Detta följebrev beskriver Trost som det första som möter informanten och måste därför fånga informantens intresse samt vara väl utformat informativt och innehålla ett tydligt syfte med undersökningen. Brevet får inte heller vara för långt (Trost 2007). Var god se vårt missiv som bilaga 1.

I vår kvantitativa undersökning har vi valt att begränsa oss till Göteborgs centrala förskolor. Vår ambition var från början att undersöka ett slumpmässigt urval från Göteborgs samtliga förskolor och därmed få ett generaliserbart resultat för hela Göteborg, vilket vi insåg skulle bli en alldeles för omfattande undersökning till denna delstudie. Vi valde därför att begränsa oss till endast Göteborgs centrala förskolor, 43 stycken. Trots den relativt låga svarsfrekvens vi fick, 13 av 20 förskolor, anser vi dock att vi, parallellt med den mer ytliga efterforskningen vi har gjort av hela Göteborg, presenterad under rubriken *Bakgrundshistorik*, kan hävda att vi i alla fall fått en liten uppfattning om hur det ser ut på Göteborgs förskolor idag. Även här har vi avgränsat oss på så vis att vi har gjort ett slumpmässigt urval utifrån samtliga förskolor i centrala Göteborg. Tillvägagångssättet är att vi utifrån Göteborgs stads hemsida hämtat samtliga namn på Göteborgs 43 centrala förskolor. Dessa har vi sedan klippt ut, vikt ihop och blandat i ett kärl, varifrån vi dragit 20 stycken.

I en del av de enkäter vi fört in i SPSS har det fattats en del svar, oftast är det en informant som inte svarat på någon av frågorna, dock är det olika informanter som utelämnat olika frågor i enkäten. Det finns heller inget specifikt mönster över hur informanterna har låtit bli

att svara på frågor, genom de stickprov vi har utför genom SPSS. Den fråga som de flesta informanter (8 av 56) inte har besvarat är vilket kön de har. Detta skulle kunna bero på att frågan är placerad överst i dokumentet och är något skild från de övriga frågorna, varför dessa åtta informanter helt enkelt missat frågan. Det skulle också kunna bero på att man av någon anledning inte vill avslöja sitt kön. På de frågor som inte alla informanter besvarat är det i majoriteten av fallen en person som inte har svarat, samt i några fall två personer som inte har svarat. Det finns dock två frågor som tre personer inte har svarat på och det är dels sista frågan om metoder nr 33 samt fråga 23. Att den sista frågan inte blivit besvarad skulle kunna bero på att vi hade placerat den ensam på sista sidan, utan att ha skrivit ”*vänd blad*” på näst sista sidan. Anledningen till att tre av informanterna hoppat över att svara på fråga 23 skulle möjligen kunna bero på att de har tyckt att det varit svårt att ta ställning till denna fråga.

Pilottest

Innan vi delade ut enkäten gjorde vi först en pilottest, vilket har inneburit att vi låtit åtta personer besvara en preliminär enkät. Till den preliminära enkäten hade vi bifogat en mindre enkät med frågor om hur det var att besvara enkäten (var god se bilaga 3 för denna). Några av piloterna har också ställt upp muntligen. De har kommenterat det som de tyckt varit brister i enkäten och huruvida enkäten varit svårhanterlig eller lätt att svara på. Pilottestet har också inbegripit två lärare på skolan som har läst igenom våra frågor och gett oss feedback på dessa. Vi har därefter korrigerat enkäten något. De korrigeringar vi har gjort har bestått i att vi har förtydligat frågorna något, t ex genom att förse vissa ord med kursiv stil samt ett tillägg av svarsalternativ. Vi tog också bort ett exempel som verkade överflödigt och strök en hel fråga samt la till två andra som mer tydligt kunde ge oss svar på vår frågeställning. Detta har varit ett sätt att öka validiteten eftersom vi har fått en uppfattning på vilket sätt informanterna skulle kunna uppfatta våra frågor. Vi har dock valt att inte förklara vissa ord eller begrepp som vi använt oss av i vår undersökning och som en del av informanterna möjligen kunde uppfatta som svåra. Bland annat ordet jämställdhet, teori och metod. En av de förskolepedagoger som fungerade som pilot, hade till exempel blandat ihop begreppet jämställdhet med jämlikhet. Dessa ord har vi medvetet låtit bli att förklara för att vi ville ha kvar möjligheten för informanterna att själva tolka. Detta för att i högre grad få fram deras egna tolkningar och inte riskera att servera kunskap som de kanske inte hade. Det skulle kunna tänkas påverka validiteten negativt om frågorna skulle vara svåra att förstå, men vi har gjort avvägningen att vår validitet blir högre om vi inte utförligt förklarar varje fråga. Vi har utformat frågorna så att de trots okunskap om ämnet är möjliga att svara på, men samtidigt tydligt visar om informanten är kunnig i ämnet eller inte.

När vi hade dragit det antal förskolor som utgjorde målgruppen för enkätundersökningen tog vi reda på mailadresserna till respektive skolans rektor/föreståndare som vi mailade med en förfrågan om vi fick lov att lämna ut enkäten till förskolepersonalen på deras skolor. Detta arbete visade sig ganska trögt och tog längre tid i anspråk än vad vi förutsett. Vi var tvungna att påbörja utdelningen trots att inte alla rektorer besvarat vår förfrågan. Vi ritade upp en karta över adresserna och åkte därefter personligen ut till varje skola, presenterade oss och vår undersökning. När vi lämnade enkäterna fick varje förskola ett frankerat svarskuvert att skicka tillbaka enkäterna i. Totalt fick vi in svar från 13 av de 20 förskolor vi besökte.

För att sammanställa resultaten från enkätstudien har vi använt oss av SPSS, vilket var ett fantastiskt program för att snabbt kunna sammanställa ett resultat att analysera. Vi har fört in resultaten från samtliga enkäter, men har dock främst utgått från våra två utslagsfrågor, i form av öppna frågor, där informanterna själva har fått redogöra för teorier och metoder de använder sig av i sitt arbete, när vi analyserat enkätsvaren. Detta för att få en bild av hur jämställdhetsarbetet bland barn på förskolan är utvecklat i centrala Göteborg idag.

Frågor vi kunde ställt i enkäten, som vi inte gjorde

Ju längre vårt arbete fortskred tyckte vi att vi missat viktiga frågor i vår enkät. Vi hade velat fråga förskolorna om de gallrat bland sin litteratur, då barnlitteratur till största delen består av berättelser om pojkar. Samt hade vi velat ställa frågan om personalen reflekterat över sångtexter de använder sig av, då många sångtexter vittnar om vårt heteronormativa arv i form av föreställningar och också en tydlig hierarkisk könsmaktsordning, vilket vi dock har fått tillfälle att ge utrymme för i vår uppsats i alla fall, när vi analyserar språk i vår kvalitativa delstudie. Vi hade också velat ställa frågan om hur personalen tänker göra nästa lucia om en pojke önskar vara lucia, vilket vi i efterhand hand förstått att många har tankar om. Vi hade nu också velat fråga om könsöverskridande klädsel, men tyckte i en inledningsfas att det blev fånigt att fråga om pojkar till exempel skulle tillåtas bära rosa klänningar, men under arbetets gång har vi mer förstått relevansen av denna frågeställning. Dessa frågor hade kunnat bli bra utslagsfrågor för hur personalen på Göteborgs centrala förskolor arbetar med jämställdhetsfrågor bland barnen.

Brister i vår enkät

Det är svårt att göra en kvantitativ undersökning med bra och genomtänkta enkätfrågor, under den tid man har till förfogande under en C-uppsats. Vi har genom vårt arbetes gång upptäckt en del brister i vår enkät och anser att vi med den kunskap vi har nu hade kunnat sammanställa en mycket bättre enkät, även om den också måste betraktas som en väl utformad enkät inom tidsramen. Tyvärr måste man nog, när man endast har åtta veckor på sig att arbeta, börja med enkäten för att hinna få in svar. När vi sammanställde vår enkät gjorde vi detta utifrån det underlag som vi hade då och som beskrev till exempel att förskolan lyder under skollagen och det uppdrag som gäller om jämställdhet där. Vid närmare granskning har vi dock funnit att förskolan är undantagen flera punkter i skollagen, varav paragraferna som direkt berör jämställdhetsfrågor. Man kan med denna information därför säga att vi ställt fråga nr 1 felaktigt, därför att skollagen inte behandlar denna fråga vad gäller förskolan, utan endast skolan. Formuleringarna finns dock med i förskolans läroplan. Just ordet *skollagen* borde alltså inte ha funnits med i fråga 1. Dock är detta ett fynd i sig, då inte ens till exempel Hållbar Jämställdhet i Torslanda, eller flera författare som skrivit om jämställdhetsarbete i förskolan, varit riktigt medvetna om detta. Uppfattningen är att vi har en ordentlig lagstiftning i Sverige, men att kunskap fattas.

Vi insåg från början inte relevansen av att fråga vilken slags grundutbildning informanterna genomgått. Detta hade vi dock tyckt varit intressant med den kunskap vi har idag eftersom vi skulle kunnat använda oss av en sådan precisering i vår analys. Misstag vi gjort är dock något vi kan dra nytta av i framtida forskningsstudier. Fråga 27 skulle kunnat omformuleras, då

fortbildning kräver en grundutbildning, varför frågan kan vara svår att besvara. Fråga 31 blir också svår att svara på för den som inte har en grundutbildning eftersom ett svarsalternativ faktiskt fattas för dessa informanter. Genom hela vårt arbete har vi medvetet hela tiden skrivit flicka och kvinna före pojke och man, eftersom män oftast i text skrivs före kvinnor. När vi analyserade vår enkät upptäckte vi med fasa att vi där genomgående hade nämnt pojkar på första plats. Detta tycker vi dock är ett fynd i hur självklart och invariant det är att sätta män före kvinnor, om *man* (kvinna) inte är helt koncentrerad och observant på sig själv. Man måste, precis som en av våra informanter uttryckte det, alltid vara på sin vakt för att inte falla in i gamla invanda mönster, vilket Britt-Marie Berge skulle benämna som en *normaliseringsprocess*, alltså en strävan efter att återskapa inrotade handlingsmönster (Myndigheten för skolutveckling 2003). Var god se Berge under rubriken *Tidigare forskning*.

Bortfallsanalys

För att få en enkel överblick vid bortfallsanalysen ställde vi upp samtliga förskolor i ett dokument där vi hade tre kryssrutor; en att fylla i när skolan tagit emot enkäten, samt en rad där vi fyllde i hur många blanketter vi lämnat. Vår avsikt har varit att samla in svar från samtliga fastanställda på varje förskola, dock har man haft önskemål att även vikarier skulle få fylla i enkäten och vi har därför lämnat också till dessa. En andra ruta hade vi för inkomna enkäter, där vår handledare fick till uppgift att kryssa i från vilken skola de inkommit, samt antalet enkäter från den samma. Den tredje kryssrutan var avsedd för en markering om förskolan av någon anledning inte ville medverka alls i vår undersökning. Utifrån denna blankett har vi sedan gjort en bortfallsanalys. 20 förskolor tog emot enkäten. Sammanlagt delade vi ut 130 stycken enkäter och fick sedan tyvärr endast in 56 enkätsvar, från 13 förskolor, trots påminnelsebrev och i alla fall en rektor som i telefonsamtal försäkrade oss om att de skulle skicka in, vilket de inte gjorde ändå. Anledningen till att fler enkäter inte inkommit kan dels bero på bristande intresse från de förskolor som inte medverkade. Det kan också ha berott på tidsbrist. En av de pedagoger som tog emot oss i dörren uttryckte att ”*detta är verkligen inte något vi prioriterar på vår förskola*” när vi presenterat syftet med vår studie och ytterligare någon annan svarade genast i dörren att de hade personalbrist och nog därför inte skulle ha tid att svara. Samtliga tog i alla fall emot enkäter. På en skola där en av pedagogerna glatt tog emot flera enkäter från oss ringde sedan en mycket irriterade rektor upp och förklarade att hennes personal inte hade tid att fylla i sådana saker som vår enkät. Att en del förskolor har valt att inte svara kan också bero på att de tyckt innehållet i enkäten varit dåligt och kanske har en del av våra frågor känts krångliga att svara på.

Från varje förskola som svarat har det varit flera informanter som besvarat enkäten, förutom från en förskola, varifrån det endast inkom ett enkätsvar. Då vi räknat ut ett medelvärde är det 4,3 informanter som svarat från varje förskola som deltog i undersökningen. Detta innebär att det i alla fall, utom ett, varit flera pedagoger från varje förskola som svarat, vilket gör att det inte fallit på en enda informant att representera en hel förskola. Vi fick sammanlagt in svar från 13 av 20 förskolor, vilket motsvarar 65% av de förskolor som slumpmässigt blev utvalda till vår undersökning. Vi anser att detta, även om vi hoppats på fler svar, kan säga en hel om personalens tankar och uppfattningar om det jämställdhetsarbete som idag praktiseras på Göteborgs centrala förskolor.

Kvantitativ innehållsanalys

När vi har analyserat vårt kvantitativa material har vi främst utgått ifrån våra utslagsfrågor, där vi frågar *hur* man arbetar för jämställdhet på förskolorna i centrala Göteborg och jämfört detta med hur många av informanterna som anser att de arbetar aktivt med jämställdhetsfrågor, i enlighet läroplanen, på förskolan. Under de sista utslagsfrågorna har vi lämnat öppna rader som möjliggjort för informanterna att beskriva vilka teorier och metoder de arbetar efter. Dessa citat har vi skrivit ut och sammanställt under olika teman vi funnit. De citat vi har fått in har vi försökt förstå med en hermeneutisk tolkning, också beskriven ovan, under textanalys. Hermeneutiken beskriver det avstånd som finns mellan informant, text och sedan också forskare. Thomassen beskriver de svårigheter som är förenliga med de försök vi gjort att förstå de nedskrivna citaten. Hon skriver; *"Förståelse är först och främst att leva sig in i och återskapa en främmande människas "själsliv"* (Thomassen 2007, sid 181). Detta citat anser vi ganska väl förklarar den svårighet vi själva upplevde med att tolka de citat vi återfann under de öppna frågorna. Det går ju inte att återskapa en främmande människas själsliv. På detta vis måste hermeneutiken, så som vi använt oss av den, uppfattas som enbart en texttolkning. Om informanten suttit med hade hon kanske kunnat förklara hur hon egentligen menade. En tolkning skall därmed bara ses som en tolkning och inget som på riktigt helt kan förklara verkligheten.

8.5 Avgränsningar

Vad gäller vår kvantitativa delstudie, med enkäter, har vi begränsat vårt undersökningsområde till centrala Göteborg. Frågan om hur stort vårt urval måste vara upptog till en början en del av vår tid. Vår ambition var i ett första utgångsläge att undersöka hela Göteborgs förskolor, vilket vår lärare i kvantitativ undersökningsmetod, tack och lov, hindrade oss i. En sådan undersökning hade med facit i hand naturligtvis blivit alltför omfattande i en C-uppsats. Jan Trost beskriver i *Enkätboken* (2007) svårigheten att ta reda på hur stort urvalet måste vara för att det skall vara representativt. Han exemplifierar detta med att kasta krona och klave. Krona och klave turas inte om att komma upp varannan gång, men ju fler gånger man kastar desto större blir sannolikheten att vi närmar oss ett slumpmässigt 50/50 krona och klave. Trost menar ändå att praktiska omständigheter, som tid i vårt fall, gör att man vanligtvis måste göra ett urval (Trost 2007). Vi blev tvungna att avgränsa oss rejält enligt ovan, men anser nu att den svarsfrekvens vår enkät, trots allt gav, kan säga en hel del om jämställdhetsarbetet på centrala Göteborgs förskolor.

Vår kvalitativa undersökning har vi också begränsat till en förskola, i en av Göteborgs stadsdelar. Att intervjua fler skulle bli alltför omfattande och vi anser att intervjuer med fyra olika pedagoger från en skola väl uppfyller vårt syfte, nämligen att visa exempel på hur man kan arbeta med jämställdhet bland barn i förskolan. Vi reserverar oss för att det finns andra skolor i Göteborg som arbetar på andra vis än den förskola vi har intervjuat. Vi har valt att presentera hur de arbetar på just Kottens förskola i Torslanda och har därmed ingen ambition att generalisera ett jämställdhetsarbete bland barn på förskolor i hela Göteborg. Torslanda valde vi efter att en hel del sökande visade att just denna stadsdel varit mycket tidigt ute, bland de allra första i Göteborg att arbeta aktivt med jämställdhet.

Vi har haft för avsikt att undersöka vilka jämställdhetsprojekt som finns i Göteborg idag, men har tyvärr haft något begränsade möjligheter till detta. Sakkunnig i jämställdhetsfrågor, Lillemor Dahlgren, hade precis blivit tjänstledig året ut och har ännu inte fått någon ersättare. Den som arbetat närmast henne försökte svara på våra frågor, men var tyvärr inte särskilt insatt. Vi har dock fått en del tips från Hållbar Jämställdhet, Lisa Andersson Tengnér, som gjort att vi har kunnat presentera i alla fall en del av pågående projekt i Göteborg. Vi har inte haft möjlighet att göra en grundligare utredning om hur det ser ut i Göteborg idag och reserverar oss därför för att det kan finnas andra stora projekt på gång i kommunen, än de vi presenterat under bakgrundshistorik, vilket vi kanske har missat, genom att vi inte har fått vetskap om något sådant under den tid vi har arbetat med vår uppsats.

När vi har beskrivit feminism har vi avgränsat oss till tre perspektiv, vilka vi anser vara relevanta för vår uppsats. Det finns fler perspektiv, men vi har även här varit tvungna att avgränsa oss. Vad gäller jämställdhet finns det en uppsjö litteratur att förkovra sig i och även här har vi avgränsat oss och sökt på litteratur som bäst passar vårt syfte och som varit mest relevant för vår analys och diskussion. Vägen till ett jämställt samhälle innehåller många aspekter och möjliga vägar, vi har fått avgränsa oss.

De mönster vi diskuterar bland flickor och pojkar i vår uppsats gäller barn i förskoleålder. Diskussionen om sådana mönster skulle sannolikt se ganska annorlunda ut om vi talade om till exempel tonåringar. Detta kommer vi dock inte ta upp något om i uppsatsen, mer än som en sammanknytande funktion i slutdiskussionen.

Intersektionalitet är ett begrepp som numera också används inom genusforskning. Detta beskriver hur kön samverkar med en mängd olika faktorer såsom till exempel etnicitet och klass. Identitet påverkas naturligtvis av mycket annat än bara kön/genus. Detta berör vi dock bara på ett ytplan i vår uppsats eftersom begreppet inte riktigt är relevant för vår frågeställning eller vårt syfte, även om det är intressant.

Fokus i vår uppsats är hur jämställdhet kan skapas i förskolan genom att fokusera på hur personalen där kan bidra till att forma flickors och pojkars könsroller. Vi har av denna anledning inte tagit med forskning eller teorier som diskuterar skillnader mellan flickor och pojkar. Sådan forskning hade naturligtvis varit intressant att ta in, men detta har inte varit vår ambition att diskutera detta i arbete. En sådan diskussion skulle också kunna tyckas direkt överflödigt, då läroplanen direkt uttrycker att förskolan faktiskt har en skyldighet att motverka traditionella könsroller. Därmed blir en diskussion om huruvida det är möjligt att påverka skillnader inte relevant eller ens lagenlig.

Pedagogik som kan tänkas inverka på uppfattning om jämställdhetsarbete

De förskolor som slumpmässigt blev utvalda till vår enkätundersökning bestod av en blandning olika pedagogiska inriktningar. Bland annat fanns en del Montessoriförskolor med, vilket kan ha påverkat vårt resultat, då Montessoripedagogik använder sig av ett könsneutralt material samt har ett tydligt individperspektiv och därmed skulle kunna göra anspråk på att vara en könsneutral praktik. Pedagogiken i sig har vi inte ambitionen att gå djupare in på, men

vi kommer ta stor hänsyn till individperspektivet och det könsneutrala materialet i vår kvantitativa analys. Ett flertal av förskolorna i vår undersökning använder sig även av Reggio Emilias pedagogik, detta kommer vi dock överhuvudtaget inte redogöra för någonstans i vår uppsats.

8.6 Etik och etiska dilemman

Vi har tillägnat oss kunskap om de forskningsetiska principer som presenteras i boken *Den kvalitativa forskningsintervjun* (Kvale 1997). I den kvalitativa undersökningen har vi varit noga med att informera våra informanter både skriftligt och muntligt om vilka etiska överväganden vi har gjort. Vi har valt att samtliga informanter skall vara anonyma i det färdigställda materialet, genom att vi i en kort presentation av samtliga informanter har använt oss av fingerade namn. Vi har valt att sammanställa informanternas sammanlagda svar och benämner dem bara som informanter under varje tema vi presenterar. Vi har valt, i samråd med förskolans rektor, att inte skriva ut namnet på den förskola våra informanter arbetar på, denna har vi döpt till "Kotten" för att förenkla läsningen. Att inte förskolan skulle namnges bestämde vi oss för under arbetets gång, vilket till en början försvårade vår historiebeteckning något, men den gick att få ihop trots avidentifiering. Genom hela vårt arbete har vi övervägt de konsekvenser vår undersökning eventuellt skulle kunna leda till för våra informanter. Dessa konsekvenser bedömer vi som övervägande positiva. Vi har även, enligt Kvale (1997) övervägt de konsekvenser vår undersökning skulle kunna leda till för samhället och de resultat vi kommit fram till ser vi bara kan bidra i positiv riktning för jämställdhetsarbete i samhället i stort.

I vår kvantitativa undersökning har samtliga förskolor och dess personal också fått vara helt anonyma. Varje svarskuvert förseddes med ett nummer, vilket motsvarade numret på varje förskola vi delat ut enkäten till. När svarskuverten sedan anlände till skolan tog vår handledare hand om kuverten, öppnade dem och bockade av dem på en lista. Vi forskare fick således alla insamlade enkäter i en enda hög och kunde på så vis inte härleda vilket svar som inkommit från vilken skola. Denna noggranna avidentifiering gjorde vi mest på grund av att en av oss har barn på en av de förskolor som slumpmässigt blev utvald till vår undersökning. Vår förhoppning var att personalen i och med detta skulle kunna känna sig helt bekväma med att svara på enkäten.

8.7 Validitet och Reliabilitet

Vi har genomfört tre olika delstudier parallellt, som var och en tillsammans uppfyller vårt syfte. Dessa tre delstudier har inneburit tre analyser. Den första är en textanalys, med syftet att besvara hur jämställdhet definieras i litteraturen samt läroplanen. För att öka validiteten i denna har vi utgått ifrån vad som står i läroplanen samt sökt igenom en mängd litteratur, som särskilt berör jämställdhet i förskolan och skolan. Detta för att finna olika sätt att beskriva begreppet jämställdhet på. Då vi avgränsat oss inom litteraturen har vi försökt att återkomma till teman som försökt belysa så många aspekter som möjligt. Vi anser därför att validiteten i denna kan anses vara relativt hög, då den varit en användbar utgångspunkt för våra båda andra delstudier. Textanalysen har i sin tur gjort det möjligt att få en högre validitet i både vad gäller

den kvalitativa och kvantitativa delstudien, genom att vi därigenom fått kunskap om vilka frågor som varit relevanta att ställa i dessa.

På det vis vi har konstruerat vår enkät har vi egentligen endast kunnat mäta informanternas egna uppfattningar om sin kunskapsnivå och om sätt att arbeta på etc. Vi har alltså inte kunnat mäta hur de i praktiken arbetar med jämställdhet bland barnen. Vi har dock ställt sådana frågor i enkäten som möjliggjort en analys av vilken kunskap informanterna har om ämnet. Till exempel har vi ställt öppna frågor om teorier och metoder. Det är möjligt att om vi också hade utfört observationer att det hade underlättat för oss att mäta hur de faktiskt, i praktiken, arbetar med jämställdhet bland barnen. Anledningen till att vi konstruerade en enkät för att besvara våra frågeställningar, om hur väl Göteborgs centrala förskolor följer de formuleringar om jämställdhet som finns i läroplanen, var att vi strävade efter att få en helhetsbild. Detta krävde ett större urval. Vi har dock för att öka validiteten och för att kunna besvara våra frågeställningar valt ut en förskola som särskilt utgav sig för att arbeta aktivt efter förskolans läroplan. Denna förskola ökade möjligheten för oss, tillsammans med vår textanalys, att kunna analysera våra enkätsvar.

Om validitet står för att vi verkligen har mätt det vi haft för avsikt att mäta, står reliabiliteten för tillförlitligheten i detta. Kvaliteten är absolut avgörande för reliabiliteten vad gäller insamlingen, bearbetningen och analysen av vårt material. I vår kvantitativa delstudie handlar reliabiliteten om tillförlitligheten i svaren och hur vi har tolkat dessa. Vi har varit måna om att försäkra oss om att de som svarar på enkäten har kunnat känna sig helt trygga med sin anonymitet. En osäkerhet i detta skulle kunna ha påverkat informanternas svar. Vi har också ställt som krav att enkäten skall besvaras av de som är fast anställda på förskolan, eller i alla fall har arbetat där en längre tid som vikarier. Enkätsvaren skall alltså representeras av personal som aktivt arbetar inom Göteborgs centrala förskolor och inte utgöras av någon som tillfälligt hoppat in, vilket skulle ha kunnat sänka både validitet och reliabilitet, eftersom svaren då inte skulle kunna representera Göteborgs centrala förskolor. Negativt för validiteten kan ha varit att en del frågor kanske har varit svåra att förstå eller att enkäten av andra skäl har varit svår att besvara. Dock utförde vi ett pilottest av enkäten, vilket är utförligt beskrivet i vår metoddel, och som måste varit betydelsefullt för att öka både validitet och reliabilitet. Efter pilottesten tog vi till oss informanternas både muntliga och skriftliga (genom minienkät) bedömning av enkäten, vilket föranledde vissa ändringar. Reliabiliteten har ytterligare säkrats genom att vi gjort ett noggrant och slumpmässigt urval. Det skulle kunna vara så att de informanter som svarat är just de som varit genuint intresserade av jämställdhetsfrågor och att de som inte svarat antingen inte haft tid eller inte varit intresserade. Detta kan naturligtvis inverka negativt på reliabiliteten, eftersom andra svar kanske hade framkommit om alla informanter verkligen hade svarat, trots eventuellt ointresse eller tidsbrist. Var god se utförlig beskrivning i vår metoddel ovan.

Vad gäller vår kvalitativa delstudie är det svårt att med säkerhet uttala sig om reliabiliteten, då vi som forskare omöjligen kan förhålla sig objektiva. *Det finns inte inom hermeneutiken någon neutral utgångspunkt från vilken vi kan förstå våra övertygelser som ting eftersom vi alltid är verksamma inom den ram övertygelsen förser oss med* (Hårtveit/Jensen 2005, sid

114). Vi har dock inför vårt analyserande av vårt kvalitativa material transkriberat samtliga intervjuer tillsammans och har hela tiden diskuterat det vi har uppfattat från bandinspelningen, vilket inneburit att vi inte lämnat vårt kvalitativa material i händerna på en enda tolkning. *Att göra en utskrift innebär att översätta från ett talspråk, med sin egen uppsättning regler, till ett skriftspråk med en annan uppsättning regler* (Kvale 1997 sid 152) Vi har därmed i alla fall utgått från två uppsättningar regler. Detta beskriver vi utförligt under rubriken *transkriberade intervjuer* i vår metoddel. För en ökad validitet genomförde vi också innan intervjuerna med Kottens förskola en intervju/diskussion med Hållbara Jämställdhet, för att tillförsäkra oss kunskap inom området. Vi har däremot inte haft möjlighet, precis som i vår kvantitativa delstudie, att genom till exempel observationer kunna undersöka vilka metoder informanterna faktiskt använder sig av i praktiken, detta har heller inte varit vårt syfte i vår kvalitativa studie. Vi anser att det knappast varit möjligt att närma sig vårt undersökningsområde, utan någon bakgrundkunskap och vår undersökning har på så vis blivit deduktiv.

---

9. Textanalys - Begreppet Jämställdhet – Vad säger förskolans läroplan?

I förskolans läroplan formuleras det uppdrag om jämställdhet som pedagoger sedan 1998 har som skyldighet att följa. Vi ställer oss frågan hur pedagoger skall tolka begreppet jämställdhet utifrån läroplanen? Kan det tolkas på olika vis? Dessa frågor har varit en förutsättning i vår studie att först analysera och få svar på för att vi skulle kunna analysera både vårt kvalitativa och kvantitativa material. Nedan har vi analyserat begreppet jämställdhet utifrån olika teorier och definitioner.

Det finns olika synsätt på vad jämställdhet, precis som kön och genus, innebär. Ett synsätt betonar likhet mellan könen och har existerat parallellt med synsätt som istället fokuserar på skillnad. Ett tredje synsätt betonar mångfald och föränderlighet och problematiserar indelningen i ”flicka” och ”pojke”. Vi har funnit att språket har stor betydelse för hur vi delar in människor i två kategorier, kvinnligt och manligt och ger därför också språket en betydande plats i vår textanalys.

Begreppet Jämställdhet finns inte med i Svenska Akademiens ordbok. I Nationalencyklopedin står att **jämställdhet** beskriver: *förhållandet att olika personer har samma möjligheter och rättigheter, särskilt i fråga om kvinnor i relation till män (jfr jämlikhet). Jämställdhet mellan kvinnor och män förutsätter en jämn fördelning av makt och inflytande, samma möjligheter till ekonomiskt oberoende, lika villkor och förutsättningar i fråga om företagande, arbete, arbetsvillkor samt utvecklingsmöjligheter i arbetet, lika tillgång till utbildning och möjligheter till utveckling av personliga ambitioner, intressen och talanger, delat ansvar för hem och barn samt frihet från könsrelaterat våld. Jämställdhetssträvandena har sina*

historiska rötter i den tidiga kvinnorörelsen och dess kamp för kvinnlig rösträtt. Sveriges första jämställdhetslag antogs 1979 (NE 100316).

9.1 Feminism

Utifrån Nationalencyklopedins beskrivning ovan, om att jämställdhet härstammar från den feministiska rörelsen, anser vi det relevant att denna rörelse får ett förnämnt utrymme i vår uppsats, även om det tyvärr blir mycket kort. Vi utgår från Lena Gemzöes (2006) beskrivning av hur olika feministiska perspektiv har präglat kampen för jämställdhet.

Lena Gemzöe definierar en feminist som en person som anser *1. Att kvinnor är underordnade män och 2. Att detta förhållande bör ändras* (Gemzöe 2006, sid 13). Gemzöe beskriver feminismens utveckling genom att ta upp fyra olika riktningar inom feminismen; liberalfeminism, socialistisk feminism, radikalfeminism samt socialistisk radikalfeminism. Feminismens framväxt kan förenklat hänföras till två vågor eller tidsperioder även om tankegångarna från olika feministiska perspektiv och historiska perioder går in i och överlappar varandra. Första vågen breder ut sig under cirka mitten av 1800-talet till 1920, vilken då utgjordes av socialistisk feminism och liberalfeminism. 1960- 70-talet består av den andra då radikalfeminismen växte fram. Socialistisk radikalfeminism är en syntes av idéerna från radikalfeminism och socialistisk feminism. Till dessa fyra riktningar kan bland annat postmodern feminism läggas till (Gemzöe 2006). *Liberalfeminismen* har sin grund i liberalismens tankar från upplysningstiden om alla människors lika värde och tron på förnuftet. Liberalfeminismen har fört en kamp för att kvinnor ska få tillgång till den offentliga delen av samhället och samma fri – och rättigheter som män, exempelvis i form av utbildning, lagliga rättigheter och rösträtt. På 1960-talet fördes en kamp för bland annat lika lön och lika politisk representation för kvinnor och män. Liberalfeminismen kännetecknas av en syn på kvinnor och män som lika varandra (Gemzöe 2006). *Radikalfeminismen* betonar mer jämställdhet inom hemmets sfär, till skillnad från liberalfeministernas kamp för lika rättigheter inom den offentliga delen av samhället. Radikalfeminismen koncentrerar sig därmed på förtryck av kvinnor i hemmet, så som mäns kontroll av kvinnor inom familjen, kvinnomisshandel, sexuella övergrepp och förtryck av homosexuella. Radikalfeminismen skiljer sig således åt från liberalfeminismen i jämställdhetssträvandet genom att radikalfeminister anser att vi måste förändra samhället på ett mer radikalt sätt. Radikalfeminismen anser att ojämlikheten mellan kvinnor och män har sin grund i en djup maktstruktur. Kate Millet lanserade begreppet patriarkat 1970, vilket är ett system som finns över hela världen och inom alla delar av samhället, och som bygger på mäns dominans över kvinnor. Patriarkatet, som Kate Millet beskriver det, bibehålls genom att kvinnor och män under uppväxten lär sig att kvinnor är underordnade män och sedan internaliserar dessa ”tankar”. Patriarkatet bibehålls även genom mäns våld och kontroll av kvinnors sexualitet, och genom att kvinnor är ekonomiskt beroende av män. Det finns bland radikalfeminister olika synsätt på kön. Somliga, framförallt tidiga radikalfeminister, utgår ifrån en essentialistisk syn där kvinnor och män i grunden ses som olika, och vill lyfta fram ”kvinnliga” erfarenheter och egenskaper, medan andra radikalfeminister har en mer konstruktivistisk syn på kön, där kön ses som socialt och historiskt skapat (Gemzöe 2006). Den *socialistiska feminismen* bygger istället på socialismen som grundideologi, och tanken att

jämställdhet mellan könen ska uppnås genom att förändra det kapitalistiska ekonomiska systemet. Socialistiska feminister har bland annat uppmärksammat frågor om kvinnors arbetsvillkor och ekonomiska situation (Gemzöe 2006). *Postmodernismen* är ett samlingsbegrepp för skilda teorier, men med det gemensamma att ifrågasätta tanken på att det endast finns en sanning. Postmodernisterna lyfter istället fram skillnader genom andra perspektiv, till exempel skillnader i olika kvinnors levnadsvillkor och intressen, i och med till exempel klass, etnicitet och sexualitet. Något som faktiskt redan tidigare gjorts av bland annat svarta amerikanska feminister, vilka kritiserat feminismen för att enbart utgå ifrån vita medelklasskvinnors situation och inte alls vara medveten om rasismens effekter (Gemzöe 2006).

Statsfeminism

Begreppet ”statsfeminism” innebär att staten i Sverige, som en del av ”den svenska välfärdsstaten”, stöttat ett arbete för jämställdhet genom statliga åtgärder som till exempel lagstiftning och socialpolitiska åtgärder i frågor om till exempel kvinnors rätt till utbildning och arbete, barnomsorg, föräldraledighet m.m. Statsfeminismen är främst relaterad till liberal feminism och är därmed byggd på ett likhetsideal där kvinnor och män ska ha samma ansvar och villkor (Tallberg Broman 2002).

Feministiska perspektiv i förskolan

Tre feministiska perspektiv som Weiner/Berge menar har haft betydelse inom forskning om skolans pedagogik är liberal feminism, radikal feminism och postmodern feminism. Liberal feminism har fokuserat på lika rättigheter i undervisningen och bland annat undersökt den könsstereotypa fördelningen av flickors och pojkars val av ämnen, samt orsakerna till att flickor och pojkar presterar olika bra i olika ämnen. Radikal feminism har lagt tyngdpunkten vid att förändra patriarkala strukturer, och har granskat och kritiserat bland annat den manliga dominansen i skolans kunskap, maktförhållandena mellan könen i klassrummet, samt sexualitetens roll när det gäller förtryck av flickor i skolan. Den poststrukturalistiska feminismen tar in fler perspektiv än kön som till exempel klass och etnicitet och feminister med en postmodern inriktning har i forskning haft fokus som är mer präglad av komplexitet, flickor ses till exempel inte som entydigt maktlösa (Weiner/Berge 2001). Feministiska teorier som influerat förskolan är bland andra Hirdmans genussystem med begreppen *isärhållande* och *hierarki*. Ingegerd Tallberg Broman beskriver, utefter en översikt gjord av Vallberg Rooth, den syn på kön som kännetecknat förskolans pedagogiska verksamhet över tid. Synen på kön inom förskolan har utvecklats från ett särartstänkande och en patriarkal inriktning där fokus främst varit pojkars fostran till ett könsneutralt, likhetsperspektiv (1950-80-tal) till att idag betona variation och individualitet. Synen på kön har även utvecklats teoretiskt, från slutet av 1900-talet/början av 2000-talet och kön betraktas nu mer som beroende av sammanhang, till skillnad från att tidigare ha setts som en enhetlig kategori. Detta innebär även att vad som uppmärksammas inom jämställdhetsarbete har förändrats. I dag läggs fokus i högre grad på hur kön formas, till exempel genom pedagogernas föreställningar (Tallberg Broman i Wernersson 2009).

9.2 Tre jämställdhetsdiskurser

Begreppet jämställdhet har inom statens jämställdhetspolitik under olika tider givits olika innebörder. Marie Nordberg beskriver tre jämställdhetsdiskurser i jämställdhetspolitiken; ”könsöverskridande likhet”, ”könsmakt” och ”positiv särart”. I startskedet av jämställdhetspolitiken på 1960/70-talet beskrevs jämställdhet som ”könsöverskridande likhet”, vilket innebar att man fokuserade på likhet mellan könen. Politiken inriktade sig då främst på att motarbeta stereotypa uppfattningar om kön samt att ge kvinnor möjlighet till egen försörjning. Senare integrerades ett feministiskt perspektiv i politiken, och politiken inriktades då främst på svårigheter som kvinnor mötte i arbetet och inom familjen, vilket Nordberg beskriver som ”könsmakt”. Under 1990-talet återkom särartstänkandet med en föreställning om könen som olika och komplementära. Jämställdhet definierades som ett tillvaratagande av kvinnliga och manliga perspektiv. Även om olika perspektiv har fått dominera vid olika epoker, har en viss diskurs emellertid inte fått existera ensam. I de nuvarande styrdokumenterna för grundskolan och förskolan finns till exempel olika föreställningar. Å ena sidan betonas vikten av att ta hänsyn till könsskillnader och därmed ta tillvara kvinnliga och manliga perspektiv. Å andra sidan betonas en socialkonstruktivistisk beskrivning som utgår ifrån jämställdhet som könsöverskridande likhet och betonar att traditionella könsmonster ska utmanas. Huruvida ”kvinnliga och manliga perspektiv” syftar på ”traditionella” egenskaper eller ges en mer föränderlig innebörd framgår dock inte (Norberg i Nordberg 2005).

9.3 Definitioner av jämställdhet inom skola och förskola

Under 1960- och 70-talen betonade den svenska utbildningspolitiken att aktiviteterna i skolan skulle vara de samma för båda könen. De två första läroplanerna för grundskolan infördes 1962 respektive 1969. Detta var innan ordet jämställdhet började användas i den politiska retoriken, vilket innebar att detta begrepp inte användes alls i dessa läroplaner. I läroplanerna stod dock att könsrollsmönster skulle utmanas i skolan och att både flickors och pojkars könsroller skulle utmanas. Till exempel blev ämnet hemkunskap obligatoriskt för både flickor och pojkar i samband med införandet av 1969 års läroplan. Ordet jämställdhet introducerades i en ny läroplan för skolan som kom 1980. Samtidigt försvann dock kravet på att pojkars könsroll skulle förändras, som inneburit att de skulle ta större del av obetalt hemarbete, medan kravet på att flickor i högre grad skulle lära sig att ta för sig på arbetsmarknaden däremot kvarstod. Till exempel minskades, år 1994, tiden för obligatorisk hemkunskap och ämnet barnkunskap försvann helt (Weiner/Berge 2001). *Vetenskapsrådet* undersöker i rapporten ”*Från förskola till högskola*” hur jämställdhet har beskrivits i skolans läroplaner över tid. I en jämförelse mellan läroplanen från 1969, och 1994 finns det inga större skillnader i hur begreppen jämställdhet samt förändrade könsroller/könsmonster definieras. Däremot finns skillnader i vilka delar av samhället som jämställdhetsarbetet fokuserat på. I den tidigare läroplanen lades större vikt vid en jämn arbetsfördelning i hemmet. I den senare läroplanen nämns inte längre hemmet och familjen i samband med skolans ansvar för jämställdhet. Jämställdhet är istället främst kopplat till arbetsmarknaden och utgår ifrån individer. Läroplanen från 1994 följdes upp av en åtgärdsrapport från utbildningsdepartementet, som framförde att jämställdhetsarbete inom skolan ska bygga på vetenskaplig kunskap om

skillnader mellan könen. Enligt Vetenskapsrådets tolkning betonas att jämställdhet ska nås genom kunskap och hänsynstagande till biologiska skillnader mellan könen snarare än genom att förändra sociala mönster/genusordningar (Wernersson 2007).

Delegationen för jämställdhet i förskolans tolkning av läroplanen

Delegationen för jämställdhet i förskolan säger att man som pedagog måste ha en medvetenhet om att det i vårt samhälle finns en genusordning som innebär att flickor är underordnade och att pojkar vinner fördelar med denna könsmaktsordning, för att kunna arbeta med att motverka traditionella könsmonster enligt läroplanen. Delegationen säger också att läroplanen utgår från ett genusperspektiv som menar att könsroller är konstruktioner som kan förändras i och med att genusordningen förändras. För att ändra denna genusordning krävs kunskaper och metoder för hur man skall arbeta mot målet om jämställdhet (Delbetänkande av delegationen för jämställdhet i förskolan 2004).

9.4 Kvantitativ, kvalitativ, formell och reell jämställdhet

Jämställdhet har både en kvantitativ och en kvalitativ aspekt, men också en formell och reell aspekt. Svenska Nationalencyklopedin beskriver dessa fyra aspekter så här:

Kvantitativ jämställdhet avser rättviseaspekten, dvs. det är orättvist att vissa människor utan särskilda skäl ska ha exempelvis lägre lön eller sämre arbetsvillkor. Kvalitativ jämställdhet åsyftar ett förhållande där bl.a. villkor och maktförhållanden är könsneutrala och således inte präglade av tillskrivna könsbestämda kvalifikationer och kompetenser. Formell jämställdhet innebär att det inte längre finns några formella eller rättsliga hinder för jämställdhet. Reell jämställdhet har emellertid inte uppnåtts förrän kvinnor och män har lika villkor i realiteten (NE 100316). Ett exempel på skillnaden mellan formell och reell jämställdhet är att politiken har tagit stora kliv framåt när det gäller lagstiftning kring mäns våld mot kvinnor, men samma politik har dock stött på stora hinder när den väl skall praktiseras genom till exempel domstolar, vilket kan förstås mot att det finns en skillnad mellan formell och reell jämställdhet (Ockrent/Treiner 2007).

SCB:s definition av jämställdhet

Jämställdhet innebär enligt SCB (2008) att kvinnor och män har samma makt att forma samhället och sina egna liv. Det förutsätter samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter på livets alla områden.

Ordet *jämställdhet* brukar i Sverige avgränsas till förhållandet mellan kvinnor och män. *Jämlikhet* är däremot ett vidare begrepp. Det avser rättvisa förhållanden mellan alla individer och grupper i samhället och utgår ifrån att alla människor har lika värde oavsett kön, etnicitet, religion, social tillhörighet mm. Jämställdhet är en av de viktigaste jämlikhetsfrågorna. *Kvantitativ jämställdhet* innebär en jämn fördelning mellan kvinnor och män inom alla områden i samhället, till exempel inom olika utbildningar, yrken, fritidsaktiviteter och maktpositioner. Finns det till exempel mer än 60 procent kvinnor i en grupp är den kvinnodominerad, enligt SCB. På samma sätt som om det finns mer än 60 procent män i en grupp är den mansdominerad. *Kvalitativ jämställdhet* innebär däremot att både kvinnors och

mäns kunskaper, erfarenheter och värderingar tas tillvara och får berika och påverka utvecklingen inom alla områden i samhället.

Eva Mark beskriver också kvantitativ och kvalitativ jämställdhet. Mark beskriver att arbeta med jämställdhet utifrån ett kvantitativt perspektiv innebär att man tittar på antal. Inom detta perspektiv arbetar man för att fördelningen mellan kvinnor och män inom olika områden i samhället som till exempel yrken och maktpositioner skall vara jämn. Jämn könsfördelning innebär enligt jämställdhetslagen att andelen kvinnor respektive män är 40 – 60 % eller jämnare (Mark 2007). Könskvoteringar är ett bra exempel på ett verktyg eller instrument för att uppnå kvantitativ jämställdhet på till exempel arbetsplatser. Kvantitativt jämställdhetsarbete kan också handla om att uppnå en jämn fördelning av resurser mellan män och kvinnor (Mark 2007). Ett kvalitativt perspektiv syftar istället till kvaliteten och avser det inflytande män och kvinnor har i samhället (Mark 2007). Även om en arbetsplats är jämställd ur ett kvantitativt perspektiv kan det alltså ändå finnas skillnader kvalitativt, till exempel att arbetsplatsen består av hälften män och hälften kvinnor, men att männens inflytande trots detta är högre än kvinnornas.

9.5 Särartstänkande och likhetsperspektiv

När man talar om jämställdhet kan man göra det på olika sätt. Ett perspektiv är att betrakta könen som lika varandra, medan ett annat utgångssätt är att betraktade könen som olika varandra. Man kan utifrån båda dessa perspektiv kräva jämställdhet, men vägen mot ett jämställt samhälle kommer att se helt olika ut beroende på vilket perspektiv vi väljer att utgå ifrån. I det perspektiv där vi väljer att se könen som lika är utjämningen av könsskillnader den främsta strategin på vägen mot jämställdhet, medan man i det andra perspektivet, där man utgår från att könen är olika blir strategin att respektera olikheter, men att dessa skall ha samma värde. Som det ser ut idag finns det fundamentala skillnader mellan könen i det avseendet att män och kvinnor lever under olika villkor och med olika makt och inflytande i samhället (Mark 2007).

Vår jämställdhetslag är formellt könsneutral och syftar till likabehandling av kvinnor och män. Dock skall denna lag tillämpas i ett samhälle som redan är starkt färgat av normer och som på många vis står i motsättning till lagen. Som exempel kan nämnas anställning och lönesättning, som direkt har vuxit fram ur ett förvärvsliv som huvudsakligen utformats av män för män. Detta diskriminerar i princip alltid kvinnor. Poängen med en könsneutral lagstiftning är att ingen hänsyn skall tas till kön. Att utgå från en könsneutral lagstiftning, som inte tar hänsyn till kön, blir dock problematiskt när samhället faktiskt samtidigt innebär olika villkor beroende på vilket kön man har (Mark 2007). I boken *Kön och organisation* problematiserar författarna uttrycket ”*men vi alla är ju individer*” och bekräftar detta som sant, men poängterar samtidigt att innebörden av individ inte är könsneutral och att det finns en fara både med att vara könsöverkänslig eller att ha en bristande känslighet för könets betydelse. Författarna menar att könsaspekterna ofta försummas i till exempel arbetslivet (Alvesson/Due Billing 2007). Utgångspunkten i ett könsneutralt tänkande är ett jämställt samhälle, men i realiteten är Sverige inte jämställt och därför har vi bland annat infört en jämställdhetslagstiftning för att ta hänsyn till kön (Mark 2007).

9.6 Språk - Språket är ojämställt

En textanalys av begreppet jämställdhet uppmärksammar ganska snart hur hela vårt språk är strikt uppdelat i kvinnligt och manligt, samt hur dessa uppdelningar också värderas olika, varför vi känt oss tvungna att även ge detta en betydande del i uppsatsen. Språket har tydliga spår av skapandet av kvinnligt i förhållande till manligt. Till exempel heter det damfotboll medan fotboll underförstått endast syftar på den manliga sporten fotboll. Detta *görande* av ett andra kön försiggår i de flesta sporter som till exempel hockey kontra damhockey och så vidare. Språkets *könade* uppdelning, där kvinnor på något sätt fått beteckna det avvikande härstammar från långt tillbaka. Bronwyn Davies beskriver hur barn lär sig en social ordning genom språket, då berättelser inrymmer både möjligheter och begränsningar till hur man skall vara som flicka eller pojke (Davies 2003).

Här följer ett exempel (en gåta):

En far och hans son är ute och kör bil. De krockar. Fadern dör omedelbart och sonen förs allvarligt skadad till sjukhus. På sjukhuset utropar läkaren som skall operera ”men detta är ju min son!”. Och vi frågar oss, vem var läkaren?

Svaret på denna gåta brukar för de allra flesta dröja en stund. Att fadern dör och samtidigt sedan skall operera sin allvarligt skadade son blir för de flesta ett märkligt fenomen, tills den eftertänksamme faktiskt förstår att läkaren är pojkens mamma. Även en mycket reflekterande feminist kan faktiskt snubbla på denna gåtas kärna. Vi förutsätter oftast att begreppet läkare inbegriper kategorin man, trots att det är mycket vanligt med *kvinnliga* läkare idag.

Precis som Eriksen/Hylland 1998 beskriver att etniska kategoriseringar kan analyseras som försök att skapa ordning i, och ge mening åt, ett förvirrande kaos av olika ”slags” människor (Eriksson, Hylland 1998, sid 87) tänker vi att könskategoriseringar kan analyseras som försök att skapa ordning i, och ge mening åt, ett förvirrande kaos av olika ”slags” människor. Som exempel på detta kan nämnas då en förälder medvetet väljer att inte berätta vilket kön hennes barn har. Detta skapar med all säkerhet ett slags förvirring hos de allra flesta av oss. Delvis på grund av att språket faktiskt inte är utvecklat för att kunna benämna något icke könsbestämt. Det känns till exempel inte riktigt adekvat att uttrycka sig i termer som ”den” eller ”det” och det kan också kännas ovant och krångligt att hela tiden benämna barn med deras namn, eftersom vi vanligen använder oss av kategorierna *hon* eller *han*. Precis på detta sätt vill vi kanske ordna olika köns kategorier. Vi delar upp och gör skillnader, där vi egentligen hade kunnat se likheter. Istället för att se grader, väljer vi språkligt att genom *binära oppositioner* se motsatser och det blir således skillnaderna som alstrar betydelser (Eriksson/Baaz/Thörn 1999).

Vårt språk är *könat* och på många vis ojämställt. Det blir därför svårt att prata *om* personer vi inte vet könet på. Vi har helt enkelt ingen vana att tala om människor på det viset. Så som svenska språket är uppbyggt finns inget könsneutralt pronomen, vi använder vanligtvis *hon* eller *han* när vi talar om personer i tredje person. Enligt en äldre konvention, som svenskan delar med många språk, har man kunnat välja *han* som ett *generiskt* pronomen, vilket syftat på både kvinnor och män. Milles exemplifierar i sin bok *Jämställt språk* detta med körkortsförordningen från 1977, vilken gäller oavsett kön. Där använder man sig av detta

generiska pronomen och beteckningen *man* syftar således på både kvinnor och män. Användandet av ett sådant generiskt pronomen, som osynliggör kvinnor har kritiserats som könsdiskriminerande och språkvårdare avråder numera från användandet av detta. I *Språkriktighetsboken* (2005) står att man ska undvika det, men trots allt används det fortfarande. En del förespråkar införandet av ett generiskt *hon* som ersättare och andra förespråkar istället beteckningen *hen*. Ett annat pronomen med generell könsneutral syftning som länge har använts är *den* (Milles 2008). Att benämna en person med *den* känns dock ganska obekvämt i dagligt tal. Ett barn vi inte vet könet på, känns onekligen konstigt att benämna som *den*. Känn efter själv: Tror du *den* vill ha välling nu?

Avsaknad av ord - flickor har inte ens haft ett namn på sitt könsorgan

Precis som problemet kring könsneutrala pronomen, har det länge varit problematiskt att ens prata om en flickas könsorgan, eller för en flicka att själv kunna benämna det. Det har funnits ett språkligt hinder även i detta. Ett avgörande avstamp i rätt riktning för att jämställa flickor med pojkar, rent språkligt, var att flickorna äntligen fick ett namn på sitt könsorgan – snippa - istället för till exempel ”det hemliga stället, det lilla hålet där nere, framstjärten” eller andra konstlade längre beskrivningar som föräldrar vådats över och som på många vis omöjliggjort för flickor att obehindrat tala om sitt kön. I Gunilla Woldes barnbok *Totte och Malin* från 1973 återfinns denna tydliga ansträngning för att benämna flickan Malins snippa, parallellt med det självklara namnet penis om Tottes könsorgan ”*Totte har en penis som han kissar med, Malin har en springa med ett litet hål som hon kissar med*” (Wolde 1973). Det var en kamp som vanns när snippan blev snippa i Svenska Akademiens ordbok år 2006. Dock finns ännu inget självklart ord för en vuxen kvinnas könsorgan, då snippa nog mest syftar till könsorganet hos ett barn. Men även denna kamp skall en dag vinna ett acceptabelt och förhoppningsvis självklart namn och kanske kan vi en dag vänja oss vid att säga till exempel *fitta*, som av många kan uppfattas som ett skällsord (I SAOL står efter begreppet *fitta*; *kan väcka anstöt*). Egentligen har *fitta* en ganska vacker betydelse *våt ängsmark* eller *våt strandäng* (RFSU, Fittfakta, sid 2).

9.7 Analys av begreppet jämställdhet i förskolans läroplan

Enligt den beskrivning vi nu har gjort av begreppet jämställdhet (och också ojämställdhet) ser vi att det finns flera olika spår. Det handlar för det första om att ett arbete för jämställdhet kan fokusera på olika delar av samhället. Till exempel fokuserar liberalfeminismen på det offentliga, medan radikalfeminismen fokuserar på hemmets sfär. För det andra finns det olika strategier för hur man vill nå jämställdhet, vilket hänger ihop med olika syn på kön och genus. Enligt en strategi, där synsättet är att kön och genus är konstruktioner, krävs det att vi förändrar den ordning, enligt vilken genus idag konstrueras för att nå jämställdhet. En annan strategi går ut på att jämställdhet istället skall nås genom att ta till vara de skillnader som finns mellan könen eftersom detta synsätt utgår ifrån att det finns essentiella skillnader mellan kvinnor och män.

Ett annat spår vi funnit i vår textanalys är att man antingen kan utgå från att könen skall betraktas som lika varandra samt även bemötas därefter. Man kan också betrakta könen som

olika varandra och att jämställdhetsmålet därmed kräver att vi tar hänsyn till de olika förutsättningar som kvinnor och män faktiskt har, både på ett språkligt och mer konkret plan. Målet är i båda dessa synsätt att kön i slutändan inte skall ha någon betydelse för en individs förutsättningar och handlingsutrymme i samhället. Att utgå från att kön är olika kan grunda sig i antingen ett essentialistiskt synsätt, men också från det faktum att världen idag är patriarkalt ordnad, vilket direkt gör att kvinnor och män därför har olika förutsättningar på grund av kön. Det postmoderna perspektivet ifrågasätter dock indelningen i kvinnor och män, eftersom detta perspektiv till mycket högre grad drar in även andra aspekter, såsom klass, etnicitet etc. som liksom kön har betydelse för våra livsvillkor. Vi tycker dock att ett radikalfeministiskt perspektiv, som utgår från att det finns tydliga skillnader mellan kvinnors och mäns förutsättningar i samhället och att kategorin kön således har stor betydelse för våra livsvillkor, inte behöver stå i motsättning till ett perspektiv som vill lyfta fram skillnader inom gruppen kvinnor respektive män samt betonar dessa kategoriers föränderlighet. Som vi ser det kan vi trots ett radikalfeministiskt utgångsperspektiv se att till exempel etnicitet i vissa fall, vid en viss given tid, faktiskt har den största betydelsen för en människas levnadsvillkor just då. Ser man det i ett större perspektiv kan man dock alltid finna kvinnors relativa underordning i förhållande till män. Under vissa (många) förhållanden kan naturligtvis inte en svart och fattig ensamstående kvinna identifiera sig med till exempel en vit, rik och gift kvinna. Men den fattiga, svarta kvinnan blir ändå underordnad den fattiga, svarta mannen, precis som den rika, vita kvinnan blir underordnad den vite och rike mannen. På det viset kan man ändå generellt påstå att kvinnan är underordnad mannen.

Nordberg beskriver tre olika definitioner av jämställdhet som har förekommit inom det svenska jämställdhetsarbetet; *könsöverskridande likhet*, *könsmakt* och *positiv särart*. De lagar och direktiv som styr jämställdhetsarbetet i förskola och skola betonar samtidigt två skilda definitioner av jämställdhet, att å ena sidan skall kategoriseringarna i kvinnlig och manligt brytas och å andra sidan skall hänsyn tas till att det finns skillnader mellan kvinnor och män och att dessa perspektiv skall tas tillvara (Nordberg i Nordberg 2008). Det här kan ses som två skilda sätt att tolka förskolans och skolans jämställdhetsuppdrag. I förskolans läroplan står följande (Lpfö 98): *"Vuxnas sätt att bemöta flickor och pojkar liksom de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma flickors och pojkars uppfattning om vad som är kvinnligt och manligt. Förskolan skall motverka traditionella könsroller och könsroller. Flickor och pojkar skall i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller."* Vi tolkar läroplanen som att den beskriver könsroller som sociala konstruktioner, som är möjliga att förändra, då det exempelvis sägs att flickor och pojkar inte ska begränsas av stereotypa könsroller. Formuleringarna om att vuxnas förväntningar på flickor och pojkar bidrar till att forma deras uppfattning om vad som är kvinnligt och manligt tyder också på en konstruktivistisk utgångspunkt. Av de två motsatta perspektiv som Nordberg har funnit inom lagstiftningen för skola och förskola, anser vi därmed att formuleringarna i förskolans läroplan bygger på den första definitionen; *könsöverskridande likhet*, ett konstruktivistiskt perspektiv som vill motverka traditionella könsroller.

När vi har analyserat förskolans läroplan saknar vi formuleringar som betonar ett maktperspektiv, det vill säga att skapandet av genus även är förbundet med en över- och en underordning. Det finns därmed en risk vid att den skyldighet att motverka traditionella könsroller, som nämns i läroplanen, kommer att utgå från en manlig norm och då främst kommer att fokusera på att det är de ”kvinnliga egenskaperna” som skall utmanas. Hirdman hävdar att vårt genussystem bygger på mannen som norm, medan Butler visar hur heterosexualiteten som norm har samband med genussystemet (Hirdman 2007 + Ambjörnsson 2006). Då det manliga och heterosexuella är norm i vårt samhälle, vilket direkt föranleder till att könen skall ses som separata kategorier, där dessa förväntas åtrå varandra, riskerar vuxenvärlden att upprätthålla dessa normer. Vuxna blir på så vis ett hinder för att kunna förändra rådande genusordning. Därmed anser vi att det även krävs ett tydligt normkritiskt perspektiv som måste styra läroplanen. En stor och rejäl queerteoretisk perspektivslev måste onekligen till för att röra om i grytan och för att kunna ifrågasätta och luckra upp den heterosexuella matrisen. Detta saknar vi samtidigt som vi faktiskt anser att det är brister i läroplanen. Utifrån vår textanalys som föranlett dessa tankar anser vi att skollagen och läroplanen måste stärkas. Vi har till exempel funnit det anmärkningsvärda i vår undersökning att förskolan för närvarande faktiskt inte lyder under skollagens paragrafer som just rör jämställdhet, även om läroplanen för förskolan uttrycker det. Vi anser också att uppdraget bör formuleras tydligare. Vi måste tycka att lagarna är något luddigt utformade i största allmänhet, då till exempel Hållbar Jämställdhet, som är väl insatta i genusfrågor och jämställdhetsarbete i förskolan, inte riktigt varit riktigt medvetna om vilka paragrafer i skollagen som faktiskt gäller för just förskolan. Denna upptäckt blev något nytt för dem, vilket den också kan tänkas bli för andra människor som arbetar med jämställdhet inom förskolan, exempelvis de författare som beskrivit förskolans jämställdhetsuppdrag och där lyft fram att lagarna är bra utformade, och att det enda haltande benet i detta arbete egentligen är att kunskap saknas. Henkel beskriver till exempel i sin bok att *”sedan 1998 är förskolan en del av skolan och därmed gäller skollagen även förskolan. I skollagen har jämställdhet högsta prioritet.....//.....”* (Henkel 2006). Hon nämner dock aldrig något om att förskolan faktiskt är undantagna de paragrafer som just rör jämställdhet. Dock, måste vi åter igen poängtera, finns ansvar om jämställdhetsuppdrag för förskolepersonal väl formulerat i förskolans läroplan. Frågan man kan ställa sig är varför förskolan inte lyder under skollagen under just formuleringarna om jämställdhet.

---

10. Resultat och Analys – kvalitativa intervjuer med Kottens förskola 100418

Vi inleder med en kort historiebereskrivning av hur jämställdhetsarbetet i Torslanda startade, där den förskola vi valt att undersöka är belägen. Därefter följer en kort beskrivning av projektet Hållbar jämställdhet som just nu pågår i Torslanda, samt en presentation av Kottens arbetsplan. Vi presenterar sedan resultaten av vår undersökning.

10.1 Hur jämställdhetsarbetet började i Torslanda

Det aktiva arbetet med jämställdhet inom förskolan i Torslanda började med att Elsie Averlid, som år 2000 var ansvarig för hela Torslandas förskoleverksamhet, sökte pengar från Europeiska socialfonden för att delta i ett jämställdhetsprojekt. Detta ledde till att personal från fem förskolor kom att delta i projektet. De förskolor som deltog gjorde detta av eget intresse. Representanter från dessa fem förskolor, cirka tjugo personer, åkte sedan till Gävle för ett studiebesök på förskoleavdelningarna Tittmyran och Björntomten. Pedagoger i Torslanda blev därmed inspirerade av de metoder som användes i Gävle. De startade med utbildning direkt i de fem arbetslagen och hade handledning med dessa i en jämställdhetsgrupp. I ett startskede fokuserade pedagogerna på metoder de fått med sig från Kajsa Svaleryd, som då var pedagog i Gävle och dessa metoder granskades vid handledningstillfällena. Kajsa Svaleryd blev inbjuden att föreläsa för samtliga förskolepersonal i Torslanda. Chefer och politiker blev efterhand intresserade av de resultat som faktiskt gick att presentera, till exempel att pedagogerna upplevde att barngrupperna blev lugnare, pojkar slutade slåss etc. Kommunstyrelsen gav efter denna resultatredovisning pengar till fortsatt arbete år 2006, vilket ledde till att genushandledare utbildades inom förskolan och skolan. Idag är det ett mål från Stadsdelsnämnden i Torslanda att arbeta aktivt med jämställdhetsfrågor, medan det från början snarare var tjänstemän som drev frågan. Torslanda har nu fått pengar från SKL:s jämställdhetsatsning (projektet Hållbar Jämställdhet, se nedan). Den politiska nämnden i stadsdelen har satt upp ett mål och en strategi för att genusarbetet som nu pågår skall fortsätta, samt även fortlöpande redovisas till nämnden. Förvaltningsledningen har även gett uppdrag om hur arbetet skall gå till, vilket bland annat innebär att resurser i form av tid skall avsättas till utbildning. Tanken är alltså att bygga upp ett hållbart jämställdhetsarbete i Torslanda som också skall fortsätta även när pengarna från det nuvarande projektet har tagit slut (Intervju med processhandledarna för Hållbar Jämställdhet i Torslanda 100315 samt mailkonversation med Elsie Averlid, chef för programmet).

Hållbarbar jämställdhet i Torslanda

Sveriges kommuner och Landsting (SKL) som är en arbetsgivar- och intresseorganisation för landets 290 kommuner, 18 landsting och 2 regioner, har fått pengar från Regeringen som de i sin tur har förmedlat till ca 80 olika program, med syftet jämställdhetsintegrering. Ett av dessa program är Hållbar Jämställdhet i Torslanda, som har fått 2,2 miljoner i projektpengar från

SKL. Hållbar jämställdhet har pågått sedan januari 2010, och syftar till jämställdhetsintegrering inom alla delar av stadsdelens verksamheter. Inom programmet utbildas i första hand chefer, men i förskolan och skolan utbildas även pedagoger. Chef för detta program är Elsie Averlid, som är ansvarig för folkhälsofrågor inom Torslanda Stadsdelsförvaltning. Lisa Andersson Tengnér (genus- och sexualpedagog), Eva-Lena Johannesson (special- och genuspedagog) samt Johanna Sjons (Fil mag sociologi) är processhandledare inom programmet. Dessa tre har nu utbildat fem pedagoger i förskolan och skolan till genushandledare, som i sin tur utbildar och handleder personalen (Intervju med processhandledarna för Hållbar Jämställdhet 100315).

Handledarna kommer ut till förskolorna och handleder personal inom ett av dessa tre områden: • Litteratur • Observation • Normkritiskt perspektiv

Man koncentrerar sig idag mer på vilka normer pedagogerna förmedlar samt vilka möjligheter de ger barnen att utvecklas, istället för att titta på barnen (Intervju med processhandledarna för Hållbar Jämställdhet 100315).

10.2 Lokal arbetsplan 2009/2010 för Kottens förskola i Torslanda

Kottens förskola har utöver de formuleringar som finns med i läroplanen, utarbetat en egen lokal arbetsplan. *"Vision – Vi möter alla barn med värme och intresse för den man är. Alla barn lämnar oss med stor tilltro till sig själva och sin förmåga"* (Framsidan på Kottens lokala jämställdhetsplan 2007/2008). Förskolan har i sin lokala arbetsplan skrivit in att de arbetar med jämställdhet och kompensatorisk pedagogik. *Målen är att bredda barnens kompetens, skapa en pedagogisk miljö där flickor och pojkar kan bredda sina erfarenheter utan att hämmas av traditionella könsroller. Vi pedagoger öka vår medvetenhet och utvecklar vårt förhållningssätt så att vi möter alla barn som individer* (Lokal arbetsplan, sid 3).

"Förskolan skall motverka traditionella könsroller och könsroller. Flickor och pojkar skall i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller." (Lpfö98)

"Flickor och pojkar får givetvis prova på allt, men göra mindre av det som de redan är bra på".

Enhetens mål

- Alla barn skall få möjlighet att bli sedda, hörda och respekterade.
- Alla barn skall få möjlighet att uppleva en pedagogisk miljö där flickor och pojkar kan bredda sina erfarenheter utan att hämmas av traditionella könsroller.

Aktivitet

- Pedagogerna skall lyssna på och visa respekt för barnens åsikter och känslor.
- Pedagogerna skall utveckla medvetenhet, förhållningssätt och metoder för att möta alla barn som individer.

Mätmetod

- Föräldraenkät
- Barnintervju
- Observation
- Dagbok

10.3 Resultat och analys av intervjuer med personal på Kottens förskola

Alla vinner på jämställdhetsintegrering - Flickorna vinner ett sätt som gör att de vågar ta för sig - pojkar vinner ett rikligare språk och ett sätt att kunna uttrycka känslor

Vi har valt att presentera våra resultat efter de teman vi delade in våra intervjufrågor i samt efter de teman som uppkom under intervjuerna. Detta för att vi tycker att det blir mest överskådligt. Varje informants svar har därför inte hamnat under direkt frågeställning, utan har sorterats in under rätt tema. Som till exempel har frågan hur man arbetar för jämställdhet och hur man motverkar traditionella könsroller fått sorteras och sedan sammanställas under ett gemensamt tema, eftersom informanterna redan nämnde merparten under den första frågeställningen. Personalens direkta svar och tankar var mycket likvärdiga och vi har därför valt att sammanställa samtliga fyra informanters svar under varje tema. Vårt syfte har inte varit att jämföra varje informants svar, utan mer att få en helhetlig bild av hur man tillsammans arbetar på Kottens förskola. Vi presenterar naturligtvis de variationer som finns med i intervjuerna. Vi har valt att kalla förskolan där våra informanter arbetar för "Kotten", vilket är ett fingerat namn. Detta för att underlätta presentationen för läsaren. Informanterna har vi valt att presentera med de fingerade namnen Hedvig, Agnes, Olga och Birgitta, vilka vi använder under rubriken kort presentation av informanterna. Där har vi också namngivit nuvarande rektor med Anna. Under övriga teman benämns informanterna bara som informanter och läsaren kan därmed inte följa varje informant genom intervjuerna. Ett intervjumaterial, även om det är sorterat och sammanställt, måste vara genomskinligt, varför vi har valt att hela tiden lägga in direkta citat från informanterna, dessa är markerade med kursiv stil. Där vi har sammanställt flera informanters svar i en mening och använt oss av ett ord som ingen av informanterna egentligen har uttalat, har vi satt detta ord inom citationstecken, för att markera att detta är vårt ord och därmed egentligen bara är vår tolkning.

10.3.1 Kort presentation av de fyra informanterna

Hedvig kom direkt från lärarutbildningen till arbetet på "Kotten". Hon hade inte tidigare haft tankar om jämställdhetsfrågor bland barn på förskolan, förrän hon började sitt arbete på Kotten, samt gick en kortare utbildning. "*Jag måste säga att jag hade ingen tanke på sådant alls innan jag började här*" uttrycker Hedvig om det arbete hon med mer självklarhet utför idag.

Agnes utexaminerades från förskollärareutbildning år 2002. Hon har arbetat med jämställdhet sedan 2005, i samband med att hon började på Kottens förskola. Då hade hon i princip inte läst någonting om jämställdhet, men har sedan gått flera olika kurser. Hon har bland annat gått kursen *Genus och likabehandling*, samma kurs som också *Hedvig* har gått, enligt *Agnes*. Kursen varade i tre heldagar och hölls av processhandledarna, Lisa Andersson Tengnér och Eva-Lena Johannesson, från Hållbar Jämställdhet. År 2005 började man på Kotten säga att "*vi är en jämställd förskola*". *Agnes* hade själv aldrig arbetat med detta innan, men säger att "*det fanns kompetens i huset*".

Olga studerade i mitten av 1990-talet och har sedan arbetat mer eller mindre aktivt, men riktigt aktivt i kanske 2 - 3 år. *Olga* berättar att hon tyckte det underlättade att arbeta med jämställdhetsfrågor då hon hamnade på en förskola där hela huset jobbade för jämställdhet. *Olga* hade arbetat med jämställdhetsfrågor innan, men beskriver att det då var mycket svårare. Hon säger att det är en förutsättning att alla arbetar för samma sak och att alla på arbetsplatsen har en vilja att arbeta för jämställdhetsfrågor och menar att man får hjälp av varandra att se saker. *Olga* beskriver jämställdhetsarbete som *"en vilja, en process hos sig själv"* och poängterar igen detta med att man kan hjälpa varandra. *Olga* exemplifierar med saker man kan säga till varandra: *"Hur tänkte du nu? Åh nej nu sa jag så här"*.

Birgitta gick ut sin utbildning 1997 och har arbetat aktivt med jämställdhetsfrågor sedan 2001. Hon berättar att hon endast fick med sig *pyttelite* av jämställdhetsfrågor från grundutbildningen, men tror att det finns mer idag, även om det säkert är valbara kurser som därmed går att välja bort. Informanten berättar om hur det började. Hon och hennes nuvarande rektor, *Anna*, arbetade på samma avdelning år 2001, men då på en annan förskola. Det var framförallt *Anna* som då hade fått upp ögonen för jämställdhetsfrågor. Stadsdelen Torslanda började med ett jämställdhetsprojekt dit *Anna* anmälde sitt intresse, vilket ledde till att hon också åkte på studiebesök till Gävleskolan, till avdelningen Björntomen. Då upplevde *Birgitta* själv inte att det var som uttrycker det *"superintressant"*. När *Anna* sedan kom tillbaka från Gävle hade hon en massa idéer med sig. Anmärkningsvärt här är, säger informanten, är att den läroplan vi har idag faktiskt är redan från 1998 och detta med jämställdhetsfrågor *"liksom inte legat i fokus"* trots att det nu har varit inskrivet i läroplanen i över tio år! Informanten fortsätter med att *"det är något som folk nästan inte vet något om, de som jobbar i förskolan, och det tycker jag är anmärkningsvärt"*. *Birgitta* menar att det som hennes rektor *Anna* gjorde då 2001, ju helt var i linje med hur man skulle arbeta enligt lagen. Efter detta var *Birgitta* på en föreläsning med *Kajsa Svaleryd*. Alla förskolor i hela Torslanda var inbjudna och det var efter den föreläsningen som *Birgitta*, som hon själv uttrycker det, blev *"frälst"*. Efter det *"drog vi igång som sjutton inne på avdelningen"*. Senare har även föräldrar till barn, på förskolor som arbetar med jämställdhetsfrågor i Torslanda, fått lyssna på *Kajsa Svaleryd*. *"Det är supertviktigt att ledningen prioriterar dessa frågor"* fortsätter informanten och berättar vidare att förskolan har kommit längre i genustänk än vad skolan har gjort idag. *"Menederas läroplan är ju samma, så det är ju konstigt"*.

Birgitta är idag handledare inom Hållbar jämställdhet, två av de andra informanterna nämner att de nyligen har gått en tredagarskurs genom Hållbar Jämställdhet. Inom ramen för Hållbar Jämställdhet kommer en processhandledare ut till arbetsplatsen, under tre tillfällen, då personalen kan välja mellan ett av tre koncept, antingen litteratur, observation eller normkritiskt perspektiv. Som exempel på observation har en avdelning valt att arbeta med Husmodellen, var god se beskrivning av denna nedan.

10.3.2 Vad innebär jämställdhet för informanterna?

På frågan om vad jämställdhet är för personalen kom mycket likvärdiga beskrivningar upp. Bland annat beskriver informanterna jämställdhet som allas lika värde. Att alla skall ha samma förutsättningar och bli behandlade på samma sätt. Att man skall få vara den man är. Att man får mötas på lika villkor. Att alla skall få möjlighet att pröva och testa allt, utan att begränsas av traditionella könsroller. En informant säger att jämställdhet handlar om att man ges samma möjligheter, men också skyldigheter.

Någon av informanterna säger att identitet är strakt förknippad med flicka eller pojke och att jämställdhet med detta innebär att man inte skall värdera det ena högre eller lägre. *”Jämställdhet är att inte ge mer utrymme eller större plats åt någon”*. En informant säger att jämställdhet handlar mycket om bemötande och hur man själv tänker kring pojkar och flickor, vilka föreställningar man har. Ett citat får beskriva detta *”Vi växer ju upp i ett samhälle som faktiskt värderar flickor respektive pojkar olika”*. En av informanterna nämner att jämställdhet handlar mycket om makt och att man måste kunna se att det är mannen som är norm för samhället.

En annan informant beskriver att jämställdhet, i fortsättningen i livet, innebär till exempel lika lön för alla. En annan viktig sak som samma informant tar upp är att man inte ska behöva bli ifrågasatt som till exempel kvinna, eller som mamma, till exempel när man söker arbete. *”Det är viktigt att komma ihåg att det finns en pappa också i det läget”* säger informanten. Sådana frågor som *”hur skall du klara detta”* vill informanten få bort och säger att sådana frågor inte är relevanta. Informanten exemplifierar detta med folkpartisten Birgitta Ohlsson som i en jobbintervju har sagt *”jag är gift med en modern man, inte med en dinosaurie”*. Detta uttryck tycker informanten säger ganska mycket om vad jämställdhet är.

Analys - Vad innebär jämställdhet för informanterna?

Inga Wernersson har i sin forskning funnit två mönster i pedagogers uppfattningar om vad jämställdhet är. Det ena är att jämställdhet handlar om likhet och det andra är att jämställdhet är att balansera olikheter (Wernersson 2009). En tanke som återkommer bland informanterna om jämställdhet är att alla människor ska bli behandlade på samma sätt, ha samma förutsättningar oavsett kön och inte begränsas av traditionella könsroller *”vi växer ju upp i ett samhälle som faktiskt värderar flickor respektive pojkar olika”*. Någon av informanterna säger också att man inte skall värdera det ena högre eller lägre än det andra och att jämställdhetsfrågor handlar om makt och att mannen är norm. I detta finns både en koppling till ett feministiskt perspektiv, Hirdmans genussystem i form av hierarkier och ett likhetstänkande, vilket skulle kunna vara sprunget ur ett liberalfeministiskt tänkesätt. När vi analyserar pedagogernas tankar om jämställdhet och jämför dessa med läroplanen blir det ganska tydligt att personalen är väl inlästa på de formuleringar som finns i läroplanen samt att deras definition följer det som Regeringen formulerat om jämställdhet. Pedagogerna har alltså väl införlivat sig sitt uppdrag de har på förskolan enligt förskolans läroplan. Pedagogerna kopplar tydligt motverkandet av traditionella könsroller till jämställdhet, vilket också väl sammanfaller med läroplanen. En av pedagogerna tolkar läroplanen som att den bygger på

Hirdmans teorier om genussystem, med isärhållande och hierarkier. Vi ser att dessa formuleringar i läroplanen om att motverka traditionella könsroller kan kopplas till en tanke om kön som en konstruktion.

I den åtgärdsrapport som följde upp skolans läroplan från 1994 från utbildningsdepartementet framförs att jämställdhetsarbete i förskolan skall bygga på en vetenskaplig kunskap om skillnaden mellan könen (Wernersson 2007). Delegationen för jämställdhet i förskolan framhåller dock i sin rapport att läroplanen utgår från ett genusperspektiv som menar att könsroller är konstruktioner som kan förändras i och med att genusordningen förändras (SOU 2006:75). Det här kan ses som två skilda sätt att tolka förskolans och skolans jämställdhetsuppdrag. Vi finner att informanterna främst fokuserar på jämställdhet som en konstruktion av genus.

Nordberg beskriver tre olika definitioner av jämställdhet som har förekommit inom det svenska jämställdhetsarbetet; *könsöverskridande likhet*, *könsmakt och positiv särart* (Nordberg 2005). De lagar och direktiv som styr jämställdhetsarbetet i förskola och skola betonar samtidigt två skilda definitioner av jämställdhet, att å ena sidan skall kategoriseringarna i kvinnlig och manligt brytas och å andra sidan skall hänsyn tas till att det finns skillnader mellan kvinnor och män och att dessa perspektiv skall tas tillvara. När man undersöker förskolans läroplan framgår det dock tämligen tydligt att man skall utgå från den första definitionen; *könsöverskridande likhet*, ett konstruktivistiskt perspektiv som vill motverka traditionella könsroller. Detta anser vi kräver att pedagoger är medvetna om sina egna föreställningar och hur de skapar skillnader, vilket pedagogerna på Kottens förskola visat att de är medvetna om. Pedagogerna visar också till vis del en medvetenhet om ett maktperspektiv, att skillnaderna också innebär en hierarki.

Informanterna nämner inte alls något om att jämställdhet skulle handla om att ta hänsyn till biologiska skillnader mellan könen, dock nämner de att kvinnligt och manligt ska värderas lika högt. Om man utgår från ett särartsperspektiv, enligt Mark, respekterar man olikheter mellan två kön och arbetar för att dessa skall ges samma värde, medan utjämningen av könsskillnader är den främsta strategin om man utgår från ett likhetsperspektiv (Mark 2007). Vi tycker dock inte att dessa perspektiv, med hänvisning till ovan diskussion, riktigt måste stå i motsats till varandra.

En av våra informanter nämner, ovan, att förskolan har kommit längre än skolan och uttrycker att hon tycker att det är konstigt då skolans uppdrag är det samma som förskolans i läroplanen. Vi tycker att det är mer konstigt än informanten, eftersom ett av de fynd vi har gjort genom vår forskning, är att skolan förutom sin läroplan, dessutom har paragrafer i skollagen som rör jämställdhet, medan förskolan är undantagna dessa paragrafer.

10.3.3 Strategier, teorier och metoder för jämställdhetsarbete

Vi ställde frågorna *hur arbetar du för jämställdhet mellan barnen på din förskola och hur motverkar du traditionella könsroller bland barnen* separat, eftersom vi inte visste att personalen redan utgick från denna koppling. I och med detta dök metoder för att motverka traditionella könsroller upp redan under första frågeställningen, medan de mest förtydligades under andra frågan. Vi har med anledning av detta valt att presentera en sammanställning av samtliga informanternas svar på båda frågorna under denna rubrik.

Teorier

Några av informanternas första spontana svar på vilka teorier de arbetar med, blev att de inte arbetar särskilt mycket efter någon speciell teori, men efter en stund visar det sig att samtliga informanter ändå kan beskriva teorier som de integrerat i sitt arbetssätt. *”Det gäller att bli medveten om sig själv och ta reda på var man själv står”* säger en av informanterna. De andra berättar på liknande vis att det viktigaste är att bli medveten om sina egna värderingar, sitt eget förhållningssätt och vilka förväntningar man har.

Informanterna nämner att de i första hand utgår från läroplanen samt deras egen lokala arbetsplan, där de har konkretiserat hur de skall arbeta på just Kottens förskola. En av informanterna uttrycker att *”det finns ju olika teorier, antingen att kön är medfött eller att det är miljön och det sociala som formar oss, och det är ju den tolkningen att det är miljön som formar oss som läroplanen utgår ifrån. Det är den vi följer och det kan man säga är Hirdmans teori från början. Det är så jag tolkar läroplanen”*. Informanterna berättar att man som förskollärare alltid har läroplanen att falla tillbaka på och enligt denna framgår tydligt att man skall bryta traditionella könsroller. En informant betonar detta med att *”man kan tycka vad man vill privat, men på min arbetsplats är det en del av mitt uppdrag”*.

Informanterna nämner allihop att det gått olika kurser som bland annat innehållit värderingsövningar. Tre av dem nämner en kurs de precis nyligen har gått, *Genus och likabehandling* som innefattat tre heldagar och som hölls av processhandledarna från Hållbar Jämställdhet, Lisa Andersson Tengné och Eva-Lena Johannesson.

En av informanterna nämner, på vår fråga om teorier, forskning hon har läst. Bland annat en som behandlar den fria leken samt en annan om hur man talar med flickor respektive pojkar. Till exempel handlade denna om hur många öppna eller slutna frågor man ställer till barnen. Informanten beskriver sådan forskning som att den *”gör att man vaknar upp själv”*. Informanten berättar vidare om att hon reflekterat över hur hon själv ställt frågor olika till flickor respektive pojkar. Till pojkar, menar informanten, att man oftast uttalar slutna frågor, som till exempel *”vill du ha knäckebröd”* medan man till flickor ställer mer öppna frågor som till exempel *”vad vill du ha för smörgås idag”*. Detta menar informanten påverkar barnens språkutveckling. Flickorna får i och med detta ständigt träna i att uttrycka sig på olika vis, medan pojkar aldrig riktigt får samma träning i att uttrycka sig. En annan informant nämner ett liknande exempel som också beskriver hur man uttrycker sig olika till flickor respektive pojkar. Informanten säger att *”när en pojke går i rabatten säger man bara kort - gå bort från rabatten”* i jämförelse med när en flicka gör samma sak, då uttrycker man sig mer

omständligt ”*du förstår om du går där i rabatten, då går blommorna sönder*”. Detta förklarar informanten, på samma sätt som ovan, att det tränar flickorna till ett mer nyanserat språk än det pojkarna tränas i. En annan av informanterna förklarar detta med att man nog tror att man gör barnen en tjänst, iallafall när man ger förslag till de små barnen, som ännu inte utvecklat sitt tal riktigt. Informanten föreslår här att man istället för att ge förslag, först kan börja med öppna frågor och får man inget svar, då kan man hjälpa till och föreslå, men inte förrän barnet själv har fått pröva.

Informanterna tar upp flera exempel på att vårt språk inte är jämställt. Några nämner att varje gång man till exempel ska beskriva en kvinnas yrke, så måste man lägga till den *kvinnliga* läkaren. Informanten fortsätter med att ”*skriver man bara läkare tar ju alla för givet att det är en man*”. Informanten vill med dessa exempel förtydliga att ”*är man kvinna hamnar man utanför normen*”.

Någon informant uttrycker att ”*vi behöver inte alls bli samma, det är inte det handlar om*”. Hon fortsätter med beskrivningen att genus bygger på två principer; isärhållande och hierarkier. Hon uttrycker att hon tycker det är mycket lättare att tänka på isärhållande i förskolan än att tänka på hierarkier. Informanten menar att det känns mycket svårare att arbeta med utgångsperspektiv i hierarkier. Hon menar att ett arbete med utgångspunkt från teorin om isärhållande i alla fall är lättare att börja med. Det här att vi har olika hierarkier, fortsätter informanten, och att mannen står överst, det har man med sig, men det är svårare att jobba med. Det är dock viktigt att man är medveten om det. Informanten fortsätter med att hon hoppas att man åtminstone kan börja arbeta med det ena.

Aktionsforskning

Informanterna berättar om aktionsforskning. Detta är något som enligt informanterna kommer från universitetet och något som de ständigt arbetar med på Kottens förskola. Informanterna beskriver tillvägagångssättet. De börjar med att välja ut något på avdelningen som de vill utveckla, förändra eller förbättra. Det kan handla om olika saker och kan till exempel handla om jämställdhet, men även andra saker. När man har valt ut vad man vill arbeta med kan man välja till exempel observation genom videofilmning. Informanterna berättar att de videofilmade sig själva och sedan går igenom filmmaterialet som de analyserar. Informanterna berättar om att de på så vis själva kan se hur de agerar och får därigenom möjlighet att kunna ändra på sig själva, på sitt agerande. Informanten berättar om att de började med att filma i hallen och bemötandet där. Var god se mer utförlig beskrivning nedan, under rubrik hallen.

HÅJ-handledning (från Hållbar Jämställdhet)

En av informanterna berättar om att de just nu får handledning från Hållbar Jämställdhet, så kallad HÅJ-handledning. Hon berättar att hennes avdelning nu har valt att arbeta med observation, vilket de hela tiden får handledning i. Pedagogerna har just nu valt att videofilma ute på gården. Utifrån observationsmaterialet ställde sig pedagogerna frågan om varför det bara var pojkarna som använde trehjulingarna ute på gården. De ställde sig följdfrågan om det kunde grunda sig i ett ointresse från flickornas sida? Pedagogerna gjorde efter denna

frågeställning intervjuer med samtliga barn. I intervjun framkom att även flickorna var intresserade av att använda trehjulingarna, men att de inte riktigt vågat.

Hallen

Hallen är en viktig arena som alla avdelningar på Kottens förskola har arbetat med. Hur man bemöter barnen i hallen är en diskussion som förts i huset. I hallen säger informanterna att det blir tydligt att se hur man bemöter barnen olika. När barnen kommer på morgonen försöker samtliga informanter ha förhållningssättet att bara se barnet och inte göra skillnad på olika barn på grund av utseende, som till exempel kläder, hårspännen eller tofsar. En informant uttrycker under detta tema att *”Det är så lätt att säga någon kommentar som är lite konstig. Och det gör man ju. Det gäller ju bara att bli mer och mer uppmärksam på det”*. En annan informant tar upp exempel på vad man kan säga till barnen när de kommer på morgonen, till exempel Välkommen, vilket enligt informanten är neutralt och funkar för alla. Samma informant fortsätter med att man också kan fråga *”hur känner du dig idag”* om barnet till exempel varit sjukt. Informanten betonar att *”detta bemötande måste finnas med hela tiden”*. En annan av informanterna uttrycker att *”man måste bemöta barnen som individer”*. Nästa informant uttrycker under samma tema att *”hallen är det klassiska”* och berättar om hur lätt det är säga att till exempel flickor är fina. Informanten betonar att *det säger vi absolut inte! Vi försöker att inte fokusera på utseendet alls”* och förklarar med att de inte vill att barn skall behöva känna att det skall behöva leva upp till antingen den där till exempel tuffa eller söta rollen och nämner också, som ovan informant, en del förslag på vad man kan säga som är neutralt och passar alla vid mötet i hallen, bland annat *”vad kul att du ville komma idag”*.

Bemötande och språk

En av informanterna beskriver att metoder handlar mycket om förhållningssätt och bemötande. En annan informant förklarar att hennes arbete blir enklare ju fler exempel hon har att utgå ifrån och förklarar svårigheten när man inte har ett konkret exempel att utgå ifrån, med att *”man vet att pojkar och flickor behandlas olika, men vad ska man börja titta på? Har man exempel att utgå ifrån blir det, enligt informanten, mer tydligt och lättare att se. Än att som informanten uttryckte det ”börja famla i tomma inte”* och förtydligar med att det är lättare med något konkret. Nu kan informanten till exempel välja att titta på förmaningar, se ovan det som samma informant beskrivit om blomrabatten. Hon fortsätter med att hon kan välja att reflektera över öppna och stängda frågor, se ovan exempel som en av de andra informanterna gav om knäckebröd.

Informanterna arbetar mycket med att benämna barnen med namn istället för *flickor* eller *pojkar*. En av informanterna förklarar att man ofta gör detta *”av ren lathet”* och att det går snabbare att säga flickor eller pojkar, istället för att benämna dem vid namn. Ett förslag från en av informanterna är att man istället kan välja att alltid säga *barnen*, vilket enligt informanten är mer neutralt och alltid fungerar. Några informanter nämner att det är vanligt att man säger pojkars namn fler gånger än vad man säger flickors namn.

Språket är väldigt viktigt, säger en annan av informanterna och exemplifierar med att hon brukar vända på könstraditionella uttryck och istället för att säga *"denna får mamma tvätta"* arbetar hon medvetet med att säga *"denna får pappa tvätta"* och *"mamma får laga bilen"*. Ett annat exempel som en av informanterna tar upp är att pedagoger inte behöver könsbestämma det som ett barn har ritat, vilket informanten menar att man automatiskt ofta gör. Istället för att fråga *"vad har du ritat för gubbe"* kan man fråga *"vad har du ritat för figur?"*.

Att fördela talutrymme

Talutrymme är ett annat tema/metod informanterna har med sig för att kunna upptäcka skillnader och också motverka traditionella könsroller bland barnen. Informanten berättar dock om svårigheter som kan uppstå *om man försöker lyfta flickorna* och förklarar att både flickor och pojkar protesterar då. Till exempel nämner informanten att pojkarna pratade mycket på morgonsamlingen, varför pedagogerna valde att placera en pinne vid varje barn som pratade, för att aktivt motverka det ojämnt fördelade talutrymmet. Informanten berättar om olika strategier detta inbegriper, som att till exempel inte ta ögonkontakt med de barn, i detta fall pojkarna, som avbryter. Informanten berättar dock att både flickorna och pojkarna tyckte att detta var jobbigt och menar att både flickor och pojkar tycker det är lite konstigt när pojkarna inte får ordet och när flickorna får det. Samma informant tar upp ett annat exempel när de delar upp barngruppen i flickor och pojkar då barnen får vara i discorummet. Även här reagerar både flickor och pojkar när flickorna får denna plats. *"Pojkarna står utanför när flickorna är där inne, de tycker det är märkligt"*. Men när pojkarna är där är det ingen som ifrågasätter det. Informanten menar att barnen själva motverkar att flickorna ges plats och uttrycker efter denna beskrivning att *"det är ju fruktansvärt"*.

Valstund - Aktivitetskort

Informanterna beskriver att barnen ofta faller in i mönster där de ägnar sig åt antingen vissa återkommande aktiviteter eller hela tiden håller sig till samma kompisar. En strategi för att motverka detta är valstunden, något som hela Kottens förskola använder sig av. *"Grundtanken med valstund är att bredda flickors och pojkars valmöjligheter"* säger en av informanterna. Valstunden handlar om att barnen dels ska få prova nya saker, men också att leka i andra konstellationer, än med till exempel bästisen eller den man alltid leker med i alla fall. Informanterna berättar att de utgår från tanken att barnet kanske tycker att lego verkar roligt, men att det inte riktigt vågar prova. Syftet är att barnen även efter valstunden skall våga välja det de inte innan vågat prova, då tanken är att när barnet testat en gång är det lättare att välja detta även nästa gång. Barnen får genom valstunden på så vis möjlighet att ägna sig åt aktiviteter som de annars inte hade provat på. Både barn och pedagoger ser, enligt informanterna, vissa aktiviteter som typiska för flickor respektive pojkar, vilket valstunden också har till syfte att motverka. Informanterna beskriver hur valstunden går till. Pedagogerna går efter en turlista, där bästisarna inte får komma på rad. Turlistan anger i vilken ordning barnen får dra aktivitetskort, turlistan uppdateras hela tiden så att inget barn riskerar att alltid hamna på samma plats i listan. Aktivitetskorten innehåller till exempel lek med bilar, familjelek, rita/måla eller lego. När barnet har dragit ett kort, som talar om att barnet till exempel har lego idag, blir det enklare att prova något nytt. Det barn som kommer längre ner

på listan få inte lika många aktiviteter att välja bland och finns det kanske bara lego kvar. En av informanterna säger att barnen kan säga *”oj fick jag leka med henne idag, eller honom”*.

Material/Litteratur

Material är något som informanterna tar upp som viktigt att se över och medvetet göra tillgängligt för alla. Informanterna beskriver att de jobbar mycket med materialet och menar att det är viktigt att man som pedagog är med och introducerar ett nytt material.

Några informanter nämner litteratur som ett viktigt område att gå igenom på förskolan, då man vill arbeta för jämställdhet bland barnen. En del litteratur måste helt enkelt bytas ut, det måste man tänka på enligt informanten och fortsätter med att *”man kan vända på det, på det de gör i böckerna”*. En av informanterna bekräftar att barnböcker innehåller en majoritet manliga bilder och manliga figurer och uttrycker att det är *”otroligt mycket manliga figurer istället för kvinnliga”*.

Husmodellen

En annan metod som informanterna berättar om att de använder sig av är husmodellen. Informanterna beskriver att de gör en karta eller en ritning av sin avdelning och att de sedan kan välja att till exempel antingen bara titta på flickor eller bara på pojkar. Under den fria leken bestämmer pedagogerna ett klockslag och datum då de går in och kartlägger var barnen befinner sig. De använder sig av röda prickar för flickor och blå för pojkar som de sätter in på kartan för att få en överblick över var barnen befinner sig. Kartläggningen utförs en gång per år eller termin, under en veckas tid, 2 – 3 tillfällen per dag. Husmodellen är en metod för att tydligt se hur barnen använder sig av miljöerna, hur de leker och hur de utnyttjar rum och material. Med prickarna blir det tydligt om det är mycket blått, rött eller blandat på något ställe. Pedagogerna får då fråga sig varför det ser ut på ett visst sätt. Till exempel nämner informanterna att man de får titta vad de själv befunnit sig, om det har haft betydelse för var barnen har befunnit sig. *”Det kan finnas så enkla lösningar som att jag kan sätta mig i ateljén och måla”* för att *”omplacera”* barnen eller att flytta på material. Informanten berättar att de kan komma fram till att barnen kanske inte kan få ro i ett rum och därför väljer att inte gå in där, men att de använder sig av materialet som fanns i rummet om detta flyttas. Man kan också, istället för röda och blå prickar använda sig av barnens namn. Genom detta berättar informanterna att de kan kartlägga om just ett barn bara befinner sig i till exempel soffan. En av informanterna berättar att detta är något de sedan som exempel kan använda sig av vid utvecklingssamtal med barnens föräldrar.

Projekt dockan Vio

En av informanterna har med sig en docka, som hon kallar Vio och som hon visar för oss när hon berättar om ett projekt de påbörjade i februari. *”Det är den här som vi har, som vi tycker är ganska okönad, som man inte riktigt kan bestämma könet på”*. Vio får följa med barnen över allt och informanten berättar för oss att Vio får styra lite över vad de skall göra. Barnen får säga vad de tror att Vio är, om hon är flicka eller pojke. *”Det var väldigt blandat, en del trodde kille och en del trodde tjej”*. Barnen hade enligt informanten väldigt klara föreställningar om att flickor har långt hår och pojkar kort hår. Däremot var det en del barn

som upplevde att dockan hade långt hår, medan andra istället upplevde att den hade kort hår. Informanten håller upp en bild på den docka i serien som egentligen skall föreställa flickdockan. Det enda som skiljer dockorna åt är två centimeter på hårlängden. På vår fråga berättar informanten att idén med den okönade dockan är deras alldeles egna idé. ”Vi kände att den var ganska okönad och det tyckte barnen också”. Målet med Vio är att fånga barnens intresse att upptäcka nya saker. Informanten säger också att de hade som syfte att se hur barnen bemöter när det träffar en okönad.

Analys - Strategier, teorier och metoder för jämställdhetsarbete

När vi analyserar de sammanlagda resultaten, av intervjuerna med informanterna, under detta tema ser vi att Kottens förskola har en rad olika teorier och metoder att arbeta utifrån. Informanterna nämnde initialt att de inte utgick från någon speciell teori, men vi ser genom vår analys av resultaten att samtliga informanter väl integrerat olika teoretiska tankesätt. Alla informanter har reflekterat över sitt eget agerande och hur detta skulle kunna påverka barnen. Informanterna är också allihop väl medvetna om begreppen *isärhållande* och *hierarki*.

Språket

Samtliga informanter nämner språket som ett viktigt verktyg i bemötandet med barnen. Vi ser när vi analyserar att språket är ett betydelsefullt verktyg för att isärhålla flickor och pojkar. Det *könade* språket ger sig förstås tillkänna på alla olika arenor i samhället och så även på förskolan. Man dikotomerar genom språket hela barngruppen genom att till exempel namnge ena halvan med *flickor* och andra halvan med *pojkar*. Precis som våra informanter uppgett kan en lösning vara att alltid använda sig av barnens namn när man tilltalar barnen och istället för att säga *flickor kom med här*, kan man till exempel välja att säga *Inez, Selma och Hedvig kom med här*.

Två av informanterna ger också exempel på att vårt språk i sig inte är jämställt, vilket vi behandlat en del i vår textanalys. Språkets uppbyggnad kopplar vi till Hirdmans begrepp *isärhållande*. Vissa ord ses som självklart kvinnliga medan andra ses som självklart manliga. Termen sjuksköterska syftar till exempel underförstått på en kvinna och någon manlig term för detta yrke existerar ännu inte, trots att det finns en hel del *manliga* sjuksköterskor. Precis som det exempel vår informant nämner om läkare och med utgång från vår gåta vi tar upp i vår textanalys, måste man på samma vis lägga till *kvinnlig* framför läkare, för att man inte automatiskt skall tänka sig en man när ordet läkare nämns. Dock finns det en naturlig statusskillnad i dessa båda språkliga lösningarna, vilka vi direkt kan koppla till de teoretiska begreppen över- och underordning. Att som till exempel kvinna hävda att hon är läkare ger mer status än att som man kalla sig sjuksköterska inom yrket. Att som kvinna kliva in på ett typiskt manligt område är mer statusgivande än att som man kliva in på ett typiskt kvinnligt territorium. Det som män gör tenderar alltid att tillskrivas ett högre värde. Kokerska har inte varit något särskilt glamoröst yrke, men när männen tog över yrket och kocken föddes höjdes statusen på yrket betydligt, det finns stjärnkockar idag, men det är inte särskilt ofta vi hör talas om stjärnkockerskor.

Informanterna beskriver att olika språk används till flickor respektive pojkar i form av öppna eller stängda frågor. Att vara medveten om vilket språk man använder är ett mycket viktigt verktyg i jämställdhetsarbetet bland barnen. Flickor och pojkar utvecklar därmed olika förmågor att uttrycka sig genom att de blir bemötta på skilda vis. Holms forskning visar att lärares stereotypa föreställningar om flickor respektive pojkar påverkar att lärare bemöter flickor och pojkar på olika vis, vilket i sin tur också påverkar barnens agerande (Holm i Nordberg 2008). Detta stödjer informanternas resonemang.

Bemötande och handlingsutrymme

Informanterna är väl medvetna om att de förväntningar de har på flickor respektive pojkar också direkt skapar olika handlingsutrymme för flickor respektive pojkar. Detta kan vi direkt knyta till vårt exempel med Simone från dödnicar och dårfinkar som i princip *blir* det andra förväntar sig att hon skall vara. Med bakgrund av denna berättelse om Simone och Billy, i vår inledning, som vill dansa balett, tycker vi att vi kan använda oss av Butlers tankegång om att definitionen kön leder in oss på ett felaktigt spår som kan skapa problem. Begreppet genus blir i detta sammanhang definitivt mer hållbart än begreppet kön. Om Simone själv trivs med sin nya roll och vill fortsätta vara så som omvärlden nu uppfattat henne, som pojke, skulle ett kategoriserande enbart i det sociala könet och inte det biologiska, underlätta i Simones identitetsskapande. Vi skulle förmodligen lättare acceptera att människor antar olika genus och samtidigt kunna bortse från kön. Samtidigt har kategorin kön betydelse, därför att Simones tidigare erfarenheter, det bemötande hon fått som flicka, de förväntningar andra har haft på henne och det handlingsutrymme hon haft att tillgå är präglad av det faktum att hon föddes med snippa och inte med snopp.

Detta resonemang kan kopplas till Butlers begrepp performativitet, som handlar om hur vi faktiskt *gör* kön (Butler 2007). Den okönade dockan Vio, informanterna använder sig av i sitt pedagogiska arbete, visar att barn redan i förskoleåldern har internaliserat vuxnas föreställningar om vad som är kvinnligt respektive manligt. Detta kan förstås med hjälp av social inlärningsteori (Helkama, Myllyniemi, Liebkind 2000). Någon av informanterna nämnde att barnen på deras förskola uttrycker sig i termer som *den får min pappa ta hem och tvätta* respektive *att mamma får laga bilen* till exempel, vilket enligt informanten är svårt att veta om det enbart är ett resultat av en upprepning från barnen av hur pedagogerna uttrycker sig. Vi tolkar det som att informanten tycker det är svårt att veta om barnen på riktigt kan ta del av en annan verklighet, ett nytt handlingsutrymme, genom det kompensatoriska tankesättet. Oavsett om barnen bara skulle säga denna mening för att på något vis glädja pedagogerna, genom imitation och härmnig, blir ändå denna mening, i form av språk, ett uttryck för en möjlighet att pappa faktiskt kan tvätta. Genom social inlärning bildar vi oss en tänkbar verklighet. Bronwyn Davies tar upp hur språket i sig är en av de strukturer som sätter ramarna för barns identitetsskapande (Davies 2003). Barn lär sig en social ordning genom språket, då språket inrymmer både möjligheter och begränsningar till hur man skall vara som flicka/kvinna eller pojke/man (Davies 2003). Det är genom våra handlingar, genom performativitet, som vi i vardagen *gör* kön. Personalen skapar på så vi tankar om att pappa kan tvätta och mamma kan laga bilen, vilket fortfarande idag ofta kan förstås som en alternativ verklighet för många barn.

Vi ser utifrån detta att informanterna har ett genusperspektiv i sitt dagliga arbete, vilket utvecklat glasögon för att kunna få syn på hur genus skapas. Enligt Hirdman innebär skapandet av genus samtidigt skapandet av en hierarki mellan könen, vilket enligt Hirdman innebär att detta *görande* av kön samtidigt skapar en ojämlik maktfördelning (Hirdman 2007). Genom användandet av ett genusperspektiv i jämställdhetsarbetet blir maktskillnader synliga och kan därmed motarbetas. En av informanterna berättade att hon tycker det är lättare att arbeta för att motverka ett isärhållande, medan hon upplevde det som svårare att motarbeta att mannen görs till norm. Vi ser att informanterna snuddar vid ett normkritiskt perspektiv, men att detta ännu inte riktigt internaliserats, såsom det kompensatoriska arbetssättet, vilket kan förklara att informanten tycker att ett sådant arbetssätt är svårare just nu. Ett arbete, som bygger på motverkande av isärhållande och att kompensera egenskaper, har informanterna allihop införlivat sig väl, de arbetar medvetet, vilket gör att de idag kan uppleva detta som lätt. Hirdman utgår ifrån att genussystemet reproduceras via socialisation, men även genom kulturella föreställningar och sociala strukturer (Hirdman 2007). Informanterna talar mycket om betydelsen av sitt eget agerande och således den direkta socialisationen. Men de nämner även att det material som används på förskolan har en betydelse samt arbetar genom metoder som ”Valstunden” för att alla barn ska få möjlighet att testa olika aktiviteter. Informanterna talar dock förhållandevis lite om vilket material som används på förskolan och vilken betydelse materialet i sig har för jämställdhetsarbetet.

Könsupplade grupper

En av informanterna tog upp som exempel att de ibland medvetet delar upp barnen i flick- och pojkgrupper. Detta gjorde man framförallt för att flickorna till exempel skulle våga gå in i discorummet. Det kan finnas olika anledningar till att man delar in grupper efter kön. Inom ett kompensatoriskt arbetssätt använder man sig av enkönade grupper som en metod för att kunna motverka traditionella könsroller. Det sättet som informanterna använder sig av tolkar vi snarare som att de gör för att kunna fördela utrymme rättvist mellan flickor och pojkar. Det kan dock finnas risker i att dela in barnen i sådana grupper eftersom man istället riskerar att förstärka isärhållandet mellan könen.

Här är det relevant att lyfta in Butlers teori i att det blir problematiskt att betrakta begreppen ”kvinna” och ”man” som två fasta kategorier, som medför olika egenskaper och positioner i samhället (Butler 2007). Detta antagande hindrar oss nämligen från att se andra möjliga sätt att vara på eller bygga vår identitet på. De fasta kategorierna blir i sig ett hinder till förändring. Som exempel kan man tänka sig att om pedagogerna delar in barnen i grupper, efter kön, kan detta automatiskt leda till att pedagogerna upprätthåller skillnader mellan flickor och pojkar och ger på så vis istället denna indelning i två kön legitimitet. Man riskerar att inte ta hänsyn till variationer inom gruppen flickor respektive pojkar, genom att till exempel utgå ifrån att alla flickor är underordnade pojkar. Men att å andra sidan bortse från kategorin kön kan dock tänkas leda till ett osynliggörande av strukturer som trots allt innebär att en kategori människor – flickor eller kvinnor underordnas en annan – pojkar eller män, strukturer som genom att vi tilldelats ett visst kön faktiskt gett oss olika erfarenheter. Exemplet med discorummet tydliggör denna ”paradox” då flickorna riskerar att inte få samma utrymme som pojkarna om inte hänsyn tas till kön, det blir alltså nödvändigt att göra en

skillnad mellan flickor och pojkar och bemöta dessa på olika sätt för att de ska få samma möjligheter. Samtidigt innebär detta att en skillnad görs mellan gruppen flickor respektive pojkar, och man ger på så sätt detta särskiljande utifrån kön legitimitet.

Vår tolkning är att Butler även ser kön, inte bara genus, som en konstruktion, det vill säga att kön också påverkas av samhälle och kultur. Vi människor har en strävan efter att dela in människor i klart åtskilda kategorier, där vi har låtit kön göras till en primär och grundläggande sådan kategorisering. Detta kan grundas i att människor har ett stort behov av att skapa ordning i ett, som Eriksson ovan beskrivit det som, förvirrat kaos (Eriksson 1998). Vi tycker att det som Butler säger kan användas till att ifrågasätta våra föreställningar till att det endast finns två kön med skilda egenskaper samt att vara kritisk till att kön oreflekterat görs till ett grundläggande fenomen för att kategorisera människor. Vi anser dock att det fyller en funktion att prata om kategorin kön och att samtidigt göra en skillnad mellan kön och genus eftersom kön idag har betydelse och påverkar människors handlingsutrymme.

Ett av målen för jämställdhetsarbete som våra informanter har är att inte göra någon skillnad på flickor och pojkar, utan att bemöta alla barn som lika och som individer, som någon uttryckte. De är samtidigt medvetna att för att bemöta alla som individer krävs det dock att man samtidigt inte är könsblind, det vill säga att man åtminstone måste ha en arbetsteori i huvudet som utgår från en uppdelning. Detta eftersom barnen trots allt har med sig olika erfarenheter av bemötande från omgivningen på grund av att de har olika kön, enligt ovan beskrivet, samt att personalen, med det de har med sig, ofrånkomligen har olika förväntningar på och föreställningar om de olika könen. Svaleryd (2002) betonar att indelningen av barn i olika grupper inte är en metod i sig, utan att man måste vara medveten om varför man delar in i olika grupper. Delegationen för jämställdhet i förskolan (2006:75:75) kommer fram till att ett individperspektiv ofta leder till ett *könsblint* förhållningssätt, då personalen trots allt har olika förväntningar på flickor och pojkar. Det är alltså inte tillräckligt att hävda att man har ett individperspektiv för att bemöta alla barn lika, om man inte samtidigt har en medvetenhet om genussystemet. Innebörden av ett individperspektiv kan aldrig anses vara könsneutral. Det finns enligt Alvesson/Due Billing en fara i att inte ta hänsyn till kön, men även i att vara könsöverkänslig. Ger vi könsskillnaderna för stor betydelse riskerar vi att reproducera dem, ger vi dem tvärt om för liten betydelse riskerar vi istället att reproducera ett ojämnt samhälle (Alvesson/Due Billing 2007).

Fördelat talutrymme

När det gäller den metod som informanterna nämner om fördelat talutrymme, där enligt informanterna både flickor och pojkar upplevs obekväma vill vi knyta an till Berges begrepp *normalisering*, som vi tagit upp under tidigare forskning. Berge beskriver att både barn och pedagoger på ett omedvetet plan, trots ett egentligen medvetet arbets-/förhållningssätt på skolan, kan sträva efter att återskapa inrotade handlingsmönster och att när detta sker, leder det till att de outtalade normer som skiljer flickor och pojkar åt plötsligt blir väl synliga. Berge har i sin forskning funnit ett område som väcker extra stort motstånd, nämligen det att flickor tar sig stort utrymme och kräver uppmärksamhet, och motstånd till att pojkar inte gör det. Berge menar att pedagoger trots ett mycket medvetet arbete för att motverka traditionella

könsmönster faktiskt ofta kan falla tillbaka i ett gammalt och könsstereotypt tänkande (Myndigheten för skolutveckling 2003). Kan det vara så att informanterna, trots deras gedigna kunskap, hamnar mitt i fällan under talstunden. Omedvetet förväntar de sig kanske trots allt ett annat beteende från pojkarna i jämförelse med flickorna, vilket direkt inbegriper på barnens handlingsutrymme under talstunden. Att informanterna skulle kunna falla tillbaka i ett sådant könsstereotypt tänkande eller agerande är naturligtvis något våra informanter är väl medvetna om att vi alla kan göra. För det gäller ju, precis som en av informanterna uttryckte det, att ständigt vara på sin vakt och att det är så lätt att falla tillbaka. Men kanske skulle talstunden faktiskt kunna bli en spännande observationsarena med filmkamera precis som hallen.

Ett tydligt exempel som visar på att man omedvetet bemöter flickor och pojkar på olika vis är de observationer som informanterna gjort i samband med filmande i hallen på förskolan. I denna situation blir de flesta pedagoger ganska överraskade, även de som arbetar aktivt med jämställdhetsfrågor. De bemöter nämligen oftast flickor och pojkar på helt skilda vis. Denna observationsövning visar på att det är en ansträngning att förhålla sig neutral till alla barn i bemötandet. Ansträngningen kräver koncentration, att man hela tiden bär med sig ett medvetet förhållningssätt. Detta förhållningsätt är lätt att tappa i till exempel stressade situationer och det visar sig att man då lätt faller tillbaka i gamla invanda sätt att bemöta. En av informanterna uttrycker under detta tema att *”det är man själv som är den största utmaningen, att komma ihåg sig i alla stressade situationer, man får inte tro att det går av sig själv”*.

10.3.4 Svårigheter och motstånd

Vi frågade våra informanter om de upplever att det är någon skillnad i att utmana flickors respektive pojkars könsroll? Vi ställde även frågan om vad personalen tycker är svårast i jämställdhetsarbetet. Upplever de att det finns hinder?

En av informanterna berättar att barnen på hennes avdelning består i en grupp på tolv flickor och fem pojkar och menar att *”då blir det väldigt lätt att pojkarna hakar på det som flickorna gör, leker familjelekar och använder klackskor och klänningar”* och fortsätter med *”hela vår avdelning är familjelek och alla klampar runt i klackskor”*. Informanten säger att hon inte kan veta vad det är som gör detta, men att det nog har betydelse att det är just tolv flickor och endast fem pojkar och att pojkarna därmed går med på *”tjejernas premisser”*.

En annan informant säger under samma frågeställning att *”i och med att mannen är norm är det kanske lättare, jo det har alltid varit så, att det känns mer positivt att man pushar en tjej att bli mer killig, än att pusha en kille att bli mer tjejig, både av föräldrar och kanske så... och fyller i med att; ”Det känns mer naturligt att pusha på en tjej att stå på sig, än att pusha på att en kille ska få vara ledsen och visa sin känslighet. Just för att det kvinnliga ses som en svaghet och man kan ju inte gå och vara ledsen hela tiden. Det finns väl någonstans där bak att man ser det manliga som mer positivt, fast man inte egentligen vill det”*. En annan informant säger att *”det är lättare med flickor säger en informant och uttrycker också att det är lättare med flickföräldrar. ”Flickorna gör en större vinst än vad pojkarna gör. Det är svårt*

att övertyga föräldrarna om detta. Det kan vara lite känsligt”. En informant tar upp ”problemet” med att barnen tillsammans motverkar att flickorna lyfts fram och pojkarna hålls tillbaka, vilket vi analyserat ovan.

En av informanterna säger på samma fråga att hon inte tycker det är någon skillnad när det gäller att utmana könsroller hos flickor respektive flickor. *”Nej jag tycker inte det, man jobbar med individer”*. Medan en annan säger att *”det är lättare gentemot flickor, flickorna gör en större vinst”* men förklarar samtidigt att pojkarna vinner ett rikare språk och att kunna uttrycka sina känslor. Av personalens erfarenheter framgår det att det idag oftast är lättare för mammor än för pappor att acceptera ett överskridande av pojkarnas könsroller. *”Det är svårt att bryta mot manliga normer och föräldrar kan också bli oroliga för att pojkarna skall tas ifrån något, att de förlorar i jämställdhetsarbetet”*. Normkritiskt, säger en av informanterna, att det är svårare att arbeta med och förklarar att det är mer svårt att ta på. *”Det är inte alls lika konkret”*.

På frågan om vad som är svårast i jämställdhetsarbetet säger en av informanterna att *”det är man själv som är den största utmaningen, att komma ihåg sig i alla stressade situationer, man får inte tro att det går av sig själv”*. Till exempel nämner informanten stressade situationer som kan uppstå i hallen och där hon måste tänka *”vem hjälper jag mest, vad har jag för förväntningar – vem förväntar jag mig behöver hjälp”*. Det är viktigt menar informanten att även komma ihåg det där, vem hon hjälper och hur hon gör. *”Man gör lite som man brukar. Det sitter i ryggraden”*. En annan informant säger att *”man har med sig sina egna värderingar och det är svårt att bryta dessa”* och fortsätter med *”man har en egen bild med sig från när man själv var liten”*. Informanten förklarar att man själv är uppvuxen på ett visst sätt och att det kan vara svårt att bryta det. *”Man är ju på ett speciellt sätt när man jobbar. Det kan vara svårt att skilja att man har en viss bild med sig från sin egen uppväxt och att bryta det”*.

Tillbaka till temat hallen, en av informanterna berättar att *”vissa saker känns helt fel att säga idag”* och berättar om *”svårigheten”* när hon möter barn i hallen, med det förhållningssätt hon har idag, och ett barn till exempel gärna vill visa sin nya tröja. Hon väljer, trots barnens angelägenhet att få en kommentar om sin tröja att bemöta barnet med ett neutralt uttryck som *”hej, vad roligt att du kom idag”*. Informanten berättar att det då kan bli så att föräldern till slut griper in med att tala om att barnet har en ny tröja på sig. Informanten säger att det på något vis känns helt fel när hon fortfarande vill bemöta utan att kommentera tröjan, men att hon fortsätter utan kommentarer i alla fall. Informanten fortsätter med att det brukar bli en *omställning* när hon möter nya föräldrar.

Analys - Svårigheter och motstånd

Informanterna är alla eniga om att den största utmaningen är sig själva, vilket citatet här får illustrera *”det kan vara svårt att skilja att man har en viss bild med sig från sin egen uppväxt och att bryta det”*. På frågan om det är någon skillnad i att utmana flickors eller pojkars könsroller nämner en av informanterna att det kan vara lättare att övertyga flickföräldrar eftersom det finns en uppfattning om att flickor skulle göra en större vinst i ett jämställdhetsarbete där man motverkar traditionella könsroller. Det är svårt att bryta mot

manliga normer, då föräldrarna kan bli oroliga över att pojkarna skall tas ifrån något. Nordberg tar upp att pojkar har ett mindre handlingsutrymme, eftersom den manliga normen är något vi strävar efter och att flickor idag har ett något större handlingsutrymme att skapa sin identitet på, då de mer accepterat får ta del av det som anses pojkigt (Nordberg i Nordberg 2005). Just detta uttrycker ovan informant i samband med att flickorna är fler på deras avdelning och pojkarna därmed fått ”gå med på flickornas premisser”. Eftersom det feminina skulle kunna uppfattas som det hotande mot den rådande normen blir klackskorna symbol för något avvikande och som flickornas premisser. På en avdelning med fler pojkar istället och där klackskorna kanske inte skulle fått samma genomslag som framträdande attribut i leken, kanske leken med till exempel lego, i motsats inte ifrågasättas som att flickorna därmed gått med på pojkarna premisser, vilket direkt härleder till pojkarnas lilla handlingsutrymme, för att kunna agera pojkar, i förhållande till flickornas. När pojkarna antar flickattribut i leksaksvärlden anses dessa som ett avvikande. Det blir tydligt att flickorna har ett mer ”mänskligt” utrymme för identitetsskapande och pojkarna ett mer pojkigt utrymme. Detta kan förklaras av den rådande könsordningen och den manliga normen som regerande. Den manliga normen är något flickorna vinner på att ta del av, i motsats till den förlorade status och makt pojkarna direkt tvingas avstå ifrån när de gränsöverskrider och testar saker på kvinnligt territorium. Det blir på så vis en fara, som vi kom fram till i vår textanalys, att om man utgår från en manlig norm i arbetet för att motverka traditionella könsmonster, endast kommer att fokusera på att utmana ”kvinnliga egenskaper”.

Delegationen för jämställdhet i förskolan (SOU:2006:75) har konstaterat att det väcker mer motstånd att uppmuntra pojkar att ägna sig åt ”flickaktiviteter” och att det finns en rädsla för att pojkarna då skall bli homosexuella. En pojke som ägnar sig åt flickiga aktiviteter bryter inte bara mot isärhållandet och den manliga överordningens principer utan även mot den heterosexuella normen. Detta knyter direkt an även till Butlers begrepp *den heterosexuella matrisen*, enligt vilken konstruktionen av genus är sammanlänkad med konstruktionen av sexualitet (Ambjörnsson 2006). Så som vårt samhälle ser ut idag med en starkt uttalad manlig norm och där heterosexualiteten är det som anses som det naturliga, självklara och normala blir till exempel andra former av sexualitet, eller ett ”feminint” sätt att vara på, direkt avvikande och onormalt och det som räknas som feminint ses som underlägset. Man kan tolka det som att det ganska naturligt finns en rädsla för att förlora den makt och status som det då obönhörligen innebär att avvika från denna norm. Att få definieras som en riktig pojke eller man överskuggar därmed de vinster pojkarna skulle göra genom att anta ett feminint handlingsutrymme. Precis som att brytandet av ett isärhållande väcker rädslor för vad som skulle kunna hända om alla skulle bli ”samma”. Det finns en stark och utpräglad rädsla att frångå genusordningen och den heterosexuella ordningen.

Heteronormativitet/hierarki på förskolan

Heterosexualitet och hierarki upprätthålls och normaliseras i förskolan genom sagor och sånglekar som bygger på en heteronormativ föreställning. Ett tydligt exempel är sången ”Bonden tar en fru, bonden tar en fru, hejhopp trallalala och bonden tar en fru och frun hon tar ett barn... osv) som är ett bra exempel på hur det i vår kultur finns en inbyggd heteronormativ föreställning. Sången tydliggör också uttryckligen en hierarkisk indelning, där mannen är den

som befinner sig i toppen av hierarkin, sedan följer kvinna (som bonden tar), barn, hund och slutligen katt. Pedagoger som använder sig av liknande sånger eller lekar har förmodligen inte syftet att vidareföra denna hierarki/heteronormativitet till barnen i förskolan, men många av de sagor och sånger som idag används vidareför trots allt dessa föreställningar och normer, säkerligen på ett helt omedvetet plan. Oavsett om man aktivt reflekterar över frågor som dessa krävs en totalsanering vad gäller allt från litteratur, undervisningsmaterial, sånger och lekar på förskolan, för att undvika att reproducera dessa normer. Nordberg (2005) tar som exempel att heteronormativiteten genomsyrar förskoleverksamheten i barns mamma-pappa-barn-lekar och pusslekar, där det förväntas finnas en attraktion mellan flickor och pojkar. Vi vuxna tenderar att tolka barns lekar till mamma-pappa-barn, även om barnen till exempel leker mamma-mamma-barn och den underförstådda attraktionen finns hela tiden närvarande i våra förväntningar. Det blir tydligt när vi tycker det är "så sött" att flickor och pojkar leker tillsammans och utgår från att de är ett litet kärlekspar som kanske skall gifta sig en dag.

En av informanterna menar att pojkar, i ett jämställdhetsarbete, vinner ett rikare språk och en förmåga att uttrycka känslor. Den kompensatoriska pedagogiken utgår ifrån att pojkar traditionellt främst får möjlighet att utveckla självständighet, medan flickor främst utvecklar samhörighet. Målet med kompensatorisk pedagogik är att flickor och pojkar skall få möjlighet att utveckla de egenskaper de annars så ofta går miste om. Ett exempel på hur kompensatorisk pedagogik kan fungera tas upp i SOU:2006:75. Där beskrivs hur personalen på Tittmyran och Björntomtens förskola ville motverka att flickorna fungerade som hjälpfröknar till pojkarna under måltiderna och därför lät flickorna och pojkarna äta vid olika bord. Detta ledde till att flickorna vågade ta för sig mer, medan pojkarna fick möjligheten att utvecklas sitt språk och möjligheten att se andras behov. En av informanterna tar som exempel att man ställer frågor på olika sätt till flickor och pojkar och menar att man oftast ställer öppna frågor till flickorna och stängda till pojkarna. Man hjälper enligt informanterna pojkarna mer än flickorna, genom att till exempel ge direkta förslag till pojkarna, istället för att ställa en öppen fråga. Detta stjälpjer pojkarnas språkliga utveckling.

10.3.5 Hur tror informanterna att ett aktivt jämställdhetsarbete kan påverka på sikt?

Informanterna hoppas på att deras arbete på sikt kommer att påverka till förbättrad jämställdhet i samhället. Men samtidigt säger en av informanterna att *"det är så lätt att det blir som en droppe i havet"* och att det är lätt att tänka att *"sedan när de kommer upp i skolan jobbar de inte med det ändå"*. Samtidigt säger informanten att man inte kan tänka så, eftersom, säger hon *"då händer det ju ingenting"*. Samma informant fortsätter med att *"men just för att hela samhället är präglad av att mannen är normen... man undrar hur mycket man kan påverka"*. Informanterna menar att det är svårt att komma bort från det faktum att mannen är norm. En informant säger spontant att *"jag kan inte tänka hur det skulle vara om mannen inte var norm för samhället. Jag vet inte hur man kommer dit"*. En av de andra säger att *"men att kvinnan skulle vara normen, det är ju inte heller rätt. Det är en utmaning"*. En av informanterna säger att *"det hade varit roligt om barnen, när de är äldre kan säga, vi gick på en jämställd förskola"*. Samma informant fortsätter med kommentaren *"och att det även kan ge effekter hemmavid, att barnen tar med sig detta hem, till exempel "pappa, kan du*

tvätta mina smutsiga byxor?" Informanten säger att barn är ganska duktiga på att gränsöverskrida, att de är bättre på det än vad vi vuxna är. Informanterna säger under detta tema att de också hoppas på att barnen i framtiden kommer våga göra det de själva tycker är roligt och inte bara välja det som är könsstereotyp. En annan informant exemplifierar med en berättelse om en pojke, där hon tycker att de har uppnått ett mål med arbetet på förskolan. Pojken önskade att få ha en katt på sin tröja. När han hade fått en sådan och kom till förskolan, var det första han fick höra att det är en *tjejtröja*. Pojken hade då snabbt svarat att *"nej, det är en kattröja"*. Informanten fortsätter efter berättelsen *"att barnen kan komma dit, att de åtminstone blir så starka. Det är det första steget, att ge dem det"*.

På frågan om personalen kan se några resultat av sitt arbete idag säger en informant att *"innan reflekterade man inte, men nu ser man att det händer saker i barngruppen"*. Nästa informant säger att det är svårt att mäta resultat och fortsätter med att *"en del som kommer till en genusförskola tror att man direkt ska kunna se något, men det är inte riktigt så"*. Informanten säger dock att man har kunnat konstatera att barngrupperna har blivit lugnare. Man har också kunnat se att barn leker mer över gränserna, det är inte så tydligt uppdelat i flick- eller pojkgrupper längre, utan alla leker med varandra. Informanten säger också att barnen vågar pröva sådant de inte tidigare har gjort, vilket innebär att de har fått ett breddat lekval.

En annan informant säger på samma fråga; *Resultat? Alla är nog inte medvetna om det, det är inte alltid man har valmöjlighet. Barnen kanske säger sådant man vill höra, det kanske inte bara kommer spontant så. Vi kan inte mäta eller veta, är det för att vi säger så eller säger de det spontant??* Informanten hoppar tillbaka till exemplet med att vända på det man säger till barnen. *"Åh då får pappa tvätta den"* och menar att barnen visserligen säger så, men att hon inte kan veta om de bara upprepar det pedagogerna säger. Informanten säger att hon hoppas att det är ett resultat av deras arbete, till exempel att det är okej att säga *"jag vill ha den rosa muggen"* oavsett kön.

Ett resultat informanterna dock tror kommer att visa sig är att pojkarna kommer att utveckla ett rikare språk och att kunna uttrycka sina känslor på ett annat sätt. Att pojkarna ska bli lite friare och att de mer skall kunna göra det de vill. Resultat kommer att visa på ökade möjligheter och som någon informant uttryckte det *"att öppna så många dörrar som möjligt"*.

Analys - Hur tror informanterna att ett aktivt jämställdhetsarbete kan påverka på sikt?

Naturligtvis är det svårt, för att inte säga omöjligt att sja något om framtiden, men det finns trots allt synliga resultat av informanternas arbete i barngruppen idag, de kan, även om det inte blir synligt för en utomstående att upptäcka detta direkt, nämna ett flertal resultat trots allt. Kanske är det så att inte vem som helst kan upptäcka något *"annorlunda"* mot andra skolor, om de inte har genusglasögon på sig. Men för en som har det och är väl insatt i sådana arbetsmetoder och själv reflekterat över bemötande skulle nog se skillnader och i och med detta mer observant lägga märke till faktiska resultat. Till exempel skulle man kunna upptäcka att pojkarna faktiskt har fått en möjlighet att bredda sitt handlingsutrymme något. Detta genom att de inte socialt *bestraffas* eller tillrättavisas om de till exempel har en vilja att ha

rosa, ha kattröjor eller använda klackskor. Utifrån social inlärningsteori upprepar barnen som sagt inte bara det pedagogerna gör och säger, utan kan samtidigt utveckla sin verklighet och se möjligheter till att vara på andra alternativa sätt. Detta hade inte varit möjliga utan det arbete informanterna kämpar hårt för på sin förskola. En av informanterna berättade att barn ofta är mer gränsöverskridande, vilket man skulle kunna tolka som att barns handlingsutrymme faktiskt är formbart. De försöker hitta sin identitet genom de möjligheter vi vuxna ger dem, på Kottens förskola är dessa möjligheter utvidgade.

Att personalen sakta, men säkert också införlivar sig ett normkritiskt perspektiv skulle kunna tänkas leda till att även pojkars könsroller kommer att utmanas, på samma vis som flickornas med en mer självklarhet har kunnat göras. Dessa fynd skulle logiskt sätt kunna tänkas påverka jämställdhet på sikt, om skolan sedan tar sitt ansvar och tar vid det hårda arbete förskolan grundmålade med. Ett resultat är pojken med kattröjan. Han berördes inte av "glåporden" att det var en flicktröja.

10.3.6 Vad krävs för att kunna arbeta med jämställdhet på förskolan?

Vi frågade informanterna om vilka tankar de har när de ser tillbaka på sitt arbete, hur det var innan de började arbeta med jämställdhet. Även om informanterna arbetar aktivt med ett jämställdhetsarbete idag, anser de att de fortfarande har massor kvar, även om de kan titta tillbaka och finna att de idag har ett helt annat förhållningssätt, där de reflekterar och är mycket mer medvetna. En informant säger att *"man kan fortfarande tänka att man gör konstiga saker. Man är inte alls framme på långa vägar. Men innan tänkte jag inte alls"*. En annan informant säger att *"man blir mer och mer medveten om sitt sätt, om sitt förhållningssätt, om språk, om sina förväntningar på flickor och pojkar"*. Informanten fortsätter med att kroppsspråk till exempel är något hon tänker på mer nu.

Informanterna säger allihop att teori är ett första steg, sedan kommer metod. Det *"inte går att börja arbeta med någon slags vardagskunskap om jämställdhet"* eller trevande försöka sig på en metod att arbeta med i barngruppen om man inte har en god teoretisk bas att utgå ifrån. Det allra första man måste börja med, om man vill arbeta aktivt för jämställdhet bland barnen på förskolan, är enligt informanterna, att börja med sig själv. Att reflektera över vad man själv har med sig från den egna barndomen och livet i övrigt. Utan en teoretisk grund att utgå ifrån kan man inte på riktigt arbeta för jämställdhet. En informant säger att *"man kan inte arbeta med genus om man inte har kunskap som grund"* och en annan säger att *"man kan liksom inte bara gå på attityder"*. En tredje informant säger att *"det finns en del i läroplanen som man måste jobba med, men som man kanske inte är medveten om"* och fortsätter med att *"om man tror att man jobbar jämställt så reflekterar man inte. Jag måste tänka vad jämställdhet är för mig"*. En av informanterna beskriver att arbetet i Torslanda till en början var ganska oreflekterat och att man då *importerade metoder* utan att ha den teoretiska bakgrundskunskapen och beskriver detta som en *fälla* de själva gick i från början. Informanten beskriver detta med att *"Vi tyckte vi var jätteduktiga när vi körde metoderna"* och fortsätter med att *"vi köpte metoderna de hade i Gävle, men vi visste inte själva egentligen vad vi gjorde"*. Samma informant säger vid denna frågeställning *"börja med teori, teori, de flesta vill ju ha metoder, metoder"* och tipsar om *Lilla Genushäftet* av Maria Hedlin,

som finns att ladda ner från nätet. Informanten förklarar att *”man måste veta vad det är som gör att jag agerar på ett visst vis. Man måste veta om normerna för att kunna se dem”*.

Idag har arbetet däremot hunnit utvecklas på Kottens förskola, då de insett behovet av att börja med reflektion och teoretisk kunskap. Informanterna tar upp att det är viktigt att pedagogerna får möjlighet att prata tillsammans, att varva samtal tillsammans med teori. En av informanterna säger att *”det är svårt att vara ensam, även om man har intresset. Om det ska bli något mer så måste det vara fler intresserade”*. En annan informant som också poängterar hur viktigt det är att man hela tiden pratar med varandra och påminner varandra, tar samtidigt upp svårigheten med att veta hur mycket *”man kan gå på varandra”*. Samma informant säger att *”man kanske istället får försöka lyfta sig själv som ett dåligt exempel”*. En annan av informanterna säger att det är viktigt att alla i arbetslaget är öppna emot varandra. En informant säger att det är bra att börja med att läsa och sedan börja fundera lite själv över olika situationer. En annan informant nämner att olika forskningsrapporter är bra att ta del av. En informant uttrycker under denna frågeställning att ett bra verktyg att börja med är att observera sig själv och att det ofta är först då man blir medveten om hur man gör och vad man säger.

Något som några av informanterna också beskriver som viktigt i ett jämställdhetsarbete är att ledningen måste vara intresserad av och tycka att jämställdhetsarbete är viktigt. Det är viktigt att ha en rektor som ger tid och möjlighet att kunna diskutera i arbetslaget. *”Rektorn måste vara med på noterna, det är svårt att dra lasset själva”*. På Kottens förskola har man till exempel var tredje månad, något informanterna kallar för pedagogisk måndag, där pedagogerna har möjlighet att ta upp jämställdhetsfrågor.

Värderingsövningar är något informanterna också nämner som något som är bra att börja med. De säger att det är viktigt att titta på sina egna värderingar och tankar. En informant uttrycker i samband med detta att *”man måste börja med sig själv... alltså bli medveten om sig själv, om vad man själv har med sig och vad som präglar ens eget förhållningssätt. Fråga sig vad jämställdhet är för en själv, var man står själv.”*

Samtliga informanter nämner att det är bra att gå någon kurs och att det då, enligt ovan, är viktigt att alla i arbetslaget gör det. En informant säger att *”det är oerhört viktigt att så många som möjlighet på arbetsplatsen har gått kursen, ja det är en förutsättning”*.

Informanterna rekommenderar allihop *Lilla Genushäftet* som de har läst och tycker är bra att börja med. Häftet presenterar, enligt informanterna, olika teoretiker och teorier och består av en ganska komprimerad text, där man som läsare snabbt får en introduktion i jämställdhetsfrågor. Informanterna nämner i samband med detta teoretiska begrepp som *isärhållande* och *hierarki* som man kan arbeta med. En annan informant berättar att hon strategiskt brukar plocka fram *Lilla genushäftet* till vikarier som kommer till Kottens förskola.

Valstunden är en metod som informanterna beskriver som *”jättebra”* och som de försöker sprida. En informant säger att *”även om vi startade med det som ett jämställdhetsarbete så*

har det också många andra fördelar". Även aktionsforskning är en bra sak att ta till i ett jämställdhetsarbete om man vill titta på och förändra olika saker. Likaså är barnlitteraturen oerhört viktig att gå igenom. En bra sak att börja med, enligt informanterna, är att titta på och fundera över vem eller vilka som framställs som hjältar i böckerna.

Analys - Vad krävs för att kunna arbeta med jämställdhet på förskolan?

Att börja med teoretisk kunskap och självreflektion är de absolut viktigaste och främsta komponenterna till att överhuvudtaget kunna börja arbeta med jämställdhetsfrågor bland barnen på förskolan. Informanterna menar att man ofta vill ha en metod att arbeta med, men att det är fel ände att börja i. Man måste först läsa teori för att kunna tillgodogöra sig metoder. Som exempel nämner informanterna hur de från början kopierade Gävleprojektets metoder, som de försökte arbeta efter, men insåg efter ett tag att de egentligen inte riktigt var medvetna om vad de då gjorde. Delegationen för jämställdhet i förskolan tar upp i sin rapport att den främsta orsaken till att förskolor idag inte når de mål som är uppställda inom jämställdhetsuppdraget, är att det saknas kunskap i förskolan. Delegationen beskriver att det krävs kunskap för att kunna arbeta utifrån ett genusperspektiv och att ett arbete med jämställdhetsfrågor inom förskolan inte är en fråga om värderingar utan om kunskap (SOU:2006:75). Detta stämmer väl överens med informanternas berättelse om den fälla de själva gick i från början samt hur viktigt det är att börja läsa och skaffa sig teoretiska utgångspunkt, att införliva sig, innan man utvecklar metoder för ett jämställdhetsarbete på förskolan. Man måste alltså ha kunskap för att kunna använda sig av metoder på ett adekvat sätt.

På frågan om metoder tar våra informanter upp bemötande och språk som centrala verktyg, vilka gör det nödvändigt att reflektera över sitt eget förhållningssätt och egna värderingar. Mot bakgrund av Butlers begrepp att "göra kön" samt Hirdmans teori om genussystemet, vilka båda beskriver hur kön/genus är något som görs och reproduceras genom våra dagliga handlingar och i socialisationen mellan oss människor (Butler 2007 + Hirdman 2007), kan man hävda att ett jämställdhetsarbete enligt läroplanens formuleringar inte är möjligt utan reflektion över sitt eget agerande som pedagog. I ett jämställdhetsarbete är det också oerhört viktigt att samtliga anställda på arbetsplatsen samt ledningen för denna har en vilja att arbeta för jämställdhet. Det är viktigt att man inom personalgruppen får möjlighet att diskutera det man har läst samt att kunna påminna varandra, till exempel i stressade situationer och att man får möjlighet till diskussioner och reflektion kring jämställdhetsarbetet. I och med detta måste chefen på arbetsplatsen vara väl insatt i ett jämställdhetsarbete då hon måste kunna hjälpa personalen att avsätta tid för sådana diskussioner och till exempel värderingsövningar. Om bara en har kunskap och försöker arbeta för jämställdhet bland barnen går denna kunskap snart förlorad i ett arbetsklimat som ännu inte är utvecklat för dessa frågor. Gör alla andra tvärt emot den som arbetar för jämställdhetsarbete blir arbetet trögrörigt och jämställdhetsarbetarens rörelser mycket små i det stora hela. I Torslanda, där vår förskola är belägen, har arbetet med jämställdhetsfrågor inom förskolan, efter hand har blivit en fråga som politikerna har stöttat, genom att göra jämställdhet till ett av målen för verksamheterna i stadsdelen. Detta har naturligtvis öppnat upp för ett utvidgat jämställdhetsarbete.

---

11. Resultat och Analys av vår kvantitativa undersökning

i form av enkäter till Göteborgs centrala förskolor

Vi inleder presentationen av vår kvantitativa undersökning med en sammanställning av vår efterforskning om vilka jämställdhetsprojekt som finns inom förskolan i Göteborg.

Därefter följer resultat och analys av den enkätundersökning vi genomfört.

11.1 Jämställdhetsintegrering i Göteborg

Våga bryta mönstret är ett projekt som genomfördes på skolor och förskolor i Västra Götaland mellan åren 2001 och 2003. Initiativet till projektet togs av GR, som ingår i Göteborgsregionens kommunalförbund och arbetar med fortbildning samt samarbetade med JämO. Syftet med projektet var att personalen inom förskola och skola skulle få ökad kunskap om jämställdhet, samt metoder för att utveckla sitt jämställdhetsarbete och bryta traditionella könsmonster. Deltagarna i projektet fick utbildning i genuskunskap samt i metoder för att kartlägga och förändra förhållanden i barngruppen. I projektet testade man en ny kartläggningsmetod som går under namnet "Husmodellen", och som används för att kunna analysera flickors och pojkars miljö ur ett jämställdhetsperspektiv (SOU2006:75).

Inger Rydström, planeringsledare på stadskansliets jämställdhets- och mångfaldsenhet startade projektet Jämt i Göteborg – förskolor. Där deltog pedagoger från tolv stadsdelar. När Rydström funderade på hur hon skulle gå vidare i arbetet valde hon att satsa på fördjupning, vilket resulterade i Jämt i Torslanda och Tynnered.

Under våren 2004 och hösten 2006 deltog sammanlagt 76 chefer och nyckelpersoner inom stadsdelsförvaltningarna Tynnered och Torslanda i jämställdhetsutbildningen som då pågick. Torslanda och Tynnered arbetade vid det laget redan aktivt för att förbättra jämställdheten inom förskola och skola. Idén med Jämt var att utbilda chefer inom alla delar av förvaltning, förskola och skola, både för att ge dem utbildning i jämställdhet, men också för att hitta framgångsrika sätt att utveckla jämställdhetsarbetet inom hela Göteborgs Stad (Hemsidan Vårt Göteborg 100325, artikel från 2008 och Rapport Möt mig 2009).

Vi har förgäves sökt sakkunnig i jämställdhetsfrågor i Göteborg, dit alla vägar ledde, för svar om det idag finns något övergripande jämställdhetsprojekt för Göteborgs förskolor som till exempel inneburit att pedagoger fått utbildning i jämställdhetsfrågor. Sakkunnig Lillemor Dahlgren hade dock precis, vid inledningen av vår studie, tagit tjänstledigt året ut och har inte fått någon ersättare. Den person som arbetat närmast henne försökte svara på våra frågor, men var inte särskilt insatt. Hon gav oss dock informationen att det i samband med den ekonomiska krisen hösten 2008 drogs in mycket av de satsningar Göteborg påbörjat inom jämställdhetsintegrering. Vad hon vet idag finns inget samlat grepp över hela Göteborg, utan det är upp till varje stadsdel att ansöka om pengar, vilket innebär att det måste finnas ett intresse från förskola eller politiker att delta i sådana projekt enligt ovan.

Jämställdhetsperspektivet skall genomsyra verksamheterna i SDN Majorna

Då sakkunnig i jämställdhetsfrågor är tjänstledig, enligt ovan, och inte blivit ersatt av någon har vi haft något begränsade möjligheter att ta reda på olika satsningar i Göteborg. Vi har enligt *Delegationen för jämställdhet i förskolan* hittat uppgifter om att dessa har delat ut pengar till sammanlagt 34 jämställdhetsprojekt inom förskolan över hela landet. Vad man kan utläsa av denna rapport har en del av dessa pengar gått till förskoleverksamheter i Göteborg. I delegationen står att Föräldrakooperativet Kulladalen, Föräldrakooperativet Murbräckan och tre förskolor på Dimvädersgatan i Göteborg har fått pengar till jämställdhetsprojekt. Vi har efter tips från Hållbar Jämställdhet, Lisa Andersson Tengné, i Torslanda kontaktat skolchef, Bo Staffan Josefsson, SDN Majorna och därigenom fått reda på att det är en hel del på gång även i Majorna vad gäller jämställdhetsprojekt i förskolan. Genom Bo-Staffan blev vi hänvisade till Sandra Moberg som är projektledare för jämställdhetsprojektet i Majorna. Moberg har bland annat en master i genusvetenskap samt har arbetat länge med jämställdhetsfrågor och föreläser just nu för ledningsgrupper och chefer i SDN Majorna. Moberg berättar om en uppsats som fångat Majornas intresse för jämställdhetsfrågor *”Det socialt konstruerade könet”* som fanns att läsa hösten 2009. Denna uppsats innehåller intervjuer med bland annat pedagoger som tillkännager stereotypa föreställningar om kön. Moberg berättar att Majorna idag är precis i inledningsfasen av ett integreringsprojekt, efter kartläggningar de gjort, och att det ännu inte finns några resultat att presentera.

I SDN Majornas budget 2010 står bland annat att läsa:

”I Majorna ska kvinnor, män, flickor och pojkar bemötas jämställt. Jämställdhetsperspektivet ska genomsyra alla verksamheter i strävan efter en Hållbar jämställdhet. För att skapa förändrade normer och handlingsmönster ska ojämlika förhållanden som skapar skilda villkor för kvinnor och män synliggöras. Kvinnor och män ska ha lika tillgång till makt och resurser.” *”Genom att systematiskt arbeta med att jämställdhetsintegrera verksamheterna ska jämställdhetsperspektivet införlivas i samtliga verksamhetsområden på alla nivåer samt bidra till att Majorna blir ledande i arbetet med jämställdhetsfrågor.”* ...//... *”Uppdraget är att samtliga verksamheter ska utifrån kartläggnings- och analysarbetet ta fram en handlingsplan för sitt jämställdhetsarbete i syfte att jämställdhetsperspektivet ska genomsyra hela organisationen”* (SDN Majornas budget 2010, utförd 091020).

11.2 Resultat och analys av enkätundersökning

I vår undersökning svarade sammanlagt 13 förskolor av de 20 förskolor som vi delade ut vår enkät till. Sammanlagt fick vi in svar från 56 informanter. Av dessa var 44 av informanterna kvinnor och fyra var män. Åtta av informanterna har inte svarat på frågan om kön. Ingen av informanterna hade valt att kryssa i rutan för ”annat kön”. När vi presenterar våra resultat samt redogör för citat i analysen benämner vi samtliga informanter som *hon*, även om citatet är från en man. Samtliga resultat från alla frågor i vår enkät finns sammanställda i bilaga 2.

Vi har ställt upp fyra frågeställningar som vi vill besvara med hjälp av vår empiri, tidigare forskning och vårt teoretiska utgångsperspektiv i form av Butler och Hirdman. Den första frågan vi ställer oss i analysen är hur aktivt personalen inom Göteborgs centrala förskolor följer det uppdrag om att arbeta för jämställdhet, som finns formulerat i läroplanen. Den andra

frågan är hur viktigt personalen tycker det är att arbeta för jämställdhet och att motverka traditionella könsroller bland barnen? Den tredje frågan är vilka metoder och teorier personalen använder sig av i sitt arbete? Den fjärde och sista frågan vi ställer oss i analysen är hur personalen tolkar jämställdhetsuppdraget?

11.2.1 Hur aktivt arbetar personalen inom Göteborgs centrala förskolor med jämställdhetsfrågor enligt läroplanen?

För att besvara frågan hur aktivt man arbetar med jämställdhetsfrågor på förskolorna i centrala Göteborg kommer vi främst att utgå från de formuleringar som står i läroplanen och på det vis vi har tolkat dessa i vår textanalys.

I vilken grad anser du att du aktivt arbetar efter jämställdhetsuppdraget i ditt dagliga arbete?	Antal	Procent	Anser du, att du själv, arbetar aktivt för att motverka traditionella könsroller bland förskolebarnen i ditt arbete?	Antal	Procent
Inte alls	1	1,8	Inte alls	2	3,6
Till viss del	18	32,1	Till viss del	17	30,4
Ganska mycket	25	44,6	Ganska mycket	20	35,7
Jag arbetar väl genomtänkt med jämställdhetsfrågor bland barnen på min arbetsplats idag	12	21,4	Jag anser att jag arbetar aktivt och medvetet med detta	16	28,6
Totalt	56	100,0	Totalt	55	98,2
			Inte svarat	1	1,8
			Totalt	56	100,0

De flesta av informanterna säger i enkäten att de själva anser att de arbetar ganska aktivt efter jämställdhetsuppdraget, medan endast en uppger att den inte alls arbetar med sådana frågor. På frågan om informanterna samtidigt arbetar aktivt för att motverka traditionella könsroller är svaren ungefär likadant fördelade, vilket skulle kunna tolkas som att personalen är medvetna om vad jämställdhetsuppdraget innebär, att man skall arbeta för att motverka traditionella könsroller. En majoritet av informanterna svarar också, i linje med läroplanens formuleringar, att de tycker det är viktigt att flickor och pojkar aktivt skall uppmuntras att ägna sig åt aktiviteter som respektive kön inte traditionellt uppmuntras till. Personalen tycker också till stor del att de aktivt uppmuntrar både flickor och pojkar att pröva könsöverskridande aktiviteter.

Har du någon gång reflekterat över om du själv uttrycker dig olika (i t ex tonläge, ordval etc) beroende på om du pratar med en pojke eller en flicka?	Antal	Procent	Har du någon gång reflekterat kring vad du själv förmedlar till barnen i förskolan om vad som är manligt respektive kvinnligt?	Antal	Procent
Nej	7	12,5	Inte alls	1	1,8
Till viss del	17	30,4	Till viss del	15	26,8
Ja	32	57,1	Ja, ofta	40	71,4
Totalt	56	100,0	Totalt	56	100,0

På frågan om informanterna någon gång har reflekterat över om de uttrycker sig olika till flickor respektive pojkar svarar 32 av informanterna att de har gjort det, medan 17 av informanterna emellertid säger att de endast gjort detta till viss del och sju att de inte alls har

gjort det. Fler av informanterna (40) säger sig dock ha reflekterat kring vad de förmedlar till barnen om vad som är kvinnligt respektive manligt.

Dessa resultat skulle kunna tyda på att personalen på Göteborgs centrala förskolor också är väl medvetna om det ansvar de har att arbeta för jämställdhet, och att detta samtidigt innebär både 1.ett motverkande av traditionella könsroller samt 2.ett aktivt uppmuntrade till att låta både flickor och pojkar pröva könsöverskridande aktiviteter. Samtidigt är det endast 12 av informanterna som faktiskt valt alternativet att de arbetar väl genomtänkt med jämställdhetsfrågor bland barnen på sin förskola idag. 18 av informanterna uppger att de endast gör det till viss del. I läroplanen står det klart och tydligt formulerat att förskolan *skall* motverka traditionella könsroller och att flickor och pojkar skall ha samma möjlighet att utveckla förmågor och intressen oavsett kön. Detta har funnits med i läroplanen sedan 1998 och borde alltså inte vara något nytt för förskolepersonal. Det visar med andra ord att det inte är en självklarhet, trots allt, att arbeta med dessa frågor. 40 av 56 informanter svarar att de ofta reflekterar över vad de förmedlar till barnen om vad som är kvinnligt respektive manligt, medan ett mindre antal, endast 32 av 56 informanter, har reflekterat över om de uttrycker sig olika till flickor respektive pojkar. Självreflexion är något som informanterna från Kottens förskola nämner som en viktig del i jämställdhetsarbetet, vilket vi diskuterat i vår kvalitativa analys. Mot bakgrund av dessa resultat frågar vi oss om det är möjligt att motverka traditionella könsroller om man inte medvetet reflekterar över sitt förhållningssätt gentemot barnen ur ett genusperspektiv.

I Gävleprojektet, som vi presenterat under rubriken bakgrund, återfinns beskrivningar om hur pedagogerna där var övertygade om att de arbetade med jämställdhet och bemötte flickor och pojkar på samma sätt. Det var först när pedagogerna där observerade sig själva genom videoinspelningar som de förvånat upptäckte hur de bemötte flickor och pojkar på helt olika vis, efter mycket stereotypa föreställningar om kön (Wahlström 2003). En liknande upptäckt berättar informanterna, från Kottens förskola, om i vår kvalitativa studie. De beskriver på samma vis hur de genom observationer funnit sig uppträda mycket stereotyp och könsuppdelat i arbetet med barnen. Informanterna på Kottens förskola menar att det krävs en ständig reflektion över sitt eget agerande. Flera av informanterna nämnde att början till ett jämställdhetsarbete måste utgå från teori samt reflektion över egna värderingar (Intervju Kottens förskola 100418).

11.2.2 Jämställdhetsarbetets prioritet i förskolan

Tror du att förskolan med en medveten strategi kan påverka möjligheten för pojkar och flickor, att i vuxen ålder, leva mer jämställt?	Antal	Procent	Att motverka traditionella könsroller bland barn är enbart föräldrars uppgift	Antal	Procent
Inte alls	3	5,4	Instämmer inte alls	40	71,4
Till viss del	23	41,1	Instämmer till viss del	12	21,4
Ganska mycket	19	33,9	Instämmer helt	3	5,4
I mycket hög grad	11	19,6	Totalt	55	98,2
Totalt	56	100,0	Inte svarat	1	1,8
			Totalt	56	100,0

På frågan om informanterna tror att förskolan kan påverka möjligheten för pojkar och flickor att leva mer jämställt svarar en majoritet att förskolan kan påverka detta till viss del eller ganska mycket. Detta skulle kunna tolkas som att Göteborgs centrala förskolor anser att de har en viktig funktion att fylla för jämställdhetsarbetet i vårt samhälle. En majoritet instämmer inte alls i påståendet att vad förskolan gör för jämställdhet inte skulle ha någon betydelse. Påståendet att det enbart skulle vara föräldrars uppgift att motverka traditionella könsroller instämmer de flesta inte heller i, även om en relativt stor del till viss del instämmer i det första av dessa påståenden. Det fanns dock tre informanter som instämde helt i påståendet att det enbart är föräldrars uppgift att motverka traditionella könsroller. Även om detta var ett relativt sett mycket lite antal är det ändå anmärkningsvärt att det finns pedagoger som överhuvudtaget har denna inställning då man som pedagog faktiskt har ett ansvar att motverka traditionella könsroller i förskolan, sedan tolv år tillbaka.

Kunskap i form av utbildning

På frågan om informanterna har någon vidareutbildning i jämställdhet eller genuspedagogik svarar nästan hälften att de inte har detta, samtidigt som få anser att de fullt ut tillgodogjort sig verktyg för jämställdhetsarbete genom sin grundutbildning.

Anser du att du genom din grundutbildning tillägnat dig verktyg som gör att du kan arbeta aktivt för jämställdhet bland barnen på din förskola?			Har du fått någon slags fortbildning i ämnet jämställdhet/genuspedagogik eller liknande?		
	Antal	Procent		Antal	Procent
Inte alls	7	12,5	Nej	24	42,9
Till viss del	37	66,1	Till viss del (ej mer än 16 timmar)	18	32,1
Ja	12	21,4	Ja	14	25,0
Total	56	100,0	Total	56	100,0

Delegationen för jämställdhet i förskolan uttrycker att det är viktigt med ett genusperspektiv i jämställdhetsarbetet på förskolan (SOU:2006:75). Vi ställde frågan om informanterna har kännedom om vad ett genusperspektiv innebär. De flesta av informanterna har svarat att de känner till ett genusperspektiv ganska bra. Det var endast en av informanterna som uppgav att hon inte kände till detta. Samtidigt ställde vi frågan om informanterna tycker att den utbildning de har är tillräcklig för att kunna främja jämställdhet bland barnen. På denna fråga svarade en majoritet att de skulle behöva mer.

Har du kännedom om vad ett genusperspektiv inom förskoleverksamhet innebär?			Tycker du att den utbildning du har är tillräcklig för att kunna främja jämställdhet bland barnen på förskolan?		
	Antal	Procent		Antal	Procent
Inte alls	1	1,8	Ja, jag saknar ingen ytterligare utbildning	21	37,5
Till viss del	7	12,5	Nej, jag skulle behöva mer	33	58,9
Ganska mycket	31	55,4	Totalt	54	96,4
I mycket hög grad	16	28,6	Inte svarat	2	3,6
Totalt	55	98,2	Totalt	56	100,0
Inte svarat	1	1,8			
Totalt	56	100,0			

På frågan om vidareutbildning är nödvändig för att kunna uppnå målen i jämställdhetsuppdraget svarar en klar majoritet att det finns ett behov av vidareutbildning. I enlighet med det som Delegationen för jämställdhet i förskolan säger att det finns ett behov av utbildning inom förskolan i jämställdhet önskar också majoriteten på Göteborgs centrala förskolor mer utbildning inom detta område (SOU:2006:75). 21 av informanterna svarade att de inte saknar någon ytterligare utbildning. Detta kan dock ifrågasättas då få av dessa 21 informanter har kunnat uppge någon teori eller metod som de arbetar utifrån (se resultatredovisning av teorier och metoder nedan). Informanterna på Kottens förskola, vilka i våra intervjuer beskrev ett antal olika metoder, ansåg att man aldrig blir riktigt klar med sig själv när det gäller jämställdhetsarbete och ständigt måste ”uppdatera” sig. I jämförelse med detta kan ett uttalande om att man inte saknar någon ytterligare utbildning inom ämnet tolkas som att dessa informanter har en brist på nödvändig kunskap inom området.

11.2.3 Hur arbetar Göteborgs förskolor för att främja jämställdhet bland barnen?

Vi ställde två avslutande frågor i vår enkät, där vi även bad informanterna att lämna egna kommentarer. Detta för att få en djupare uppfattning om vilka metoder och teorier personalen på Göteborgs centrala förskolor använder sig av i jämställdhetsarbetet samt hur de tolkar läroplanens jämställdhetsuppdrag.

32. Utgår du från någon speciell teori i ditt arbete, med barnen på förskolan, då du arbetar för att uppnå målen i jämställdhetsuppdraget?			33. Har du tillägnat dig någon speciell metod/arbetsätt för att kunna arbeta för jämställdhet på förskolan?		
	Antal	Procent		Antal	Procent
Jag arbetar inte aktivt med jämställdhet	1	1,8	Jag arbetar inte aktivt med jämställdhet	2	3,6
Nej	28	50,0	Nej	27	48,2
Till viss del	19	33,9	Till viss del	18	32,1
Ja det gör jag	7	12,5	Ja det har jag	6	10,7
Total	55	98,2	Total	53	94,6
Inte svarat	1	1,8	Inte svarat	3	5,4
			Total	56	100

Öppna frågor för att kunna utveckla svarsalternativen i frågorna 32 och 33

Vi bad de informanter som svarat ja eller till viss del på ovan två frågor, att utveckla detta med en kommentar om vilka teorier och metoder de använder sig av i sitt arbete. Av 56 informanter var det 18 som besvarade den öppna frågan vad gäller teorier och det var samma antal, 18 stycken, som svarade på frågan om vilka metoder de använder sig av. Dock var det inte samma informanter som hade besvarat båda dessa frågor. En del informanter besvarade bara den ena av frågorna, medan andra besvarade båda.

Vilka teorier använder sig personalen av i sitt arbete?

På frågan i vår enkätstudie om pedagogerna utgår från någon speciell teori i sitt arbete svarar de flesta informanterna (28 stycken) att de inte utgår från någon speciell teori. 19 av informanterna har dock svarat att de till viss del utgår från teoretisk kunskap och sju att de gör

det. Över hälften av informanterna uppger alltså att de inte har någon speciell metod eller teori i sitt arbete, vilket i sig är anmärkningsvärt.

38 av 56 informanter som svarat på enkäten har helt uteslutit att besvara den öppna följdfrågan där vi bad de informanter som svarat ja eller till viss del att beskriva vilka teorier de utgår ifrån. Av de 26 informanter som svarat att de till viss del eller helt arbetar efter någon teori är det 18 som har utnyttjat den öppna frågan till att beskriva den eller de teorier de arbetar utifrån. Vi fann att det av dessa svar var sju som vi direkt kunde koppla till jämställdhetsarbete. Bland annat nämner en del av informanterna att de utgår ifrån läroplanen, fyra av informanterna beskriver att de utgår från ett genusperspektiv och en av informanterna skriver *”de vardagliga situationerna måste närmas med eftertänksamhet. I många fall går man på autopilot eller slentrian. Utan eftertanke faller man på så sätt in i gamla mönster och även så omoderna könsrelaterade och förutfattade meningar”* vilket också skulle kunna tolkas som att även denna informant faktiskt utgår från ett genusperspektiv i sitt arbete.

Individperspektiv

Ett av de vanligaste svaren har varit att man utgår från ett individperspektiv eller liknande formuleringar. En av informanterna skriver *”alla skall behandlas utifrån individ/människa och inte kön”* en annan informant skriver *”jag ser alla människor som individer, jag tänker aldrig på kön”*. En tredje informant skriver också följande *”vi arbetar enligt Montessoripedagogiken, där det är en naturlig del av förhållningssättet att alla barn är individer”*. Att alla människor är individer är naturligtvis ingen osanning alls, men innebörden av att vara individ är ju knappast könsneutral. Mot bakgrund av att vårt samhälle liksom vårt språk är uppbyggt efter föreställningen om två olika kön, med olika egenskaper, enligt Hirdmans begrepp isärhållande, kan man starkt ifrågasätta om det verkligen är möjligt att bemöta alla barn som enbart individer. Genussystemet reproduceras enligt Hirdman dels genom att kulturella föreställningar om kvinnor och män ärvs mellan generationer, dels genom sociala strukturer som arbetsdelningen mellan könen och dels i det dagliga mötet mellan individer (Hirdman 2007). Utan att vara medveten om vilka föreställningar om kön som vi bär med oss är det inte möjligt att bemöta flickor och pojkar lika. Flickor och pojkar bemöts trots allt olika genom olika förväntningar och föreställningar vi bär med oss, samtidigt som flickor och pojkar själva beter sig på olika sätt utifrån det handlingsutrymme dessa inbäddade föreställningar och förväntningar utgör, vilket vi beskrivit med vårt exempel Simone i vår inledning .

Delegationen för jämställdhet i förskolan konstaterar att en uppfattning om att man bör behandla alla barn som individer inte automatiskt leder till att barnen behandlas likvärdigt (SOU 2006:75). Vid närmare granskning har det visat sig att ett till synes lika bemötande utifrån ett individperspektiv ofta negligerar en könsstruktur som delar in barn i flickor och pojkar i alla fall. Som i citatet ovan, om Montessoripedagogik, kan det finnas en fara i att göra anspråk på att en pedagogik i sig automatiskt skulle vara könsneutral. Det är nödvändigt med kunskap utifrån teori i ett jämställdhetsarbete för att kunna se och förstå hur genussystemet fungerar och reproduceras. Det könsneutrala Montessorimaterialet riskerar nog tyvärr att istället skymma sikten för ouppmärksamma pedagoger inom Montessoriskolan. Enligt

Delegationen för jämställdhet i förskolan räcker det att kliva in i hallen, för att se isärhållandet och den olika behandlingen i form av ett könsstereotyp bemötande, för den som har genusglasögon stadigt på näsan (SOU 2006:75). Jämställdhet följer inte per automatik med ett material, även om ett sådant naturligtvis kan ha fördelar i ett jämställdhetsarbete om pedagogerna samtidigt är medvetna om vad de håller på med. För på skolor, utan detta könsneutrala material, kan man se att både placering och värdering av materialet på förskolan ganska tydligt följer Hirdmans teori om isärhållande och hierarki (SOU:2006:75). Lekar och material som förknippas med ett visst kön hålls annars ofta separerade på förskolan och det material som förknippas med pojkar värderas högre. Man skulle därför naturligtvis kunna påstå att Materialet på Montessoriförskolor på så sätt bidrar till ett mycket fördelaktigt utgångsläge i ett jämställdhetsarbete med barnen på förskolan, men inte mer än så.

Missförstånd kring betydelsen av begreppet jämställdhet

Ett missförstånd, som vi redan förberedde oss på efter pilottesten, är att det finns en sammanblandning av begreppet jämställdhet med begreppet likabehandling. Hur många det skulle vara av informanterna som eventuellt har blandat ihop dessa begrepp är svårt att svara på, men i vissa fall har det varit tydligt. Som exempel har en av informanterna skrivit under beskrivning av teori hon använder sig av att *"jag behandlar alla lika, trots hudfärg, handikapp eller om man kanske är lesbisk"*. Jämställdhet är alltså inte ett självklart begrepp. Detta tyder på att det, åtminstone hos en del pedagoger, finns brist på kunskap, vilket gör att man kan ifrågasätta om de verkligen kan följa läroplanens formuleringar om jämställdhet. En av piloterna som testade vår enkät kritiserade enkäten just på grund av att vi inte förklarade begreppet jämställdhet eftersom detta enligt henne faktiskt kunde innebära jämställdhet mellan till exempel handikappade etc. Vi anser, om man arbetar aktivt efter läroplanen, att man bör vara väl medveten om vad begreppet jämställdhet betyder och står för. Även Gannerud konstaterar med den enkätundersökning hon genomförde med lärare inom förskola och skola, att pedagogerna själva ansåg att de hade god kunskap om jämställdhet. Men de svar som pedagogerna i denna undersökning lämnat på den öppna frågan i slutet, av Ganneruds undersökning, tyder enligt Gannerud på att många pedagoger har en bristande kunskap om vad begreppet jämställdhet faktiskt innebär (Gannerud i Wernersson 2009).

Ett fåtal svar innehöll citat som liknar detta vi har valt ut *"Alla har lika värde och skall ha likadana möjligheter. Även olikheter är värdefulla"*. Detta citat kan tolkas precis som ovan, som en förväxling med begreppet likabehandling. Men det skulle också kunna tolkas som en tanke om jämställdhetsarbete som sprunget ur ett särartsperspektiv, där man istället för att motverka traditionella och stereotypa könsroller, vill bevara de olikheter som idag finns mellan kön. Om man följer läroplanen, så som vi tolkat den, bör dock jämställdhetsarbetet inom förskolan utgå från att man skall upplösa könsrollerna istället för att bevara dem. Vilket skulle kunna innebära att den pedagog som formulerat citatet ovan inte är särskilt medveten om vad jämställdhetsuppdraget går ut på.

Vilka metoder använder sig personalen av?

38 av 56 informanter har inte heller, precis som vid frågan om teori, uppgett någon metod de arbetar efter. Av de som har svarat att de helt eller delvis arbetar med någon metod, sammanlagt 24 av informanterna, har 18 stycken utvecklat detta under den öppna frågan.

Majoriteten av de informanter som svarat på frågan om metod har lämnat likvärdiga svar som under frågan om teori. De vanligaste svaren är att man utgår från individen, läroplanen eller ifrån ett genusperspektiv. Ett genusperspektiv knyter väl an till vad Delegationen för jämställdhet i förskolan säger, vilka anser att kunskap om genus är grundläggande kunskap för att kunna arbeta med jämställdhet (SOU 2006:75). Endast en informant beskriver konkreta arbetssätt som används på hennes förskola. *"Observationer (rumsobserverar, filmar och reflekterar). Barnens val. Uppmuntra roller i blandad könsgrupp. Demokratiska principer vid talutrymme. Välkomnade i hallen, har filmat oss mm..."*. Detta citat tyder på att denna informants förskola har mycket väl utvecklade metoder för att kunna arbeta med jämställdhet. Informantens beskrivning vittnar om att förskolan hon arbetar på följer uppdraget som finns formulerat om jämställdhet i förskolans läroplan. Det är anmärkningsvärt att endast en av 56 informanter har kunnat nämna sådana metoder med ett liknande citat som ovan. Att inte fler kan nämna konkreta arbetsmetoder skulle kunna tolkas som att jämställdhetsarbetet är mycket svagt utvecklat på en majoritet av Göteborgs centrala förskolor. Vi kan dock inte med full säkerhet hävda att det är på detta sätt. Till exempel nämner våra informanter på Kottens förskola initialt att de inte utgår från några speciella metoder, men det framkom i intervjuerna att personalen där, trots detta hade goda kunskaper om teoretiska begrepp som till exempel *isärhållande* och *över- och underordning*. Vi kan dock ändå tycka att om man har ett väl utvecklat jämställdhetsarbete på förskolan där man arbetar, borde i alla fall några fler kunnat nämna åtminstone fler metoder.

Ett medvetet förhållningssätt som metod

Metoder kan dock också handla om att medvetet använda sig av ett visst förhållningssätt. En av informanterna skriver till exempel på beskrivningen av de metoder hon använder *"det handlar om att vara uppmärksam på varför, hur och på vilka grunder jag bekräftar barnet. Ofta har man olika kriterier för pojkar och flickor, som i slutändan gör att man bekräftar dem på olika sätt"*. Detta kan också ses som ett väl utvecklat jämställdhetsarbete bland barnen på förskolan. Våra informanter på Kottens förskola nämner till exempel bemötande och språk samt att reflektera över sig själv som viktiga metoder i ett jämställdhetsarbete. Enligt Butlers begrepp performativitet är kön något vi skapar genom våra upprepade handlingar. Vissa sätt att handla på kommer med tiden ses som naturliga, medan andra handlingar inte ens blir tänkbara för oss. Våra handlingar begränsas strikt av de normer som råder i samhället vid en viss tidpunkt (Butler 2007). Vi tycker att informantens uttalande gör det tydligt vilken betydelse det har att vissa beteende belönas och andra bestraffas, vilket direkt påverkar flickors och pojkars handlingsutrymme. Vuxna människor fungerar på så sätt som gränsväktare och *gör* på så vis kön. Våra informanter i vår kvalitativa studie betonar språkets betydelse för hur vi formar genus genom att vi i språket uttrycker oss på olika sätt till flickor och pojkar.

En av informanterna beskriver på samma öppna fråga vilka metoder hon utgår från; *”Sunt förnuft. Vi har inte utarbetat någon speciell metod, utan jobbar utifrån en utgångspunkt att både tjejer och killar ska erbjudas samma utmaningar”*. Delegationen för jämställdhet i förskolan konstaterar att det för att förändra genusordningen krävs kunskaper och metoder för hur man skall arbeta mot målet om jämställdhet (SOU2006:75). Ett jämställdhetsarbete är alltså inte en fråga om värderingar, utan om kunskap. Sunt förnuft kan knappast förknippas med någon redovisbar kunskap, varför ett sådant uttryck blir något haltande. För vems sunda förnuft är det man i så fall skall utgå ifrån? Gäller detta sunda förnuft något som alla som anställs på förskolan kan utgå ifrån? Dock inbegriper citatet också att flickor och pojkar ska erbjudas samma utmaningar, vilket väl går ihop med läroplanens formuleringar.

Kvantitativ jämställdhet

På vårt påstående att det skulle vara viktigt att det är en jämn könsfördelning bland personalen på förskolan för att man på sikt skall kunna uppnå jämställdhet mellan barnen instämmer 23 av informanterna. Redan i dörren på två förskolor som tog emot vår enkät uttryckte mottagaren glatt att de hade män som arbetade på deras förskola, som en förklaring till varför en enkät om jämställdhet skulle passa just deras skola bra. Detta kan man naturligtvis tycka är viktigt av olika skäl. Man skulle om man till exempel utgår från social inlärningsteori kunna tänka sig att en jämn könsfördelning inom personalen på förskolan är viktigt för att bryta isärhållandet, genom att detta yrke blir ett tänkbart alternativ också för pojkar. Å andra sidan ger sådana tankar om kvantitativ jämställdhet också uttryck för ett essentialistiskt särartstänkande, där man utgår från att könen är olika och därmed skall komplettera varandra. Läroplanen bygger enligt våra tolkningar snarare på ett konstruktivistiskt perspektiv och därför blir antagandet att män behövs inom förskolan för att komplettera kvinnor motsägelsefullt. Utifrån den beskrivning vi gjort i vår textanalys av skillnaden mellan kvantitativ och kvalitativ jämställdhet, kan man också hävda att personalens sammansättning vad gäller kön, utifrån ett genusperspektiv, inte har någon betydelse för kvaliteten på jämställdhetsarbetet inom förskolan. Man kan utifrån tanken att det skulle behövas män i förskolan för att kunna uppnå jämställdhet på sikt, ställa sig frågan om vad män, på grund av egenskapen att de är just män, skulle kunna förväntas tillföra på förskolan? Vad är det män har som inte kvinnor har? Även Gannerud fann i sin enkätundersökning att många deltagare ansåg att det fanns ett behov av manliga förebilder i skolan, vilket Gannerud bemöter med att forskning faktiskt visat att lärares kön inte har någon betydelse för barns resultat i skolan (Gannerud i Wernersson 2009).

---

12. Diskussion

Självrannsakan - om konsten att kombinera vetenskaplighet och ideologi

Förståelse bestäms av en förförståelse eller en förståelsehorisont och omfattar åsikter och uppfattningar vi har på förhand om det fenomen som ska studeras (Dalen 2007). Utifrån detta tänker vi att inget någonsin kan studeras helt objektivt. Vi som forskare är delaktiga i den process det innebär att observera ett fenomen, tolka och förstå dess innebörd. *Det finns inte inom hermeneutiken någon neutral utgångspunkt från vilken vi kan förstå våra övertygelser som ting eftersom vi alltid är verksamma inom den ram övertygelsen förser oss med* (Hårtveit/Jensen 2005, sid 114). Detta innebär således att vår ansats naturligtvis är färgad av vårt utgångsperspektiv. Vi har båda utgått från perspektivet att kvinnor är underordnade män och att detta förhållande bör ändras. Vi har samtidigt utgått från att könsens natur är en konstruktion skapad i ett specifikt socialt och historiskt sammanhang. Inom detta utgångsperspektiv, att världen är patriarkalt ordnad, har vi också tydligt redovisat att vi motsätter oss den del av postmodernismen som ifrågasätter just detta. Vi har förklarat att den postmoderna synen på människors natur, att det inte finns någon universell sådan, har tilltalat oss och att vi därmed sällar oss till skaran som vill utveckla tanken om könsens natur som socialt konstruerad. Självklart har ett sådant utgångsperspektiv påverkat vårt arbete genom alla dess delar och har samtidigt bidragit till vår brinnande drivkraft. Forskare med till exempel ett renodlat essentialistiskt utgångsperspektiv skulle mest troligt ta sig andra vägar än vad vi har gjort. Vi vill dock poängtera att; bara för att man har ett tydligt perspektiv, behöver det inte innebära att man slarvar med utförandet av intervjuer och enkäter. Vi har varit mycket noggranna genom hela vårt arbete och lagt mycket tid på vår metoddel för att uppsatsen skall vara så genomskinlig som möjligt. De instrument vi använt oss av i form av enkät, intervjufrågor samt fullständig resultatredovisning av enkäten finns, utöver de brev vi skickat, samlade i bilagor sist i vårt arbete.

Sammanfattning av resultat

Vår textanalys av begreppet jämställdhet visar att detta kan tolkas på skilda sätt vad gäller mål, metoder och perspektiv. Ett återkommande tema är huruvida tolkningen av jämställdhet utgår ifrån ett konstruktivistiskt eller ett essentialistiskt synsätt på kön, och därmed om fokus är hur genussystemet reproduceras och kan förändras, eller ett särartsperspektiv där kvinnligt och manligt ses som två skilda, fasta perspektiv som skall lyftas fram. Förskolans läroplan anger, bland annat, att traditionella könsroller skall utmanas, och vi tolkar därmed förskolans läroplan som att den bygger på ett konstruktivistiskt perspektiv.

Vår kvalitativa undersökning visar att Kottens förskola har ett flertal olika metoder inom jämställdhetsarbetet med barnen. I den litteratur om jämställdhet som vi gått igenom samt i vår kvalitativa undersökning tycker vi att vi kan se två skilda spår inom jämställdhetsarbetet; ett synsätt som har som strategi att bemöta alla barn som individer, samt ett synsätt som ser indelning i grupper som nödvändigt för att på sikt skapa likvärdiga förutsättningar. Våra

informeranter arbetar delvis kompensatoriskt, med att medvetet arbeta för att flickor och pojkar ska få möjlighet att utveckla egenskaper som de traditionellt inte får möjlighet att utveckla. I informanternas arbete ser vi även ett normkritiskt tänkesätt, även om det inte är lika utvecklat, där fokus är de normer och gränser pedagogerna sätter. Något våra informanter ofta återkommer till i våra intervjuer är att det krävs kunskap om genus samt en ständig reflektion över sitt eget agerande som pedagog, för att kunna motverka traditionella könsroller. Detta har vi diskuterat utifrån Butlers begrepp att *göra* kön samt Hirdmans teori om genussystemet. Ett utvecklat jämställdhetsarbete inom förskolan skulle på sikt kunna tänkas leda till att möjligheterna att utveckla olika förmågor breddas för barnen. Vi har lyft fram nödvändigheten i att ifrågasätta rådande normer för att kunna förändra genusordningen och samtidigt svårigheten i detta. Denna svårighet kan förklaras dels med vad våra informanter framhåller; att det kräver att ständigt vara observant på sig själv samt att nuvarande ordning genomsyrar alla delar av samhället. Svårigheten kan också förklaras med att det finns en rädsla inför att utmana rådande normer och för vad som kan hända om vi till exempel frångår isärhållandet av kön.

Vår kvantitativa undersökning ger en tvetydig bild av hur arbetet med jämställdhet på Göteborgs centrala förskolor ser ut. Å ena sidan uppger en majoritet av personalen på de undersökta förskolorna att de arbetar ganska aktivt med jämställdhet, å andra sidan tyder resultaten från främst våra öppna frågor på att teorier och metoder inom de förskolor vi undersökt generellt är svagt utvecklade. Av de svar från informanter som angett speciella teorier och metoder de arbetar med är de vanligaste; ”ett genusperspektiv”, ”utifrån läroplanen” samt ”ett individperspektiv”. Delegationen för jämställdhet i förskolan anger brist på kunskap som den främsta anledningen till att förskolan inte lever upp till sitt jämställdhetsuppdrag. Vi anser dock att förskolans läroplan på ett tydligare sätt skulle kunna beskriva hur förskolans jämställdhetsuppdrag ser ut. Vi ställer oss även frågande till varför förskolan är undantagen de paragrafer i skollagen som anger en skyldighet att verka för jämställdhet. En tydligare lagstiftning skulle kunna tänkas öka intresset för att prioritera jämställdhetsarbetet i förskolan.

Våra resultat i denna uppsats tyder på att det är svårt att som pedagog följa läroplanens jämställdhetsuppdrag om en teoretisk grund saknas eller om personalen i sitt jämställdhetsarbete inte ges tid för reflektion. Samtidigt finns det brister i lagen, eftersom förskolan är undantagen de paragrafer i skollagen som direkt berör jämställdhetsuppdraget. Läroplanen kan också upplevas något luddigt utformad, det är inte självklart hur man skall arbeta på förskolorna idag.

Jämställdhet – ideologi eller vetenskap?

Under vårt besök på Kottens förskola i Torslanda, där vi intervjuade personalen, visade de oss en docka som skulle föreställa okönad. De visade också att det fanns en speciell flick- och pojkdocka i materialet, de köpt in den så kallade okönade dockan ifrån. Vi fick se en bild på dessa båda dockor och kunde båda, med en gång, välja ut den som skulle föreställa flicka. Men vad var det egentligen som skilde dessa båda dockor åt? Det visade sig att endast två centimeter hår var skillnaden, i övrigt var de exakt likadana. Ändå var det, med det vi själva

bär med oss i form av föreställningar och förväntningar, lätt för oss att urskilja vilken docka som representerade vilket kön (Besök på Kottens förskola 100318).

Det finns till exempel forskare som Annica Dahlström som med helt uppriktiga tankar beskriver att kvinnor och män är skapade med olika egenskaper och förmågor, vilket skulle förklara varför kvinnor och män beter sig på olika sätt. Dessa essentialistiska och diskriminerande tankar genomsyrade även familjeterapeuten, Eva Sternbergs, uttalanden i media för en tid sedan, att män skulle vara livsfarliga för barn, för att de helt enkelt inte är skapade för att ta hand om barn. Män skulle enligt Sternberg istället vara skapade för att jaga bisonoxar (Expressen Debatt 100418). Enligt Dahlströms synsätt bör vi tillvarata, men också värdesätta kvinnliga kompetenser och förmågor högre än vad vi gör idag. I Dahlströms bok *"Könet sitter i hjärnan"* beskriver hon att det finns fysiologiska skillnader mellan kvinnor och män, i hjärnan, detta bygger enligt Dahlström på vetenskapliga resultat (Dahlström 2007).

Om man skulle utgå från sådana perspektiv som ovan, i förskolan, skulle jämställdhetsarbetet således också utgå från att flickor och pojkar föds med olika förmågor och därför bör bemötas på olika sätt. Detta tänkande strider dock emot gällande jämställdhetsformuleringar och ett motverkande av traditionella könsroller enligt läroplanen, varför denna uppsats inte ägnat sådana tankar eller forskning något utrymme. De har helt enkelt inte varit relevanta. Dahlström har fått en mängd kritik, bland annat genom att hennes forskning faktiskt inte håller för utomstående tester och uttalanden hon gjort skulle kunna analyseras och sedan lätt söndersmulas med hjälp av till exempel Butlers performativitet. Om Dahlström och Sternberg varit författare till denna uppsats hade den med alla säkerhet sett helt annorlunda ut, apropå förförståelse. Det är dock intressant att beakta att sådana tankar finns idag 2010. En fråga man kan ställa sig är om ett jämställdhetsarbete på förskolan snarare är en ideologisk fråga än en vetenskapsfråga?

Helena Johansson tar i sin avhandling *Brist på manliga förebilder* upp den motsägelse som finns i föreställningen att kvinnor och män å ena sidan anses vara biologiskt olika, men att flickor och pojkar å andra sidan samtidigt behöver fostras till att bli kvinnor och män (precis det som den gamle Rousseau får ge röst för i vår slutdiskussion). Johansson tar som exempel itu med föreställningen att pojkar som växer upp med en ensam mamma och därmed lider *brist på en manlig förebild*, riskerar att inte utvecklas till "riktiga" män. Hon exemplifierar detta med hur personal i olika verksamheter som riktar sig till ungdomar problematiserar detta. Pojkar som vuxit upp med enbart en mamma bär till exempel handduken på ett "felaktigt och feminint" sätt när de kommer ut från duschen (istället för att bära den kring höften har de dragit upp handduken över bröstet) på samma sätt tar dessa pojkar av sig tröjan på ett "felaktigt och feminint" sätt (Johansson 2006).

Hallen har våra informanter tagit upp som en central arena för att upptäcka *isärhållandet* av könen. Det börjar redan där, när pedagoger, och för all del vi vuxna i hemmen, tar emot barn. Man säger till exempel "hej Axel, här finns flera pojkar att leka med idag" och bestämmer redan där för lille Axel att han skall leka med pojkar. Man säger "åh vad du är fin och söt idag" till flickan och fäster all uppmärksamhet på hennes yttre som hår och kläder. Flickor

och pojkar bemöts olika på nästan alla arenor i samhället, precis som kvinnor och män bemöts på olika sätt. Flickors och pojkars möjligheter att pröva olika aktiviteter, roller och att hitta en identitet utanför *isärhållandet* är starkt begränsad. Flickors handlingsutrymme för att hitta sin könsroll har idag kunnat ta sig ett något större utrymme än pojkars som idag är ganska snävt. Den manliga normen är den som råder i samhället och detta gör att flickors och pojkars aktiviteter och roller fått olika värden och status, vilket kan förklara att intresset för ett övertag av ”flickigt” handlingsutrymme inte är lika stort. I skolans historieböcker är döda män fortfarande stort överrepresenterade, enligt en rapport av *Delegationen för jämställdhet i skolan* i februari 2010, och män beskrivs i termer av kungar och hjältar medan kvinnor beskrivs i sexistiska ordalag eller i offerroller. Ju närmare nutid historiebegränsningarna närmar sig desto färre kvinnor omnämns. Flickor har därför idag till exempel svårt att känna stolthet över att vara just flickor (SOU:2010:10).

Varför är det så att vi människor har ett så uttalat behov av att dela in och kategorisera människor? Varför är det så svårt för oss att ens stå ut med att inte veta könet på ett litet nyfött barn, eller för all del könet på en vuxen människa vi pratar med?

Oavsett om man utgår ifrån perspektivet att människor kan delas in i två klart åtskiljbara kategorier, kvinnor och män, på grundval av biologiska skillnader, finns det inget i detta konstaterande som i sig motiverar att kvinnor och män eller flickor och pojkar skall bemötas på skilda sätt. Det innebär inte att vi måste välja att låta biologiska skillnader avgöra vilka sysslor människor tillåts ägna sig åt, vilka rättigheter vi ska ha eller vilket värde vi ska ges som människor. Däremot har vi en möjlighet att välja att sträva efter att göra oss själva medvetna om vilka värderingar och normer vi förmedlar till våra barn, och hur vi själva skapar skillnader mellan människor.

---

13. Slutdiskussion – sprätt upp kostymsömmarna!

Vår förhoppning är att vi med denna uppsats skall kunna göra förskolepersonal i Göteborg uppmärksamma på att det finns en läroplan som skyldiggör ett aktivt motverkande av traditionella könsroller samt att främja flickors och pojkars lika möjligheter till att kunna utveckla sina identiteter. Vår förhoppning är också att vi skall kunna sprida kunskap och erfarenheter i jämställdhetsarbete inhämtade från våra informanter och *Hållbar Jämställdhet*.

Genom våra kvalitativa intervjuer framkom att föräldrar ofta har svårare att se vinningar för pojkar, när man arbetar med jämställdhetsarbete. Föräldrar tycker, enligt informanterna, att det är lättare att se vinningar för flickor, varför det blir svårare att övertyga pojkföräldrar. I den forskning vi har presenterat framkommer genom pedagoger föräldrars undringar om det nu är så att flickor och pojkar ska bli likadana? Det har också visat sig att pedagoger fått frågor från föräldrar som haft farhågor att deras pojkar ska bli homosexuella (SOU2006: 75).

Människor och män – pojkars snävare identitetsutrymme

I den trånga, snäva kostym pojkar trängs för att kunna utnyttja sitt handlingsutrymme i och där hela vuxenvärlden agerar starka kostymsömmar, i form av ett gränsvaktande, blir pojken och slutligen mannen en människa med ett mycket litet handlingsutrymme att förhålla sig på. Detta handlingsutrymme kommer han så småningom att måna något alldeles särskilt om, på grund av det värde hans handlingsutrymme tillskrivits. Han vill till varje pris få behålla denna avundsvärda, statusfyllda och överordnade kategori som *man* innebär. Hela tiden gäller det för honom att noga passa sig för rosa, passa sig för feminint och det som inte riktigt hör rollen till. Precis som om rosa, flickigt och kvinnligt skulle kunna smitta och sakta, men säkert fräta, innan det slutligen skulle slita de starka kostymsömmarna i stycken. I tonåren tvingas pojkar att själva utveckla detta starka gränsvaktande, som föräldrar och andra vuxna tidigare hjälpt till med, för att hålla ihop kostymen. Detta utgörs av att de unga männen bland annat inte låter flickorna försöka erövra något av det lilla, lilla som bara är avsett dem. Pojkarna tvingas tränga tillbaka flickorna, som tidigare, till exempel i förskolan, varit inne och naggat på deras kostymer, genom att krympa deras utökade handlingsutrymme. I praktiken innebär detta att flickor, i alla fall i tonåren, endast kan accepteras om de uppträder som just flickor och inte lånar attribut som idag anses ”pojkgiga”. Vi tänker oss alltså, utifrån vår briljanta titel, att flickor kan få pröva att vara människor på olika vis och att pojkar endast kan få pröva det på ett pojkgigt vis, att pojkar/män blir ett slags avvikelse till oss andra människor. Men hade vi gjort en uppsats om tonåringars identitetsskapande hade resultatet och därmed diskussionen möjligen blivit något annorlunda och kanske hade vi inte fått äran att använda vår titel *Människor och män*.

Vi anser det oerhört angeläget och viktigt med ett jämställdhetsarbete för alla människor. De vinningar pojkar gör är precis lika stora som för flickor, om män bara klarar att släppa den status och makt som så länge tillhört dem. Detta måste vi övertyga vuxenvärlden om. Pojkar vinner ett rikligare språk och ett sätt att förmedla sina känslor på och de får därmed bättre möjligheter att utveckla empati. På sikt skulle detta gynna alla i samhället, både barn, kvinnor och män. Föräldrar till pojkar skulle inte längre behöva vara rädda för att deras pojkar skulle förlora och fräntas något och vuxna skulle kunna släppa det gränsvaktskap som ofta utgörs med homofobiska förtecken. Män skulle inte vara rädda om och behöva försvara sin statusstron på samma sätt. De skulle inte behöva agera gränsväktare och de skulle inte behöva ta till våld och slå om kvinnor kommer för nära gränsen/tänjer på sitt genus. Män skulle inte behöva vara rädda för starka kvinnor och ett hat skulle därmed kunna upplösas och tillintetgöras. Ett normkritiskt jämställdhetsarbete, där queer får fungera som uppluckrare och ifrågasättare, som går ut på att motverka traditionella könsroller redan från späda ålder, torde vara ett vinnande koncept för att uppnå jämställdhet på sikt bland oss alla i samhället.

I förskolans läroplan finns formuleringar som beskriver att förskolan har ett ansvar att verka för jämställdhet bland barnen, som bland annat innebär att motverka traditionella könsroller. Trots förskolans ansvar att arbeta för jämställdhet är detta inte på något vis en självklarhet på förskolorna i Sverige idag och barn bemöts på olika sätt beroende på om de är flickor eller pojkar. En av våra informanter, från Kottens förskola, påpekade det anmärkningsvärda i att den läroplan förskolan har idag utformades redan 1998 och att detta med jämställdhetsfrågor

”liksom inte har legat i fokus” trots att detta nu har varit inskrivet i läroplanen i över tio år! Informanten fortsätter med att ”det är något som folk nästan inte vet något om, de som jobbar i förskolan, och det tycker jag är anmärkningsvärt”. Informanten säger också att ”man kan tycka vad man vill privat, men på min arbetsplats är det en del av mitt uppdrag” angående att motverka traditionella könsroller (Intervju Kottens förskola 100318).

Förskolan måste rycka upp sig, lagarna stärkas och Göteborg måste röra om i grytan!

För att komma vidare i detta arbete måste förskolan rycka upp sig ordentligt, tillsammans med att lagarna måste stärkas och formuleras tydligare. Barn är trots allt större delen av dagen på sin förskola och inte med sina föräldrar, vilket definitivt måste betyda att ett jämställdhetsarbete bland barn hör till förskolans evinnerliga ansvar. Att tre av informanterna på Göteborgs centrala förskolor, även om vi håller med om att det var ett litet antal, instämmer i att motverkandet av traditionella könsroller enbart är föräldrars uppgift, gör trots allt att man skulle kunna tycka att Göteborgs centrala förskolor borde skämmas. Hur kan man som pedagog idag, 2010, överhuvudtaget ha en sådan inställning? Att som förälder idag försöka kämpa med jämställdhetsfrågor ur ett genusperspektiv med de egna barnen, blir mycket trögörligt och mycket små rörelser i det stora hela, om inte förskolan tar sitt ansvar. En förälders arbete söndersmulas sakta men säkert om barnen, exempelvis när de kliver in i förskolans hall, bemöts med könsstereotypa och oreflekterade kommentarer.

Vi anser att ett tydligt normkritiskt perspektiv måste till, där queerteori får agera perspektivlev för att röra om i grytan där såsen hela tiden riskerar att skära sig i två, i form av ett isärhållande. Göteborg måste snabba sig med att få ihop grytan, genom att ge sin förskolepersonal adekvat utbildning för att överhuvudtaget ha möjlighet att kunna följa jämställdhetsuppdraget i läroplanen.

Vi gick en avslutande observationsvandring genom stan och undersökte affärernas barnavdelningar, med våra nyputsade genusglasögon på. I de flesta stora affärskedjor idag är barnavdelningen strikt uppdelad i en flick- och en pojkaavdelning, redan bland barnkläder för späda ålder. Detta säger möjligen ingenting om uppfostran, men är i alla fall ett tydligt exempel på iscensättande av hur barn skall se ut som flickor respektive pojkar. Tillbaka i historien hittar vi boken *Emile eller om uppfostran*, skriven av Rousseau 1762. Här finns noga instruktioner hur en flicka skall uppfostras för att kunna bli kvinna och en pojke för att kunna bli man. Rousseau skriver att ”Plantor formar och utvecklar man genom odling, människor genom uppfostra...//...Allt det, som fattas oss vid vår födelse, och som vi behöver som vuxna, får vi genom uppfostran”(Rousseau (Ambjörnsson 1977) sid 4-5). Enligt vår tolkning skulle man kunna säga, med facit i hand, att redan vår gamle Rousseau utvecklade tankar om skapandet av genus, även om han förstås inte hade den ambitionen som vi har haft i vår uppsats, utan säkerligen utgick från ett mer essentialistiskt perspektiv och med det motstridiga målet att just isärhålla. Men budskapet att barn måste fostras för att kunna utveckla rätt könsmönster är tydligt i Rousseaus bok. Dessa tankar genomsyrar tyvärr, år 2010, fortfarande de flesta arenor i vårt samhälle.

Slutord

Stärk lagarna, utbilda personalen på förskolorna, övertyga föräldrar och prioritera ett jämställdhetsarbete, till allas lycka och breddade möjligheter – för jämställdhet i samhället på sikt!

---

14. Referenser

- Alvesson, Mats/Due Billing, Yvonne (2007): *Kön och organisation*. Studentlitteratur, Malmö.
- Beauvoir, Simone (1976): *Det andra könet (1949)*. Almqvist & Wiksell Förlag AB, Stockholm.
- Butler, Judith (2005): *Könet brinner*. WS Bookwell, Finland.
- Butler, Judith (2007): *Genustrubbel – Feminism och identitetens subversion*. Bokförlaget Daidalos, Göteborg.
- Dalen, Monica (2007): *Intervju som metod*. Malmö: Gleerups Utbildning.
- Davies, Bronwyn (2003): *Hur flickor och pojkar gör kön*: Liber AB, Falköping.
- Elvin-Nowak, Ylva/Thomsson, Heléne (2003): *Att göra kön – om vårt våldsamma behov av att vara kvinnor och män*. Alberts Bonniers förlag AB, Stockholm.
- Eriksen, Thomas Hylland (1998): *Etnicitet och nationalism*. Nora: Nya Doxa.
- Eriksson, Catharina/Eriksson Baaz, Maria /Thörn, Håkan (red)(1999): *Globaliseringens kultur: den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa.
- Expressen Debatt (100418): *Hemmapapporna är livsfarliga för barnen*.
- Fria Tidningen, sid 4, nummer 12, årgång 3, onsdag 24 februari 2010.
- Gemzöe, Lena (2006): *Feminism*. Stockholm: Bilda Förlag.
- Gens, Ingemar (2002): *Från vagga till identitet – Hur flickor blir kvinnor och pojkar män. Teorin bakom pedagogiken på förskolorna Björntomten och Tittmyran*. Jönköping: Seminarium.
- Gothlin, Eva (1999): *Kön eller genus – en sammanfattning av författarens föreläsningmaterial till konferensen "Könsperspektiv i forskning och undervisning"* Göteborg 1999.

- Greasley, Pete (2008): *Quantitative Data Analysis Using SPSS: an Introduction for Health and Social Science*. Maidenhead: Open University Press.
- Göteborgs Stads Hemsida (100316): *Förskoleverksamhet*.
- Helkama, Klaus/Myllyniemi, Rauni/Liebkind, Karmela (2006): *Socialpsykologi - En introduktion*. Liber AB, Malmö.
- Henkel, Kristina/Tomicic Marie (2009): *Ge ditt barn 100 möjligheter istället för 2: om genusfällor och genuskrux i vardagen*. En samproduktion mellan Jämställt.se och Olika Förlag AB.
- Henkel, Kristina (2009): *En jämställd förskola – teori och praktik*. Jämställt.se
- Hårtveit, Håkon/ Jensen, Per (2005): *Familjen plus en: en resa genom familjeterapins praktik och idéer – ny upplaga*. Mareld Böcker, Stockholm.
- Hirdman, Yvonne (2007): *Gösta och genusordningen*. Ordfront, Stockholm.
- Johansson, Helena (2006): *Brist på manliga förebilder*. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Kvale, Steinar (1997): *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lokal arbetsplan Brännekulla Förskola, upplaga 2, läsåret 2007/2009.
- Mark, Eva (2007): *Jämställdhetsarbetets teori och praktik*. Studentlitteratur, Lund.
- Milles, Karin (2008): *Jämställt språk – En handbok i att skriva och tala jämställt*. Språkrådet. Nordstedts akademiska förlag, Stockholm.
- Myndigheten för skolutveckling (2003): *Hur är det ställt? – Tack, ojämt! Erfarenheter av jämställdhetsarbete i grundskolor och gymnasieskolor*.
- Nationalencyklopedin (2010-03-16): <http://www.ne.se/j%C3%A4mst%C3%A4lldhet>
- Nordberg, Marie, redaktion (2005): *Manlighet i fokus – en bok om manliga pedagoger, pojkar och maskulinitetsskapande i förskola och skola*. Liber AB, Stockholm.
- Nordberg, Marie, redaktion (2008): *Maskulinitet på schemat – pojkar, flickor och könsskapande i förskola och skola*. Liber AB, Stockholm.

- Ockrent, Christine/Treiner, Sandrine (2007): *Kvinnornas svarta bok*. Damm förlag AB, Malmö.
- Propositionen 94/95:164, jämställdhet mellan kvinnor och män inom utbildningsområdet
- Rapport Göteborgs Stad (2009): *Möt mig – en rapport om arbetet för mångfald och integration i Göteborgs Stad*.
- Rousseau, Jean-Jacques med förord av Ambjörnsson, Ronny (1977): *Emile eller om uppfostran*. Fletcher and son Ltd, Storbritannien.
- RFSU: Nevin, Tina (2010): *Fittfakta – en skrift om kvinnans kön*. Brommatryck & Brolins AB.
- SCB Statistiska Centralbyrån (2008): *På tal om kvinnor och män; Lathund om Jämställdhet*
- Skolverket, Rapport 326 (2009): *Diskriminerad, trakasserad, kränkt? – Barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier*.
- SOU:2010:10: *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i historia - En granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan*.
- SOU:2006:75: *Delegationen för jämställdhet i förskolan*.
- Stark, Ulf (1989): *Dårfinkar och dönickar*. Stockholm juniorförlag.
- Svaleryd, Kajsa (2002): *Genuspedagogik*. Liber AB, Stockholm.
- SDN Majorna (091020): *Inriktningsbudget 2010*.
- Tallberg Broman, Ingegerd (2002): *Pedagogiskt arbete och kön med historiska och nutida exempel*. Studentlitteratur, Lund.
- Thomassen, Magdalene (2007): *Vetenskap, kunskap och praxis – introduktion till vetenskapsfilosofi*. Malmö: Gleerups Utbildning.
- Trost, Jan (2007): *Enkätboken*. Tredje upplagan. Studentlitteratur, Lund.
- Thurén, Torsten (2007): *Vetenskapsteori för nybörjare*. Stockholm: Liber.

- Wahlström, Kajsa (2003): *Flickor, pojkar och pedagoger*. Sveriges utbildningsradio AB, Kristianstad.
- Wedin, Eva-Karin (2009): *Jämställdhetsarbete i förskola och skola*. Nordstedts Juridik AB, Vellingby.
- Weiner, Gaby/Berge, Britt-Marie (2001): *Kön och kunskap*. Studentlitteratur, Lund.
- Wernersson, Inga (2007): *Från förskola till högskola – vilka avtryck ger forskning om jämställdhet*. Vetenskapsrådets rapportserier 12:2007, Bromma.
- Wernersson, Inga, redaktion (2009): *Genus i förskola och skola – förändringar i policy, perspektiv och praktik*. Göteborgs Universitet, Göteborg.
- Wolde, Gunilla (1999): *Totte och Malin*. Natur och kultur.

---

15. Bilagor

---

1. Enkäten till vår kvantitativa undersökning
2. Resultatredovisning av enkätfrågor
3. Minienkät för pilottest
4. Påminnelsebrev om enkätundersökning
5. Intervjufrågorna till fyra personal på Kottens förskola i Torslanda.
6. Informationsbrev med samtyckeskrav till informanterna på Kottens förskola.

En enkätundersökning om jämfällldhetsarbete på förskolorna i Centrala Göteborg våren 2010

Presentation

Vi är två socionomstudenter som går termin 6, på socionomprogrammet, på Göteborgs Universitet. Vi skriver en C-uppsats om jämfällldhetsarbete inom förskoleverksamhet. Vi genomför nu, med anledning av detta, en enkätundersökning för att ta reda på hur jämfällldhetsarbetet ser ut idag på förskolorna i Centrala Göteborg och huruvida man där arbetar aktivt, eller inte, efter jämfällldhetsuppdraget som är utformat i läroplanen.

Konfidentialitet

Du som svarar på enkäten är givetvis helt anonym och det kommer inte att framgå i vårt färdigställda material vilken skola som svarat vad. Enkätsvaren kommer att sammanställas och tillsammans representera vad förskolorna i Centrala Göteborg har svarat. Enkätsvaren skickas i bifogat svarskuvert till Institutionen för socialt arbete och kommer därefter att öppnas av vår handledare. Vi som forskare kommer således aldrig få veta vilken förskola som svarat vad. Vi kommer dock informeras om någon av de utvalda förskolorna inte har svarat.

Offentlighet

Alla C-uppsatser är offentliga och uppsatsen kommer således att vara sökbar på internet och vem som helst kan därför ta del av den färdigskrivna uppsatsen. Det finns också möjlighet för t ex andra forskare att använda resultat i den, om någon skulle ha nytta/intresse av dessa.

Intresse av det färdigställda materialet – C-uppsatsen

Om Ni är intresserade av att ta del av resultatet och den fullbordade C-uppsatsen ber vi Er bifoga en mailadress vi kan nå Er på, i samband med att Ni skickar in enkäterna. När uppsatsen är klar och godkänd av institutionen kommer vi att meddela Er och ge Er instruktioner för att Ni skall kunna hitta den på nätet.

Vi är oerhört tacksamma om Ni kan ta Er tid att svara på denna enkät (helst samtliga ordinarie anställda pedagoger på förskolan) då Era svar är av mycket stor betydelse för vår undersökning. Om något är oklart är Ni varmt välkomna att ringa oss!

Med vänliga hälsningar

Sara Frisell
Telefon:

Petra Mossberg
Telefon:

Pål Wiig
Universitetslektor och handledare C-uppsats
Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet, Box 720, 405 30 Göteborg
Telefon:

/Genom Daniel Uhnöo Universitetsadjunkt

Du som svarar på enkäten definierar dig själv som: Kvinna Man Annat

Jämställdhetsuppdraget enligt läroplanen

1. Känner du, som personal på förskolan, till att det finns ett jämställdhetsuppdrag i läroplanen och skollagen?

Ja Nej

2. Känner du dig *väl bekant* med det uppdrag som finns utformat i läroplanen om att arbeta för jämställdhet på förskolan?

Ja Nej

3. Har er förskola, enligt vad *du* känner till, utvecklat egna riktlinjer utifrån det jämställdhetsuppdrag som redan finns i läroplanen?

1. Ja 2. Nej 3. Detta vet jag inget om.

4. I vilken grad anser du att du aktivt arbetar efter jämställdhetsuppdraget enligt ovan i ditt dagliga arbete?

1. Inte alls. 2. Till viss del. 3. Ganska mycket.

4. Jag arbetar väl genomtänkt med jämställdhetsfrågor bland barnen på min arbetsplats idag.

5. Anser du att *din arbetsplats* (den avdelning du arbetar på) arbetar aktivt efter detta jämställdhetsuppdrag?

1. Inte alls. 2. Till viss del. 3. Ganska mycket.

4. Vi arbetar väl genomtänkt med jämställdhetsfrågor bland barnen på vår arbetsplats idag.

6. Anser Du att ni i Ert dagliga arbete, så som det ser ut idag, har möjlighet/tillräckligt med resurser för att kunna uppfylla läroplanens jämställdhetsuppdrag, så som detta är utformat?

1. Jag känner inte till jämställdhetsuppdraget.

2. Inte alls. 3. Till viss del.

4. Vi har ganska bra möjligheter.

5. Vi har goda möjligheter att arbeta väl genomtänkt med jämställdhetsfrågor bland barnen på vår arbetsplats idag.

Är jämställdhetsuppdraget viktigt?

7. Har du någon gång reflekterat kring vad du själv förmedlar till barnen i förskolan om vad som är manligt respektive kvinnligt?

1. Inte alls.   2. Till viss del.   3. Ja ofta.

8. Har du någon gång reflekterat över om du själv uttrycker dig olika (i t ex tonläge, ordval etc) beroende på om du pratar med en pojke eller en flicka?

1. Nej.   2. Till viss del.   3. Ja.

9. I vilken grad tror du att *förskolan* har betydelse för eller påverkan på den bild förskolebarnen får med sig om manligt respektive kvinnligt?

1. Inte alls.   2. Till viss del.   3. Ganska mycket.
 4. Förskolan har oerhörd betydelse för detta.

10. Anser du, att du själv, arbetar aktivt för att motverka traditionella könsroller bland förskolebarnen i ditt arbete?

1. Inte alls.   2. Till viss del.   3. Ganska mycket.
 4. Jag anser att jag arbetar aktivt och medvetet med detta.

11. I vilken grad tycker du att det är viktigt att pojkar och flickor aktivt uppmuntras att ägna sig åt aktiviteter som pojkar respektive flickor inte *traditionellt* uppmuntras att ägna sig åt?

1. Inte alls.   2. Till viss del.   3. Ganska viktigt.
 4. Mycket viktigt.

12. Anser du att du aktivt och medvetet främjar pojkars och flickors lika möjligheter att pröva olika aktiviteter, oavsett kön, på din arbetsplats?

1. Inte alls.   2. Till viss del.   3. Ganska mycket
 4. Jag anser att jag arbetar aktivt och medvetet med detta.

19. Vad förskolan gör för jämställdhet har ingen större betydelse eftersom resten av samhället inte arbetar för jämställdhet.

1. Instämmer inte alls. 2. Instämmer till viss del.
 3. Instämmer helt.

20. Att motverka traditionella könsroller bland barn är enbart föräldrars uppgift.

1. Instämmer inte alls. 2. Instämmer till viss del.
 3. Instämmer helt.

21. Förskolan borde arbeta mer med jämställdhetsfrågor.

1. Instämmer inte alls. 2. Instämmer till viss del.
 3. Instämmer helt.

22. Pojkar och flickor ges generellt sett samma möjligheter i förskolan idag.

1. Instämmer inte alls. 2. Instämmer till viss del.
 3. Instämmer helt.

23. Pojkar och flickor uppfostras idag till att vara olika.

1. Instämmer inte alls. 2. Instämmer till viss del.
 3. Instämmer helt.

24. Det är viktigt att det är jämn könsfördelning bland personalen för att man på sikt skall kunna uppnå jämställdhet mellan barnen på förskolan.

1. Instämmer inte alls. 2. Instämmer till viss del.
 3. Instämmer helt.

Utbildning/Fortbildning

25. Har du genomgått någon slags utbildning som kvalificerar dig för att arbeta inom förskoleverksamhet?

- Ja Nej

26. Anser du att du genom din grundutbildning tillägnat dig verktyg som gör att du kan arbeta aktivt för jämställdhet bland barnen på din förskola?

1. Inte alls. 2. Till viss del. 3. Ja.

27. Har du fått någon slags fortbildning i ämnet jämställdhet/genuspedagogik eller liknande?

1. Nej 2. Till viss del (ej mer än 16 timmar). 3. Ja

28. Har du någon gång blivit *erbjuden* att gå någon slags fortbildning i jämställdhetsfrågor, genuspedagogik eller liknande?

- Ja Nej

29. Kommer du, som du vet idag, inom den snaraste framtiden att genomgå en sådan utbildning enligt ovan?

- Ja Nej

30. Tycker du att den utbildning du har är tillräcklig för att kunna främja jämställdhet bland barnen på förskolan?

- Ja, jag saknar ingen ytterligare utbildning. Nej, jag skulle behöva mer.

31. Känner du att det finns ett behov av *vidareutbildning* för att kunna uppfylla målen i jämställdhetsuppdraget i läroplanen?

1. Ja 2. Nej 3. Jag känner inte till
jämställdhetsuppdraget.

Hur arbetar ni på er förskola för att främja jämställdhet?

32. Utgår du från någon speciell *teori* i ditt arbete, med barnen på förskolan, då du arbetar för att uppnå målen i jämställdhetsuppdraget?

1. Jag arbetar inte aktivt med jämställdhet. 2. Nej.
 3. Till viss del. 4. Ja det gör jag.

Om du svarat ja, eller till viss del, på ovanstående fråga, vilken teori arbetar du/ni utifrån?

.....
.....
.....
.....

33. Har du tillägnat dig någon speciell *metod/arbetsätt* för att kunna arbeta för jämställdhet på förskolan?

1. Jag arbetar inte aktivt med jämställdhet.   2. Nej.
 3. Till viss del.   4. Ja det har jag.

Om du svarat ja, eller till viss del, på ovanstående fråga, vilken metod arbetar du/ni utifrån?

.....
.....
.....
.....

Ditt svar är värdefullt - Stort Tack för att Du tog Dig tid att svara!

Bilaga 2.

Resultatredovisning av enkätfrågor

Jämställdhetsuppdraget enligt läroplanen, resultatredovisning frågorna 1 – 6:

1. Av 56 stycken som svarade på enkäten har alla, utom en, svarat att de känner till att det finns ett jämställdhetsuppdrag enligt läroplanen.

2. På frågan *om informanterna känner sig väl bekanta med detta uppdrag* svarar 48 av 56 informanter att de känner sig väl bekanta med uppdraget, medan sju inte gör det. En av informanterna har hoppat över att svara på denna fråga.

3. På frågan *om informanternas förskola har utvecklat egna riktlinjer utifrån det jämställdhetsuppdrag som redan finns i läroplanen*, svarar 27 av informanterna att deras förskola har utvecklat sådana riktlinjer. 14 av informanterna svarar på samma fråga att deras förskola inte har utvecklat sådana riktlinjer och 14 svarar att de inte vet om sådana riktlinjer finns utvecklade på deras förskola. En av informanterna har hoppat över att svara på denna fråga.

4. På frågan *i vilken grad den som svarat anser att den arbetar aktivt efter detta jämställdhetsuppdrag* svarar en person att den inte arbetar alls efter detta jämställdhetsuppdrag, 18 svarar till viss del, 25 svarar ganska mycket och 12 av informanterna svarar att de arbetar väl genomtänkt med jämställdhetsfrågor bland barnen på sin arbetsplats.

5. På frågan *om informanterna anser att deras arbetsplats, som helhet, arbetar aktivt efter jämställdhetsuppdraget* svarar sex personer att deras arbetsplats inte alls arbetar efter detta, 15 svarar att de arbetar till viss del efter jämställdhetsuppdraget, 23 svarar att de arbetar ganska mycket efter detta och 10 av informanterna svarar att de arbetar väl genomtänkt med jämställdhetsfrågor bland barnen på sin arbetsplats idag. Två av informanterna har hoppat över att svara på denna fråga alls.

6. På frågan *om informanterna anser att de har möjlighet/tillräckligt med resurser för att kunna uppfylla läroplanens jämställdhetsuppdrag*, svarar en av informanterna att de inte alls har möjligheter till detta, 18 svarar till viss del, 30 svarar att de har ganska bra möjligheter och sju av informanterna svarar att de har goda möjligheter att arbeta väl genomtänkt med jämställdhetsfrågor bland barnen på deras arbetsplats idag.

Är jämställdhetsuppdraget viktigt – resultatredovisning enkätfråga 7 - 16

7. På frågan *om informanterna någon gång har reflekterat kring vad de själva förmedlar till barnen i förskolan, om vad som är manligt respektive kvinnligt*, svarar en av informanterna att den inte alls har reflekterat över detta, 15 svarar att de reflekterat till viss del och 40 av informanterna svarar att de ofta reflekterat över detta.

8. På frågan om *informanterna någon gång har reflekterat över om de själva uttrycker sig olika beroende på om de pratar med en flicka eller en pojke*, svarar sju av informanterna att de inte reflekterat över detta, 17 svarar till viss del och 32 svarar att de har reflekterat över detta.

9. På frågan *i vilken grad informanterna tror att förskolan har betydelse för, eller påverkan på, den bild förskolebarnen får med sig om kvinnligt respektive manligt*, svarar tre av informanterna att de tror att förskolan inte alls har betydelse för detta, sju svarar att de tror att förskolan har betydelse till viss del, 30 av informanterna svarar ganska mycket och 16 svarar att förskolan har oerhörd betydelse för detta.

10. På frågan *om informanterna anser att de själva aktivt arbetar för att motverka traditionella könsroller*, svarar två av informanterna att de inte alls anser att de gör det, 17 svarar att de gör det till viss del, 20 av informanterna svarar att de gör det ganska mycket, 16 svarar att de anser att de arbetar aktivt och medvetet med detta. En av informanterna har under denna frågeställning hoppat över att svara.

11. På frågan *i vilken grad informanterna tycker att det är viktigt att flickor och pojkar aktivt uppmuntras att ägna sig åt aktiviteter som flickor och pojkar inte traditionellt uppmuntras att ägna sig åt* är det tre av informanterna som har svarat att de inte alls tycker att det är viktigt, sex av informanterna har svarat att de tycker det är viktigt till viss del, 17 har svarat att de tycker det är ganska viktigt och 30 av informanterna har svarat att det tycker det är mycket viktigt.

12. På frågan *om informanterna anser att de aktivt och medvetet främjar flickors och pojkars lika möjligheter att prova olika aktiviteter, oavsett kön*, har ingen av informanterna valt svarsalternativet inte alls. Nio av informanterna har svarat att de främjar detta till viss del, 15 har svarat ganska mycket, 32 av informanterna anser att de arbetar aktivt och medvetet med detta.

13. På frågan *om informanterna tror att förskolan med en medveten strategi kan påverka möjligheten för flickor och pojkar att i vuxen ålder leva mer jämställt*, svarar tre av informanterna att de inte alls tror att förskolan kan påverka detta, 23 av informanterna svarar till viss del, 19 svarar ganska mycket och 11 av informanterna svarar att de tror att förskolan kan påverka detta i mycket hög grad.

14. På frågan *om informanterna tror att ett arbete som går ut på att motverka traditionella könsroller i tidig ålder kan påverka möjligheten för flickor och pojkar att i vuxen ålder leva mer jämställt*, svarar två av informanterna att de inte alls tror detta, 21 av informanterna har svarat att de tror detta till viss del, 20 har svarat ganska mycket och 13 har svarat att ett sådant arbete kan påverka i mycket hög grad.

15. På frågan *om informanterna har kännedom om vad ett genusperspektiv inom förskoleverksamhet innebär* har en av informanterna svarat att den inte alls har kännedom om

detta. Sju av informanterna har svarat att de känner till vad detta är till viss del, 31 har svarat att de känner till detta ganska mycket och 16 av informanterna svarar att de har kännedom om detta i mycket hög grad. En av informanterna har hoppat över att svara på denna fråga alls.

16. På frågan *om informanterna tycker det är viktigt med ett genusperspektiv i sitt dagliga arbete på förskolan*, svarar sju av informanterna att de tycker det är viktigt till viss del, 12 svarar att det är ganska viktigt, 34 av informanterna svarar att det är mycket viktigt och två personer svarar att de inte vet. En av informanterna har hoppat över att svara på denna fråga.

Värderingsfrågor – resultatredovisning av enkätfrågorna 17 – 24:

17. På påståendet att *könsskillnader som etableras i tidig ålder kommer att vara med barnen resten av livet*, svarar 35 av informanterna att de instämmer till viss del i detta påstående, 20 svarar att de instämmer helt, en av informanterna har hoppat över att svara på denna fråga. Ingen av informanterna valde svarsalternativet; inte alls.

18. På påståendet att *det inte är möjligt att påverka flickors respektive pojkars val av aktiviteter* svarar 34 av informanterna att de inte alls instämmer i detta påstående, 20 svarar att de instämmer till viss del, en av informanterna instämmer helt och en annan av informanterna har hoppat över att svara på detta påstående alls.

19. På påståendet *vad förskolan gör för jämställdhet har ingen större betydelse eftersom resten av samhället inte arbetar för jämställdhet*, svarar 32 av informanterna att de inte alls instämmer i detta påstående, 24 svarar att de instämmer till viss del och ingen av informanterna har svarat att de instämmer helt i påståendet.

20. På påståendet *att motverka traditionella könsroller bland barn enbart är föräldrars uppgift* svarar 40 av informanterna att de inte alls instämmer i detta påstående, 12 instämmer till viss del och tre av informanterna instämmer helt i detta påstående. En av informanterna har hoppat över att svara på detta påstående.

21. På påståendet att *förskolan borde arbeta mer med jämställdhetsfrågor* svarade fem av informanterna att de inte alls instämmer i detta påstående, 26 svarar att de instämmer till viss del, 23 instämmer helt i påståendet och två av informanterna har hoppat över att svara.

22. På påståendet att *flickor och pojkar generellt sett ges samma möjligheter i förskolan idag*, svarar två av informanterna att de inte alls instämmer i detta påstående, 24 instämmer till viss del och 28 av informanterna instämmer helt i påståendet. Två av informanterna har hoppat över att svara på detta påstående.

23. På påståendet *att flickor och pojkar idag uppfostras till att vara olika* svarar sex av informanterna att de inte alls instämmer i detta påstående, 43 instämmer till viss del, fyra svarar att de instämmer helt och tre av informanterna har hoppat över att svara på detta påstående.

24. På påståendet att *det är viktigt att det är en jämn könsfördelning bland personalen för att man på sikt skall kunna uppnå jämställdhet mellan barnen på förskolan*, svarar åtta att de inte instämmer alls i detta påstående, 25 instämmer till viss del och 23 att de instämmer helt i påståendet.

Utbildning/Fortbildning Resultatredovisning av enkätfrågorna 25 - 31

25. På frågan om *informerarna genomgått någon slags utbildning som kvalificerar dem för att arbeta inom förskoleverksamhet* svarar 50 av informanterna ja och sex av dem nej.

26. På frågan om *informerarna anser att de genom sin grundutbildning tillägnat sig verktyg som gör att de kan arbeta aktivt för jämställdhet bland barnen på sin förskola* svarar sju av informanterna att de inte alls anser att de tillägnat sig detta, 37 svarar att de tillägnat sig detta till viss del och 12 av informanterna svarar att de har tillägnat sig detta genom sin grundutbildning.

27. På frågan om *informerarna har fått någon slags fortbildning i ämnet jämställdhet/genuspedagogik eller liknande* svarar 24 av informanterna nej på denna fråga, 18 av informanterna svarar att de fått fortbildning till viss del (ej mer än 16 timmar), 14 svarar ja och dessa har då genomgått fortbildning som överstiger 16 timmar.

28. På frågan om *informerarna någon gång har blivit erbjudna att gå någon slags fortbildning enligt ovan* svarar 24 av informanterna ja på denna fråga, 30 svarar nej och två av informanterna har låtit bli att svara på denna fråga alls.

29. På frågan om *informerarna inom den snaraste framtiden kommer att genomgå en sådan utbildning enligt ovan* svarar 12 av informanterna att de kommer att genomgå sådan, 43 svarar nej och en av informanterna har hoppat över denna fråga alls.

30. På frågan om *informerarna tycker att den utbildning de har är tillräcklig för att kunna främja jämställdhet bland barnen på förskolan* svarar 21 av informanterna att de inte saknar någon ytterligare utbildning, 33 svarar att de skulle behöva mer och två av informanterna har hoppat över att svara på denna fråga.

31. På frågan om *informerarna känner att det finns ett behov av vidareutbildning för att kunna uppfylla målen i jämställdhetsuppdraget i läroplanen* svarar 36 av informanterna att det finns ett sådant behov, 16 har svarat nej och två av informanterna har svarat att de inte känner till jämställdhetsuppdraget. Två av informanterna har hoppat över att svara på denna fråga alls.

Bilaga 3.

Pilottest för enkätundersökning om jämförbarhetsarbete på förskolorna i Centrala Göteborg våren 2010

Fanns det någon eller några frågor du upplevde var helt omöjliga att svara på?

Ja Nej

Om ja, i så fall vilken eller vilka?

Fanns det någon eller några frågor som skulle kunna formulerats bättre?

Ja Nej

Om ja, hur tycker du att frågan skulle kunna formuleras istället?

.....
Anser du att någon eller några av frågorna var onödiga?

Ja Nej

Om ja, vilken eller vilka frågor? Och varför?

Tycker du att någon fråga fattas som vi borde ställt?

Ja Nej

Om ja, vilken eller vilka frågor?

.....

Övriga kommentarer kan lämnas på baksidan av detta papper.

Tusen Tack för att du ställde upp och testade vår enkät!

Bilaga 4.

Påminnelse om enkätundersökning om jämställdhetsarbete på förskolorna i Centrala Göteborg våren 2010

Påminnelse

För en tid sedan delade vi ut ett antal enkäter på Er förskola, som vi överenskom med mottagaren på Er förskola att Ni sedan skulle skicka enkäterna till oss i bifogat frankerat svarskuvert.

Vi har ännu inte fått in något svar från Er skola och vi undrar om Ni kanske har glömt bort enkäten?

Om Ni redan har skickat enkäten, men att denna av någon anledning ännu inte nått oss, ber vi Er bortse från denna påminnelse.

Er förskolas svar är av oerhört stor betydelse för vår undersökning och vi hoppas att Ni har möjlighet att fylla i enkäterna och skicka dem till oss så snart Ni kan. Kanske är det så att Ni inte har möjlighet att svara allihop på enkäten, utan bara någon av Er på förskolan, då är vi tacksamma för det. Det går bra att t ex skicka in endast ett svar i så fall.

Om det finns en direkt anledning till att Ni inte svarat på enkäten, som t ex att Ni trots allt inte vill medverka, att Ni efter genomläsning av frågorna inte ville besvara den, eller att Ni inte anser ämnet vara viktigt etc får Ni hemskt gärna höra av er till någon av oss, på telefon eller mail nedan.

Presentation

Vi är två socionomstudenter som går termin 6, på socionomprogrammet, på Göteborgs Universitet. Vi skriver en C-uppsats om jämställdhetsarbete inom förskoleverksamhet. Vi genomför nu, med anledning av detta, en enkätundersökning för att ta reda på hur jämställdhetsarbetet ser ut idag på förskolorna i Centrala Göteborg och huruvida man där arbetar aktivt, eller inte, efter jämställdhetsuppdraget som är utformat i läroplanen.

Konfidentialitet

Du som svarar på enkäten är givetvis helt anonym och det kommer inte att framgå i vårt färdigställda material vilken skola som svarat vad. Enkätsvaren kommer att sammanställas och tillsammans representera vad förskolorna i Centrala Göteborg har svarat. Enkätsvaren skickas i bifogat svarskuvert till Institutionen för socialt arbete och kommer därefter att öppnas av vår handledare. Vi som forskare kommer således aldrig få veta vilken förskola som svarat vad. Vi kommer dock informeras om någon av de utvalda förskolorna inte har svarat.

Offentlighet

Alla C-uppsatser är offentliga och uppsatsen kommer således att vara sökbar på internet och vem som helst kan därför ta del av den färdigskrivna uppsatsen. Det finns också möjlighet för t ex andra forskare att använda resultat i den, om någon skulle ha nytta/intresse av dessa.

Intresse av det färdigställda materialet – C-uppsatsen

Om Ni är intresserade av att ta del av resultatet och den fullbordade C-uppsatsen ber vi Er bifoga en mailadress vi kan nå Er på, i samband med att Ni skickar in enkäterna. När uppsatsen är klar och godkänd av institutionen kommer vi att meddela Er och ge Er instruktioner för att Ni skall kunna hitta den på nätet.

Vi är oerhört tacksamma om Ni kan ta Er tid att svara på denna enkät (helst samtliga ordinarie anställda pedagoger på förskolan) då Era svar är av mycket stor betydelse för vår undersökning. Om något är oklart är Ni varmt välkomna att ringa oss!

Med vänliga hälsningar

Petra Mossberg
Telefon:

Sara Frisell
Telefon:

Pål Wiig
Universitetslektor och handledare C-uppsats
Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet, Box 720, 405 30 Göteborg
Telefon:

Bilaga 5.
Intervjufrågor till Kottens förskola 100318

- Vad är jämställdhet för dig?
- Hur länge har du arbetat aktivt med jämställdhetsfrågor bland barnen på din förskola?
- Hur arbetar du för jämställdhet bland barnen på er förskola?
- Vilka teorier och metoder använder du dig av?
- Det står i läroplanen att förskolan skall arbeta aktivt för att motverka traditionella könsroller bland barnen. Kan du ge något exempel på hur du motverkar det?
- Är det lättare eller svårare att utmana någons könsroll?
- Vad tycker du är svårast? Upplever du att det finns hinder?
- Hur tror du att ert arbete på förskolan kommer att påverka på sikt?
- Vad märker du för resultat idag? Kan du nämna några?
- När du ser tillbaka på ditt arbete, hur det var innan du började, vad tänker du då?
- Vad skulle du vilja dela med dig av till andra förskolor som ännu inte kommit igång som ni, men som vill börja arbeta för jämställdhet bland barnen på sin förskola?

Bilaga 6.

INFORMATIONSBREV

2010-02-25

Kottens förskola
Torslanda

Hej personalen på Kottens Förskola!

Vad roligt att ni vill medverka i vår undersökning, det skall bli spännande att få komma ut till Er och höra hur ni arbetar.

Vi vill med detta brev lämna lite information om hur vi har tänkt gå tillväga och vi hoppas att ni har möjlighet att läsa igenom brevet innan vi kommer ut till Er.

Intervjutid ca 30 min, fyra personal

Vi önskar få intervjua fyra personal på Er skola och dessa intervjuer beräknas ta ungefär 30 min vardera. Intervjuerna kommer att vara semistrukturerade, vilket innebär att vi har några fasta frågor att utgå från som vi vill att alla i personalen skall besvara samt lämnar vi ett litet utrymme för varje informants alldeles egna tankar.

Innehåll

Vi är intresserade av och vill undersöka hur ni arbetar med jämställdhetsfrågor bland barnen på er förskola, vilka metoder Ni har att tillgå, om ni har några teorier att luta Er tillbaka mot. Vi vill också ta reda på vad ni har för tankar kring jämställdhet och vad ni tror att Ert arbete kan leda till på sikt. Vi är också nyfikna på vad Ni skulle vilja dela med Er av till andra förskolor som tidigare inte arbetat på det sätt som ni gör idag.

Intervjumaterial

Vid intervjutillfället kommer vi att använda oss av bandspelare. Detta för att vi skall kunna koncentrera oss helt på Era berättelser i intervjuögonblicket och också för att vi i efterhand skall kunna gå tillbaka och lyssna på dem igen när vi arbetar med vår analys. En av oss kommer att intervjua och en av oss kommer då att anteckna under tiden.

Konfidentialitet

Allt material, såsom bandupptagningar, anteckningar från intervjutillfället etc kommer att konfiskeras så snart vår uppsats är klar och vi har fått ett godkännande från Institutionen. Samtliga informanter kommer att avidentifieras i vårt färdigställda arbete, vilket innebär att vi också kommer att ta bort eventuella uttalande i intervjuerna som direkt skulle kunna peka ut någon av er. Vi har dock nu för avsikt att skriva ut namnet på Er förskola, men om ni av någon anledning inte vill ha med detta i vår uppsats kan vi givetvis överenskomma av vi i så fall benämner den som endast "förskola i Göteborg som arbetar aktivt med jämställdhetsfrågor" eller liknande.

C-uppsatser är offentliga

Alla C-uppsatser är offentliga och uppsatsen kommer således att vara sökbar på internet och vem som helst kan därför ta del av den färdigskrivna uppsatsen. Det finns också möjlighet för t ex andra forskare att använda resultat i den om någon skulle ha nytta av dessa.

Vi har båda två ett brinnande intresse för jämställdhetsfrågor och tycker det är oerhört viktigt och intressant att arbeta med detta redan i tidig ålder. Vår förhoppning är att vi genom vår uppsats skall kunna sprida Er kunskap och Era tankar vidare till andra förskolor/skolor som ännu inte tagit steget ut och integrerat jämställdhetsfrågor i sin dagliga verksamhet. Vår förhoppning är också att vi genom kritisk granskning skall kunna återge Er något som Ni kan ha nytta av i Ert fortsatta arbete.

Vi ses i vecka 11!

Om något skulle vara oklart eller om Ni har andra frågor får Ni gärna ta kontakt med oss, eller vår handledare, på telefonnummer nedan:

Med vänliga hälsningar

Petra Mossberg
Socionomstuderande, termin 6

Sara Frisell
Socionomstuderande, termin 6

Telefon till Petra Mossberg:

Telefon till Sara Frisell:

Telefon till Pål Wiig, universitetslektor och handledare i C-uppsats:

Vi har samtliga, personal på Kottens Förskola, tagit del av ovanstående information, Torslanda 100318:

Informant 1. Namnförtydligande:

Informant 2. Namnförtydligande:

Informant 3. Namnförtydligande:

Informant 4. Namnförtydligande:
